

Tîrôj

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî
Sal: 5 Hejmar: 30 • 15 Rêbendan - 15 Adar 2008 • 4 YTL

Dosya: 'Doğu'nun kalkınması'
söylem mi, çözüm mü?

Pêşbaziya Çîrokan QALA AŞTIYÊ BIKIN!

Evrensel Kultur û Tîroj pêşbaziyeke çîrokan bi mijara Aştî û Biratî li dar dixin. Pêşbaziya ku bi zimanê kurdî û tirkî bi du zimanan tê li dar xistin, bi awayek xurt hîskirina aştî û biratiya gelan a bi rêya wêjeyê ji xwe re dike hedef; di heman demê de dike ku navên ciwan ji bo wêjeya kurdî û tirkî derxe holê.

ŞERTÊN PÊŞBAZIYÊ

- 1- Serîlêdana dawî ya pêşbaziye 01.05.2008 e.
- 2- Berhemên ku ji bo pêşbaziye bêne şandin divê berê li ciheke nehatibin weşandin.
- 3- Ji welat û derveyî welat her kes dikare beşdarî pêşbaziye bibe.
- 4- Kesek herî zêde dikare bi sê berheman beşdarî pêşbaziye bibe.
- 5- Berhemên ku ji bo pêşbaziye bêne şandin divê li ser mijara 'Aştî û Biratî' bin.
- 6- Berhemên ku ji bo pêşbaziye bêne şandin divê bi kurdî (kurmancî) û tirkî bin. Berhemên ku ji bo pêşbaziye bêne şandin dê juriya tirkî yan kurdî li gor zimanê berhemê binirxîne.
- 7- Beşdar divê berhema (berhemên) xwe hem bixe nav CD'yekê û hem jî bidin prîntir bi awayekî ser kaxiz, wekî 8 kopî bişîne vê navnîşanê:

Ji bo Pêşbaziya Çîrokan a 'QALA AŞTIYÊ BIKIN',

Eskişehir Mahallesi Dolapdere Caddesi Karabatak Sokak No: 31 Şişli İSTANBUL

Dema berhemên ku hatibin şandin bigihîjin ber destê me emê bi rêya e-mailê bersivê bidin.

- 8- Beşdar dê bi navê xwe yê rastîn beşdar bibin lê divê nav û paşnavê xwe, navê berhemê (berheman), tevî navnîşana xwe digel nimreya telefonê (nimreya telefona mal, kar û a destan) û navnîşana e-mailê bi awayeke cihê bixin nava zerfek û tevî dosyayê bişînin.
- 9- Berhemên ku bikevin dereceyê dê Evrensel Basım Yayın seteke ji pirtûkên xwe wekî xelat bide xwediyê/a berhemê.
- 10- Encamên pêşbaziye dê di 1'ê Gulan 2008'an de bêne eşkerekirin û di 14'yê Pûşper 2008'an de jî dê bi merasimekê xelat bêne dayîn.
- 11- Berhem an berhemên ku jurî ji bo weşandinê guncan bibîne dê ji aliyê Evrensel Basım ve wekî pirtûk bêne weşandin. Ji bo vê yekê dê telîf ji bo xwediyê/a berhemê neyê dayîn. Berhemên ku ji bo pêşbaziye hatibin şandin bi tu awayî dê bi paş ve li xwediyê/a wê neyê vegerandin. Kovara Evrensel Kültür an kovara Tîrojê xwedî maf e ku van berheman biweşîne.
- 12- Xizmên nêz yên endamên juriyê nikarin beşdarî pêşbaziye bibin.

ENDAMÊN JURİYÊ:

KURDÎ:

Hasan Kaya, Receb Dildar, Ayhan Geverî, Fewzî Bîlge, Fehîm Işık.

TIRKÎ:

Aydın Çubukçu, Adnan Özyalçiner, Sennur Sezer, Özcan Karabulut, Gökhan Cengizhan, Zeynep Aliye.

Têbîn: Ji ber rexneyên ku der barê kurtbûna dema di navbera îlankirina pêşbaziya çîrokan û dema teslîmkirina çîrokan de, me dema dawîn a beşdarbûna çîrokan bi paş de avêt 1'ê Gulana 2008'an.

Not: Öykü yarışmamızın ilanı ile öykülerin teslim tarihi arasındaki sürenin kısa olduğu konusunda gelen uyarılar doğrultusunda yarışmaya katılımın son tarihi 1 Mayıs 2007'ye ertelenmiştir.

Bir sanatçıdan fazlasıdır Aram Tigran – Ji hunermendeki zêdetir e Aram Tigran – Günay Aslan	2
Şerefname'de minyatür tablolar – Tabloyên Minyaturê yê Şerefnameyê – Doç. Dr. Kadri Yıldırım	4
Kürt Sorununa 'pratik' bakış – Nêrineke 'paratik' a li Pîrşîrê Kurd – Nazım Alpman	7
Auslander beg dibe tûrist – Auslander beş turist oluyo – Helim Yûsiv	9
Taciz-Linç – Nuray Sancar	11
Klama Besike – Besike'nin Ezgisi – Veysel Otunç	13
Nakşibendilik, 'kalp dinli' politikacılık – Politikaya Nakşibendî û 'bi dil oli' – Atakan Mahir	14
Di edebiyatê de post-modernîzm – Edebiyatta post-modernizm – Lokman Polat	17
Bi Lal Laleş û Dilawer Zeraq re hevpeyvîn – Lal Laleş ve Dilawer Zeraq ile röportaj	18
Vasurakan'a Ağıt ya da bir romanın hatırlattıkları... – Lawjeyê ji bo Vasurakan an ji tiştên romanekî vedibêje... – Vecdi Erbay	22
Çeqlo – Çiya Mazi	25
Dosya: 'Doğu'nun Kalkınması' söylem mi, çözüm mü? Nevzat Onakan, Nurcan Baysal, Sadık Aytekin, Ömer Leventoglu, Sibel Özbudun, İsmail Beşikçi, Hüseyin Deniz, Mustafa Sönmez	27-47
Çocuk İşçiler... İşçi Çocuklar – Karkerên zarok... – Zarokên Karker – Handan Çağlayan	48
AKP Aleviliği de çürütmeye çalışıyor – AKP dike Elewîti ji xira bike – Erdoğan Aydın	51
Heq – Hak – Şevger Çiya	56
Bölgesel Asgari Ücret – Mehaneya Asgarî ya Herêmî – Yusuf Karataş	58
Zimanê zikmakî û perwerdehî – Anadil ve eğitim – Adar Jîyan	60
Tanî Estanikî û Deyîrê Ma – Ezgî ve öykülerimizden bir demet – Roşan Lezgîn	62
Ka ew keştîyên nû! – Nerede o yeni gemi! – Azad Ronakbar	64
Osmanlı'da Kürt Kadını – Di serdema Osmani de Jinên Kurd – Mustafa Akyol	66
Oryantalizmde 'Türkiye Örneği' – Di Oryantalizmê de 'Minaka Tirkîyeyê' – Barış Avşar	67
Pirtûk – Muzik – Kitap – Muzik	71
Bulmaca – Xaçepîrs	72
Helbest – Şiir: Nevzat Valêrî, Dilxwaz Herdem, Ferzan Şêr Wênêyê Bergê (Kapak Resmi): İbrahim Çiftçioglu (Yalnızlığa, Direnişe, Hüzne merhaba)	

Sal: 5 Hejmar: 30 / 15 Rêbendan - 15 Adar 2008 Yıl: 5 Sayı: 30 / 15 Ocak - 15 Mart 2008

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

Li Ser Navê "Kultürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş." Kultürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş. Adına

Xwedî: Cevriye Aydın Sahibi: Cevriye Aydın

Berpîrsê Nivîseran: Bülent Ulus Yazışleri Müdürü: Bülent Ulus

Navnîşan (Adres) Eskişehir Mah. Dolapdere Cad. Karabatak Sok. No: 31 - Şişli / İstanbul Telefon 0212 247 65 17 Faks 0212 247 24 61

Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilçiliği: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 1 D: 2 Yayın Türü: Yerel Süreli

web: www.tiroj.net · e-mail: tirojdergisi@gmail.com, info@tiroj.net Çapxane / Baskı: Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme / Yenibosna - İSTANBUL

Belavkirin / Dağıtım: Yay-Sat · Abone Koşulları: 6 sayı: 20 YTL., 12 sayı: 40 YTL.

Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan, 666 748/Sirkeci-İstanbul · Banka Hesabı: Songül Özkan, İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0174908

Bir sanatçıdan fazlasıdır ARAM TİGRAN

GÜNAY ASLAN

Kasım ayı içinde Köln'deki Baran Kültür Merkezi'nden bir davet aldım. Mezopotamya Demokratik Kültür Hareketi (TEV-ÇAND) Ağustos ayında Irak Kürdistanı'nda Kültür Konferansı yapmış, konferansta sanatçı Aram Tigran'a Kürt kültürüne

yaptığı katkılardan dolayı 'Onur Ödülü' verilmesi kararı alınmıştı. 3 Aralık 2007 akşamı kültür merkezinde bu amaçla düzenlenecek törene katılmam ve Aram'ın müziği üzerine bir konuşma yapmam isteniyordu.

Söz konusu Aram olunca, onun görkemli sanatı önünde saygıyla eğilmekten başka ne yapılabilir ki...

Zira, kendimi bildim bileli, yolum, hayatımın hemen her aşamasında bir biçimde Aram'la kesişiyor. Onun adı, yolu sevdadan ve kavgadan geçen, yürekleri ellerinde mücadele eden diğer insanlar gibi, benim için de çok şey ifade ediyor.

Ne de olsa, o, içimizde yankılanıp duran hayata ve insana dair bütün seslerin toplamı anlamına geliyor. Aram, nev-i şahsına münhasır sanatsal özellikleri ve halkların özgürce bir arada yaşama istenci doğrultusundaki katkılarıyla 'bir sanatçıdan fazlası' tanımını hak ediyor.

Nağmelerin efendisi, ezgilerin bilgisi, gönüllerin fetihçisidir Aram...

Enstrüman, dil ve duygu zenginliğiyle Kürt müziğinde sınırların ötesinde bir ekol yaratmış olan Aram'ın ezgileri ulaştığı her yürekte derin izler bırakıyor. Sevmeyi ve direnmeyi yücelten; hayatı aşk ve özgürlük değerleriyle anlamlı kılıp kutsayan Aram'ın ezgileri insana müthiş bir coşku ve dayanma gücü ve-

riyor. Onun müziğindeki estetik derinlik, direngilik, zenginlik ve içtenlik yıllar yılıdır hem ruhumuzu besliyor, hem de parlak bir ışık gibi yolumuzu aydınlatıyor.

Kılıç artığı' bir Ermeni çocuğu

Aram Tigran bir Ermeni'dir...

O, Ermeni müziğinin temel yapı taşı olan Aşug geleneğinin seçkin bir temsilcisidir. Ermeni aşıkalarının piri sayılan ve insanlığın kültür hazinesine önemli bir miras bırakan Sayat Nova ve Aşug Civan'ın takipçisi, çağımızın en önemli Ermeni kökenli Kürt aşığıdır.

Sayat Nova ve Aşug Civan gibi seçkin Ermeni aşıkları, Ermeni toplumunun dilsel ve kültürel gelişimine önemli katkılar sağladılar. Aram onların yarattığı değerleri özümseyip geliştirdi. Bunları Kürt kültürüyle harmanladı. Ezgileriyle Kürt dili ve edebiyatını zenginleştirdi.

Aram, geleneksel Ermeni ve Kürt müziğinden beslenmiş, ancak bununla yetinmemiş, onları geliştirmiş, bu yolda önemli eserler üretmiştir. Kürt kültürünün kaynaklarına inmiş, tarihin akışı içindeki ozanları ve dengbêjleri yakından incelemiştir. Ermeni olmasına ve bu bilinci en ileri seviyede taşımasına rağmen yaşadığı coğrafyanın kadim kültürü olan Kürt kültürüyle bütünleşmeyi de başarmış biridir.

Suriye Kürdistanı'nda dünyaya geldiği ve 30'lu yaşlarının başına kadar Kürtlerle iç içe yaşadığı için Ermeni kültürü gibi Kürt kültürünü de derinden özümsemiş, bununla da yetinmemiş, kendisini Kürt müziğine damgasını vuracak kadar da geliştirmiştir.

Kürtlerle Ermenilerin birbirlerinden etkilendikleri ve zaman içerisinde ortak bir kültür yarattıkları biliniyor. Bu bir gerçektir. Aram da böylesi bir ortak kültürün ürünü; halklarımızın ortak değeridir. Klasik Ermeni ve Kürt müziğiyle beslenmiş, yeteneğini bu iki damardan aldığı gıdayla geliştirmiş olan Aram, geleneksel müzikten çok şey aldığı gibi, ona çok şey de katmış bir sanatçımızdır.

Garzan çocuğudur Aram...

O da asrın en büyük Ermeni kökenli Kürt sanatçısı olan Karapete Xaço gibi Garzanlıdır.

O da Xaço gibi 'kılıç artığı' bir ailenin evladıdır. Karapete Xaço Batmanlı, Aram Sasonludur. Ermeni katliamında canını kurtarabilen ender insanlar arasında Aram'ın babası Tigran da vardır. Tigran, 1915'te yaşayan soykırımdan şans eseri kurtulur ve Suriye'ye sığınır. Kamışlo kentine yerleşir ve aradan bir süre geçtikten sonra da duvar ustası olarak hayatını kazanmaya çalışır.

Tigran, Kamışlo'da kendisi gibi Sason'dan sürgün edilen Ermeni bir kadınla evlenir. Bu evlilikten Aram dünyaya gelir.

15 Ocak 1934'te dünyaya gözlerini açar açmaz, kulaklarında sürekli duyacağı ve onda derin iz bırakacak olan bir ses duyar. Babası oğlunun kulağına bir Ermeni ezgisi okur. Aram hayata babasının sesiyle başlar. Devam eden gün, ay ve yıllarda yanık sesli babası oğlu için sürekli Ermeni ezgileri dillendirir. Tigran aile içindeki eğlencelerde, dost meclislerinde ve iş yerinde; fırsat bulduğu her yerde içindeki yangınları dışarı atmaya, acısını dillendirmeye çalışır. Aram bundan çok etkilenir. Müziğe yönelir. Babasına eşlik etmeye, ondan duyduklarını onunla birlikte söylemeye çalışır.

Günlerden bir gün Tigran, oğlu Aram'ın eline bir çümbüş tutuşturur ve, "haydi" der, "hayat seni bekliyor..."

Eline tutuşturulan çümbüş aynı zamanda Aram'ın iş teknesidir. Bu yolla ailenin geçimine katkıda bulunması gerekmektedir... Önce düğünlerde iş tutar. Kısa sürede düğünlerin ve giderek de aşiret divanhanelerinin aranan ismi olur. Daha 20'sine varmamıştır ancak Suriye Kürdistanı'nda tanınan bir sanatçı olmuştur. Köyden köye, şehirden şehire gider gelir. Gittiği her yeri de deyim yerindeyse fetheder. Onun hayatı halkın içinde geçer. Ezgilerini halkla birlikte üretir. Onların şiirlerini, söylencelerini, acılı yaşam öykülerini besteleyip dillendirir...

Halktan aldığını bir kuyumcu titizliğiyle işler ve halka geri verir.

Ez kal kirim

Aram'ın her ezgisinin ayrı bir hikâyesi vardır. Onun her ezgisi dinleyenlerine hayata ve insana dair sanatsal açıdan estetik, duygusal olarak da etkileyici bir öykü anlatır. Ez kal kirim de böyle bir ezgidir. Günlerden bir gün, Suriyeli bir Kürt köylüsü Aram'ı ziyarete gelir. Köylünün morali oldukça bozuktur. Bezgin bir haldedir. Dün gece karısıyla tartışmıştır. Tartışmadan sonra da yaşadığı duyguları ak kâğıda geçirmiştir.

"Üstadım" der, "dün gece bir şiir yazdım, senin bunu bestelemen istiyorum."

Aram, bu türden önerilere açıktır. Adama şiiri okumasını, etkili bulursa üzerinde çalışacağını söyler. Bizimki dün gece yazdığı şiiri yana yakıla okumaya başlar:

ez kal kirim dı civani (Beni yaşlandırdın sen daha gençsin)
le ez zortbum tu baş zani (ben de gençtim iyi bilirsin)
pele dara mın te weşand (ağacımın yapraklarını sen döktün)
bahar çu te payiz ani (bahar gitti sen güzü getirdin...)

Aram duyduklarından etkilenir ve çümbüşünü eline alır. Adama şiirini yeniden okutur. Bir, iki, üç derken şiire uygun bir nağme bulur ve dillerden düşmeyen Ez kal kirim parçası orada böyle yaratılır.

Acılı ve hüznü topağımızın sesi

Hayatın içindeki insanlar gibi masal kahramanları da Aram'ın önemli kaynakları arasındadır. Dengbêjlerin türküleri gibi cirokbêjlerin öykülerinden de yararlanır. Bundan olsa gerek geniş bir repertuarı vardır. Dilden dile dolaşan, nesilden nesile aktarılan 500'ü aşkın parça... Kaybolup gidenlerin, zamanında kayda alınamayan eserlerinin sayısı ise bilinmiyor.

Öte yandan Aram'ın ezgileri daha müzik başlar başlamaz tanınır. Herkes Aram'ın müziğini deyim yerindeyse uzaktan bile tanır.

Aram'ı Kürt dünyasına tanıtsansa Erivan Radyosu'dur. Kürtlerin on yıllarca kulak kabarttıkları Erivan Radyosu, Aram'ı, doğudan batıya, güneyden kuzeye bütün Kürtlerin yüreklerine ulaştırdı. Onun orada saygın bir yer edinmesine aracı oldu.

1934'te Suriye'de doğan Aram, 1966 yılında Ermenistan'a gider. Aynı yıl Karapete Xaço, Seyda Şemedin ve Susika Simo gibi ünlü sanatçılarla birlikte Erivan Radyosu'nda çalışmaya başlar. 1985 yılına kadar Erivan Radyosu'nda çalışır. 1990'da Avrupa'ya çıkar. Yunanistan'a yerleşir. Halen bu ülkede yaşamaktadır.

Ermenice ve Kürtçenin yanı sıra, Arapça, Asuri Süryanice, Zazaca, Yunanca ve Türkçe besteler yapmaktadır.

Çok yönlü, çok kültürlü bir sanatçıdır. Onun sesi acılı ve hüznü topağımızın sesidir. Dizginlenemez Fırat, çığlık çığlığa Dicle'dir. Dorukları karlı ve kanlı Ararat'tır.

Özgürlük kavgasıdır, başkaldırıdır. Ve elbette aşktır Aram...

Yarım kalmış sevdadır. Aşkın, sonsuzluğun çölünde dolaşan coşku yüklü kervanıdır.

Görkemli müziğine rağmen mütevazı kişiliğiyle, gerçekte bilge bir insandır.

Çümbüş çalan bilgedir Aram Tigran... ❀

Şerefname'de minyatür tablolar

DOÇ. DR. KADRI YILDIRIM

Şerefhan'ın Oxford Üniversitesi Budliyan Kütüphanesi'nde 312 numarayla kayıt ve muhafaza edilen Şerefname'sinde 20 adet minyatür tasvir bulunmaktadır. Konuyla ilgilenen araştırmacılar bu tabloların bizzat Şerefhan tarafından mı yoksa başka birileri tarafından mı yapıldığı hususunda farklı düşüncelere sahiptirler...

Bu tabloların bizzat Şerefhan tarafından yapıldık-

larını savunanlara göre bu ihtimali güçlendiren bazı ipuçları vardır:

1) Yönetici sınıfın çocuklarını sarayına alıp onları çeşitli ilim dallarında yetiştirmeyi ilke edinen İran Şahı Tahmasb, bu bağlamda Şerefhan'ı da sarayına almış ve onun öbür derslerin yanında resim dersleri almasını da sağlamıştır...¹

2) Şah Tahmasb'in Behzad adında ünlü bir özel

Hakkari mıntkasında gerçekleşen bir "av tasviri"...

Tablonun sol üst köşesinde ağacın altında bağdaş kurup oturan ak sakallı zat, Şerefname'nin tamamlandığı 1597 yılında Hakkari beyi olan Zekeriya Bey'dir... Sol alt köşede avcılardan birini yere sermiş bir ayı ve sağ altta atlı biri ile koşan bir tazi aveyı kurtarmaya gidiyorlar.

Cizira Botan ve "Mem ü Zin" ...

Mem ü Zin'in bu tabloda resmedilmesi bu iki kahramanın adıyla anılan ve Ahmedî Xani tarafından mesnevi tarzında ölümsüzleştirilen aşk destanının Kürt coğrafyasında ne denli meşhur olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Hasankeyf şehri tasviri ve Hasankeyf Emiri Sultan Hüseyin ... Resmedilen Hasankeyf Camii'nin minaresi üzerinde 4 x 2 ml. gibi küçük boyutlu bir hat ile "Allah Celle Celaluhu" ifadesi vardır. Caminin avlusunda oturan bey giyimli kişi Sultan Hüseyin'dir ve iki cariye ona tepsiler içinde yemek götürüyorlar. Sol altta ise Dicle kenarında oturan iki kişi görülmektedir.

Tabloda sinir hastalığı ve bu hastalıktan şifa bulmak için dualara başvurma yöntemi resmedilmiştir. Hazro Beyliği'ne ilişkindir.

ressamı vardı. Bunun yanında dönemin ünlü ressamlarından Muzaffer Ali, Sadiki ve Zeynelabidin de Şerephan'ın çağdaşları idi. Dolayısıyla Şerephan'ın bu resim uzmanlarından resim dersleri alması ve onlardan yararlanması ihtimali vardır...

3) Şerephan Şerefname'sinin son paragrafında "Hame-i Vasiti" (Vasiti'nin Kalemi) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadede geçen Vasiti'den maksat, 13. yüzyılda yaşamış meşhur bir ressam olan Yahya el-Vasiti'dir... Şerephan'la ilgili Berlin'de 1996 yılında düzenlenen konferansa "Şerefname'nin Tabloları" adlı bir çalışmayla katılan Abdurrahman Yûsuf, "Vasiti'nin

Kalemi" ifadesinden Şerephan'ın ilgili tabloları bizzat kendisinin yaptığı sonucunu çıkarmaktadır. Yûsuf'a göre Çaldıran ve Edirne savaşları ile ilgili tablolarla resmedilen olaylar ancak derin tarihi bilgilere sahip bir tarih uzmanının kaleminden çıkabilir ki; bu uzmanın da Şerephan olması kuvvetle muhtemeldir. Yine Yûsuf'a göre bu levhalardan birinde görülen iki beyitlik şiirin Şerefname'de de bulunması ve buradaki hattın Şerephan'ın hattıyla büyük benzerlik göstermesi de bu tabloların Şerephan tarafından yapıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. ²

Tabloların Şerephan tarafından çizilmediğini,

Meşhur Çaldıran Savaşı... 1514 yılında siyasi ve mezhebi gerekçelerle Sünni Osmanlılar ile Şii Safeviler arasındaki bu tarihsel savaşta Sünni olan Kuzeydeki Kürt Beyleri de İdris-i Bedlisi'nin girişimleri sonucu Osmanlılar yanında yer almış ve Osmanlıların bu savaşı kazanmasında çok önemli bir rol oynamışlardır.

Tablonun sağında İran askerleri ve çadırında karısı ile bir çocuğu arasında durumu gözetleyen Şah İsmail bulunmaktadır. Solda ise Osmanlı askerleri ve Yavuz Sultan Selim yer almaktadır. Ata binmiş Yavuz'un önünde ellerinde balta olan iki muhafız yürümektedir. Çaldıran Savaşı ile ilgili bu tabloda dikkat çeken en önemli ayrıntılardan biri de savaşçıların kendi etnik kökenlerine göre özel başlıklar giymeleridir. Nitekim bu savaşta Avrupa kökenli askerler şapka, Osmanlı Türkleri fes, Kürt savaşçılar da sarık türü beyaz kulah takmışlardır.

belki ondan sonraki bir süreçte başka sanatçılar tarafından çizildiklerini savunanlar ise daha çok şu gerekçeleri ileri sürerler:³

1) Şerefname'a ait olan ve onun mührünü taşıyan asıl elyazması nüshada bu tabloların yer almaması.

2) Şerefname'ın Şerefname'nin herhangi bir yerinde bu tabloları kendisinin yaptığına ilişkin açık bir şey söylememesi.

3) Şerefname'ın resim sanatına olan hayranlığını yakından bilen torunlarından Abdal Han'ın şahsi kütüphanesinde Şerefname'nin bir nüshasının bulun-

masının, bu tabloları yapanın Abdal Han veya onun saray ressamlarından biri olduğu ihtimalini akla getiriyor olması... ✨

Dipnotlar

1 Bkz. en-Neccâr, Şerefname Bedlisi, s. 38.

2 Bkz. Abdurrahkîb Yûsuf, Tablokanî Şerefname, Erbil, 1998, s. 33-46, 55, 59.

3 Bkz. Ferhad Pîrbal, "Tablokanî Niyû Kitêbî Şerefname", Şaneder dergisi, Erbil, 1998, sayı: 7, s. 11-12; Mustafa Ahmed en-Neccâr, Şerefname el-Bedlisi, s. 100-102.

Kürt Sorununa 'pratik' bakış

NAZIM ALPMAN

Kürt sorunu hakkında tartışırken akademisyenlerin sıkça ortaya koyduğu ekonomik ve sosyal veriler nedense görmezden geliniyor. Son derece "alaturka" bakışla ulusal bir aşağılamayı "tahlil" olarak önlerine koyuyorlar: Kürtler tembeldir!..

Bir başka "değersiz" bakış açısı ise Doğu ve Güneydoğu'nun zor coğrafyasında hayata isyan ederce-sine yaşamaya çalışan insanların ruh hallerine ilişkin: Kürtler Haindir!..

Neden?

Çünkü devamlı olarak isyan ediyorlar!

Geçenlerde bana gelen bir mektupta bir Kürt gen-ci soruyordu:

-Hiç mi iyi yanımız yok?

Yaklaşık yirmi yıldır sancılı topraklara gider-ge-lirim. Hem Türkiye sınırları içinde hem de "Güney'de" kalan bölgeyi görme imkânım oldu. Kaba bir bakışla denebilir ki, buralarda "insan istismarı" ile "insanlık istismarı" at başı gidiyor. Kürtleri istismar etmek sanki doğal bir "hak" gibi algılanıyor.

O kadar yaygınlaşmış ki, Kürtleri istismar edenler arasına Kürtler bile katılmıştı.

1991 Körfez Krizi sırasında Cizre'ye üslenmiş basın ordusu arasındaydım. Kodoğlu Otel uluslararası bir basın merkezi haline gelmişti. O zamanlar çalıştığım İstanbul gazetesinin Bölge'deki Kürt muhabiriyle birlikte her gün Silopi'den sınırı geçip Zaho'ya, Dohuk'a gidip-dönüyoruz. Cizre'den kiraladığımız otomobilin şoförü Mehmet de haliyle Kürt... Espriden anlayan, anında yanıt veren zeki bir genç. Örneğin genç yaşına karşın altı çocuğu olduğunu öğrendiğimde şaşkınlıkla takılıyordum:

-Oğlum bu kadar çocuğu ne yapacaksın, gerilla mı yetiştiriyorsun?

-He valla abi! Benimkilerin dördü kız ama, bizde kızlar da asker oluyor!

Böyle gülüp yarenlik ediyoruz, tozlu yollardan, mayınlı arazilerden geçerken... Bir gün yol kenarında "ihtiyaç molası" vermiştik. Mehmet, çişini ettiği büyük araba lastiğinin içinden dört tane roket mermisi bulup gelmişti:

-Abi bak cephane buldum, hatıra olarak alalım mı?

Yani Mehmet ile bu kadar yakın, samimi arkadaş olmuş durumdayız.

Benim Güneydoğulu muhabir arkadaşım her akşam Mehmet'ten ayrılırken ertesi gün kaçta otelde olması gerektiğini de bildiriyordu:

-Yarın 05.00'da otelin önünde harekete hazır ol!

Oysa ben 06.00'da kalkıyorum, kahvaltı 07.00'de başlıyor. Sabah 05.00 talimatımı veren arkadaşımı 07.30'da yataktan çekerek odadan çıkartıyorum. Yola çıkışımız ise 08.00 ile 08.30'u buluyor. Ama Mehmet ertesi gün yine 05.00'te otelin önünde hazır oluyordu. Bu durumdan da hiç şikayetçi olmuyordu. Bir gün "yarın 08.00'de gel" diye ben tembihledim, ama o yine esas muhabirini dikkate alarak 05.00'da otelin merdivenlerine yanaşmıştı.

Yerel muhabir ertesi gün erken kalkma sözü verip, gece otelin lobisinde yabancı gazetecilerle gece yarısına kadar sohbet-muhabbet edince yine aynı şey oluyordu.

Her sabah üç saatlik çile "normal" karşılanıyordu. Bu coğrafyanın "kaderi" mi böyleydi?

Sözünü ettiğim yıllarda genel seçimler var. Ben yine Cizre'deyim. Otelin sahibi Mardin'e gitmek üzere çıkarken, "Nazım Bey" diye sesleniyor:

-Gel çay içelim, bak Hacı Adil de Mardin'e gidiyor sizi bırakır.

Hacı Adil'in 1991 yılında bindiği otomobil 1991 model Mercedes!.. Hacı Adil ile yola koyuluyoruz. Dönem seçim dönemi ya, her karşılaştığımızla konu hakkında sohbet etmek şart oluyor. Ben "bodoslama-dan" giriş yapıyorum:

-Bölgedeki nüfus artışının ideolojik boyutu var mı?

Ne ilgisi var beyim falan gibi bir yanıt bekliyorum. Ama muhabirim benim kulvarımdan dönüş yapıyor:

-Tamamen ideolojik!

Sonra derinlere dalıyoruz birlikte, Hacı Adil açılıyor:

-Bak kardeşim ben devlet müteahhitiyim, bu bindiğim otomobil son model. Benim Diyarbakır'da,

Ankara'da, İstanbul'da, Antalya'da evlerim var. Hepsi açıktır. Kirada değil, gidince oturuyorum. Bir devlet daha ne verebilir ki? Her şeyim var. Ama ben bu zenginlikle babamı mutlu edemiyorum. Sizin dört kanallı televizyonunuzdan bir kelime anlamıyorum. Her şeyi merak ediyor, bana soruyor. Tercüman mı tutayım? Mademki kardeşiz, sizin dört kanalınızdan birini bize verseniz ne olur? Babam da anlasın dünyada olup biteni! Ha?

O zamanlar özel kanallar henüz kurulmamıştı. TRT ise dört kanal üzerinden yayın yapıyordu.

Hacı Adil, "Kürt sorunu" adını telaffuz dahi etmeden konunun omurgasını yakalamış olmanın rahatlığı içinde anlatıyordu:

-Şimdi buradaki her Kürt'ü bir Hacı Adil yapmanız, koynuna da birer Hülya Avşar koysanız, bu dili konuşmayınca olmaaz!

Öyle kafadan atma da konuşmuyordu Hacı Adil:

-Radyolarda her dilden yayın var. Geçenlerde Hintçe müzik saati bile vardı. Bu ülkede kaç Hintli yaşıyor? Bilmiyorum, ama Hint müziği var. Yine televizyonda gördüm, engerek yılanlarını koruma altına almışlar, yahu biz Kürtlerin yılan kadar değerimiz yok mu? Bizim dilimiz kayboluyor. Konuşsak, okusak, yazsak, şarkı-türkü söylesek siz de dinleseniz kıyamet mi kopar?

O zamanlar OHAL valileri bir itirafta bulunuyorlardı:

-PKK'nın propaganda gücü bizden yüksek!

Çünkü PKK militanları köy camilerinin kolonlarından "Kürtçe konuşmalar" yapıyorlardı. Vali hazretleri buna işaret ediyordu. O zaman siz de Kürtçe televizyon yayınına başlayın değil mi?

Hayır! Onu da yapmadılar. Sonra bir baktılar ki bütün köylerde çanak antenler hızla çoğalıyor. Ne olup bitiyor diye evlerin camlarından içeri baktılar ki, Kürtçe yayın yapan bir televizyon kurulmuş, insanların anladıkları dilden haberler, yorumlar, şarkılar, türküler akıp gidiyor.

Haydi diplomatik seferberliğe...

Avrupa ülkelerinde sıkı temaslar, ikili, üçlü çoklu görüşmeler -şu Kürtçe yayın yapan kanalı bir zahmet kapatabilir misiniz? Zannettiler ki, orası Türkiye. Kapat denilince kapatılacak. Olmadı tabii. Bu sefer daha "dahiyane" bir çözüm buldular: Güneydoğu'da çanak anten yasaklanmıştır!

1990'larda Hacı Adil'in babası için talep ettiği şeyi yapmaktan kaçınanlar, on yıl sonra uzayı gözaltına almaya kalktılar. Oysa basit bir şey isteniyordu: Bize Kürtçe haber veren bir televizyon kurabilir misiniz?

Yok kuramadılar.

Kuranların gönderdiği sinyalleri yakalama peşine düştüler!

Doğubayazıt uzun yıllar "Kürt isyanı" ile anılan yaralı bir bölge. 1925 yılında patlak veren "Ağrı İsyanı" kent merkezinin Karaköse ilçesine taşınmasıyla sonuçlanmıştı. Bu isyanın cezası bütün bir yüzyıla yayıldı.

2004 yılında Ağrı Dağı'nın eteğinde bulunan Topçatan köyünün ilkokulunda çocuklarla sohbet ediyordum. Bana en yakın olan çocuğun dişleri neredeyse 70-80 yıldır sigara içen bir insanın bozukluğunda... Yakındakine bakıyorum, o da aynı. Sorunca, "hepimizin böyle" diye bir ağızdan haykırıyorlar. Bütün okulun çocukları aynı sağlıksız dişlere sahip. Okul Müdürü Ramazan İlhan, uzun zamandır yaşanan çevre felaketinin sonuçlarını açıklıyor: "Yıllardan beri bu bölgedeki bütün insanların ve hayvanların dişleri böyle. Sarı Su diye bilinen suyu içiyorlar. Dişleri bu hale geliyor."

Peki önlem alınmıyor mu? Evet alınmış, 2003'te okulun biraz ilerisine açılan artezyen kuyusunun suyu dişleri bozmayacak özelliklere sahipmiş. Hastalığın gerçek adını ise Devlet Hastanesi Başhekimi, Diş Doktoru Nisyar Kutlay'dan öğrenebiliyorum. Tıp dilinde bu hastalığa "Flourosiz" deniliyor. İçme suyunda kabul edilebilir flor oranı on binde 15, köylerde içilen sudaki flor oranı ise yüzde 15!.. İçme suyunda aşırı flor bulunması diş minelerini yok ediyor, dişin dokusu bozuluyor. Hatta sert meyve ve sebzeler yedikçe diş de aşınıyor. Ağrı ve Tendürek gibi yanardağların eteklerindeki köylerde görülüyor. Başhekim Kutlay, "Doğubayazıt'ta insanların yüzde 80'inde bu hastalık var" diyor.

Şimdilerde tekrar gündeme geldi. Bölge halkına gerekli olan şefkat gösterilecektir deniliyor.

Ne zaman?

Basit bir temiz su kuyusu açmak için 80 yıl duran devlet, bölge halkından sadakat beklerken neyine güveniyor acaba?

Kürtler şoför Mehmet gibi çalışkan, yaşadıkları coğrafyaya büyük bir sadakatle bağlı ve beklentilerinde alabildiğine mütevazı olmuş bir ulus olarak tarihe geçeceklerdir. En azından bizim tanık olduğumuz 20. yüzyıl itibarıyla durum böyledir.

Bundan sonra da aynı şekilde olabilir mi?

Artık Kürtler de "karar" verecekler... ☀

Auslander beg dibe turîst

HELÎM YÛSÎV

Auslander beg ji gerê pir hez dikir, lê heta niha li hev nehatibû ku wê daxwaza xwe pêk bîne. Ev cara yekê ye ku wê derfeteke wiha bi dest wî bikeve.

Ev çend salên wî li Elmanyayê derbashûne bêtî ku karibe kesekî ji malbata xwe yan jî ji hevalên xwe yê nêzik bibîne. Ji ber ku di pasaporta wî ya pênaberiyê de nivîsandibûn ku dikare here her welatî ji bilî welatê ku jê hatiye. Jixwe ji hêla desthilatdarên Ewropayê de jî (Kurdistan) bi awayekî fermî nedihat naskirin. Ji ber vê li ser pasaporta her kurdekî yan Tirkiye yan Iraq yan Îran yan jî Sûriye dinivîsin. Îca Auslander beg ji mîna her kurdekî ku di derdoreke kurdawarî de mezin bûbe, bi hezkirina Amedê xwedî bûbû. Ev bajar wekî paytexta Kurdistanê di dilê xwe de nas dikir. Xewna wî jî ew bû ku piştî ew qas salan jî biyanîyê vegere nav bêhna welêt û jî nêzikî germayîya xelkên kurd bibîne. Ne tenê wiha, belê jî zûde pêl li axê nekiribû, deştên fireh nedîtibûn. Bêrî dîtina rokê kiribû gava jî zikê asoyan hiltê û gava hêdi hêdi diçe ava.

Rojekê jî rojan bawer nedikir ku bêriya van tiştan

bike, yan jî bêriya koma xelkê bike bê çawa bi kurdi bang hev dikin û xeberan ji hev re didin yan jî henekan bi hev dikin. Ji ber vê yekê çî pereyên ku dikaribû bida ser hev, dan ser hev, ne ji bo çûna Îtalyayê yan Îspanyayê, belê ji bo çûna Diyarbekir, ji bo çûna Ameda paytext, warê qehremanîyê û bi hezaran qurbanîyên doza gelê kurd, keleha berxwedana wan ya di riya rakirina qedexekirina vî zimanê şêrînê ku Auslander beg ji her tiştî bêhtir jê hez dikir. Tem jî xwe re digot:

- Du tişt hene dema biçin şûna wan nayê dagirtin, yek jê dayik e û ya din zimanê dayikê ye.

Auslander beg ji her tiştî bêhtir jî hînbûna zimanan hez dikir, bi erebî xwendibû, di ber re jî inglîzî xwendibû û jî ber ku li Almanyayê ye bi elmanî jî zanibû. Gava li ser zimanan dipeyivin, bi henekî digot:

- Evîndara min a nû alamanî ye. Ez çî qasî hîn dibim ew qasî bêhtir jê hez dikim. Lê dilê ewilî û evîna ku kevin nabe jixwe zimanê kurdî ye.

Auslander beg tev ku jî jiyana xwe ya li Almanyayê memnûn bû jî û ew wekî welatê xwe yê duyem bi nav

dikir. Lê dişa ji her pê dihişiya ku guhên wî dêşin. Sedema êşa xwe dizanibû:

- Guhên min bêriya carwar û xirecira peyvên kurdî kirine. Ji zû de kurmanciya şêrîn li kolanan li ber guhê min neketiye.

Her wiha dermanê xwe destnîşan kiribû, ew jî çûna Kurdistanê bû. Eger li başûrê welêt Kerkûk wekî dilê Kurdistanê dihate binavkirin, li bakur jî Amed ew dil bû. Bi coşeke mezin, bi pereyên sê salan ku dabûn hev berê xwe da Stenbolê û ji wir berê xwe da hesreta dilan, Amedê.

Gava ku mana li otelê erzan dît, kêfa wî bêhtir hat. Bi kurdî bi karkerê otelê re axivî, lê mêrik bi tirkî bersiva wî da.

Auslander beg bi inglîzî jêre got ku ew bi tirkî nîzane. Piştî hevî naskirinê, bi erebî bi hev re axivî ji ber ku yê karker jî erebên Mêrdînê bû. Gava ku dît ku pereyên wî têra maneke dirêj li Amedê dikin, di dilê xwe de biryara maneke dirêj da. Dixwest bi temamî guhên xwe rehet bike û vegere. Roja din berê xwe da kolanên Amedê.

Bi germayîyeke mezin xwe li komên xelkê girt, da ku piştî taştê yekser biçe ber siya Sûra Amedê yê mezin û li wir tîna dilê xwe hênik bike. Bi ketina nav komên xelkên bajêr de, guhên wî miç dibûn, bi hêviya ku wan ritmên xweş yên zimanê dayikê bibihîze. Mîna kalekî evîndar û nûd salî ku bixwaze xwestîrîn stran û awazên li ser evîne ku di hijdeh saliya xwe de bihistibin dişa guhdarî bike. Wiha nava Auslander beg dikeliya û dilê wî dikir teperep. Lê dengî din, ritmî din, stran û awazî din dihatin guhê wî. Ji guhê xwe bawer nedikir. Bi ku de diçû bi kurdî dipeyivî. Devê yê li hember wî hinekî ji hev dima û di bersivên pirsên xwe de tînedigihîşt. Gav bi gav êşa guhên wî girantir dibû. Pê dihişiya ku kûçik dev li guhên wî dike, kûçik wî bi temamî didin ber gezan û wî dixwin. Ev cara yekem bû ku her roj li ber çavên xwe dibîne ku kûçik mirovekî dixwin. Sê roj derbas bûbûn gava ku Auslander beg biryara veşêrê dabû û bi xwe dihişiya ku serê wî di gerînokekê de ye. Gêj bûbû, nexweş ketibû, bêçare bû. Berê gotine, çûn bi destê mirov e lê hatin ne bi destên mirov e. Di wê kêlika ku tede diramiya ku biçe ser textor, du kesên sergirtî ketin bin çengên wî û ew bi xwe re birin. Rê nedan Auslander beg ku ne li ber xwe bide ne jî wan nas bike. Her du çavên wî girêdan û ew avêtin ereba xwe. Auslander beg naskir ku êdî hatiye revandin. Ji wan re got ku ew amade ye hemû pereyên xwe bide wan, da ku wî berdin, wan bersiva wî wiha da:

- Em pereyên te naxwazin. Em ne çete ne û me tu ne ji bo pereyan aniye vir.

- Vir ku ye?

- Aniha tu yê nas bikî.

Pê re jî yekî ji wan terîşa reş ji ser çavên wî vekir. Destpêkê rewrewkan li ber çavên wî listin, pişt re xwe li entikxaneyekê - Musuyomeke mezin - de dît. Auslander beg matmayî ji wan re got:

- We çima ez anîme vir?

Kesî bersiv neda. Di wê entikxaneyê mezin de çend kal û pîrên tehnîtkirî ku wekî mûmiyan li wir bûn bala wî kişandin. Saweke mezin ketibû dilê wî. Bi tirs ji xwediyên entikxaneyê pirsî:

- Ev kî ne? We çima ev kal û pîr anîne û we kirine mûmya?. Ez li ku me?. Hûn ji min çi dixwazin?

Vê carê bersiveke zelal ji xwediyê entikxaneyê hat:

- Ev çend pîr û kalên ku me ji gundan anîne, ew tenê li vî welatî mabûn ku bi vî zimanê ku tu pê dipeyivî, dipeyivî. Me got ew jî bimîrîn êdî wê kes nemîne bi vî zimanê entîke baxive. Ji ber ku tu jî bi vî zimanê kevnîk ê gundiyan daxivî, me xwest berî ku tu ji dest me herî, em te jî bikin mûmyayek û di entikxaneyê xwe de bihêlin. Di salên bê de wê ev der bibe balkêştirîn cih ji bo serdana turîstan û bi taybetî ji bo ewropiyan.

Hîna mêrik ê berpirsiyar gotina xwe neqedandibû, du textorên cilsipî derziyên wan di destên wan de bûn jê ve nêzik dibûn. Auslander beg naskir ku êdî xelasiya wî ji destên wan nema. Ji ber vê xwest ku he-wildana xwe ya berî mirinê bike. Yan wê xwe rizgar bike yan jî dibe mûmyake cemidî. Heta Xwedê hêz dayê kir qêrîn û xwe li bin guhê her du textoran xist û bi carewarê ew der hemû tevlihev kir. Ew jî nema zane wê kêlikê ew hêz jê re ji ku hat ku karibû xwe ji nav destên wan rizgar bike û bireve.

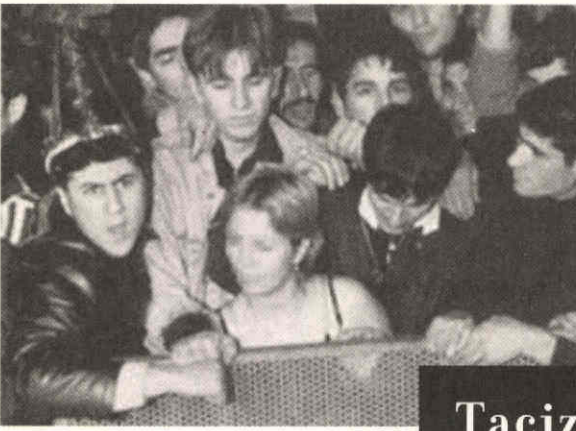
Gava ji xew veciniqî, haziriya xwe û rêwîtiyê kir. Ji dil bawer dikir ku êdî ew xewn dê bibe rastî. Berî roj lê here ava ji Amedê hemûyî derketibû.

Ew roj û ev roj, Auslander beg çûna Ameda paytext, dilê Kurdistanê, li xwe heram kiribû, da ku careke din guhên wî neêşin û kûçik goştê wî nexwin. Wiha jî hevalekî xwe re digot:

- Ez nema dixwazim herim Amedê, ji ber ku li wir kûçik goştê mirovan dixwin.

Piştî çend salan xwest careke din bibe turîst. Vê carê jî berê xwe neda ne Îtalyayê ne jî Frensa û Îspanyayê. Auslander beg bi coşeke mezin berê xwe dabû Kûryayê. Dixwest nas bike bê li wir çawa mirov goştê kûçikan dixwin. ☀

Ev kurteçîrok ji rêzeçîrokan bi navê Auslander beg e. Auslander peyveke almanî ye, tê wateya biyanî.

Taciz-Linç

NURAY SANCAR

Yılbaşı gecesi İstanbul Taksim meydanında turist genç kızların kameraların spotları altında toplu tacize uğraması bir arada yaşamının ölçülerinin artık ne denli daralmış olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda toplumsal ilişkileri düzenleyen, üzerinde, öteden beri az çok uzlaşmış sınırların kolaylıkla ihlal edilebildiğini bir kere daha kanıtlayan bir iklimde yaşadığımızı da. Son zamanlarda memleketin değişik bölgelerinden gelen linç girişimi haberlerinden, irili ufaklı yağma ve çapulculuk eylemlerinden, hukuku temsil etmek ve adalet dağıtmak üzere atanmış yetkililerin bu gayri hukuki eylemlere yönelik pervasız övgülerinden dolayı buna çok da yabancı değiliz aslında. Papazların, Ermenilerin, Kürtlerin, Alevilerin vb. bazılarının tartaklanıp öldürülmesine, kimilerinin en azından itilip kakılmalarına da öyle. Bu ülkede mesken tutmuş farklılıklara tahammül sınırlarının çok esnek olmadığını biliyoruz. Ama gezip görmeye gelmiş, mesken tutma talebi ve hak iddia etme gibi bir niyeti olmayan turistlerin, dünyanın gözü önünde tacize uğraması bir tür yurttaşlık durumu olarak ötedenberi yutturulmaya çalışılan davranış kalıplarını onaylayanları bile —en azından görünürde— çileden çıkarmış durumda. Gözaltına alınan tacizcilerin 57 lira para cezasıyla alelacele salıverilmesi, içlerinden birinin İranlı olduğunun sevinçle ilan edilmesi, sahibinin şerrinden kaçınmak için pisliğinden bir an önce kurtulmaya çalışarak onu kuma gömen evcil yaratıkların tutumuna benziyordu bu yüzden. Ya da "cam kırılmış ama parası neyse öderiz" diyebilme pişkinliğini gösteremeyen, suçu üstünden atarak "bizim oğlan değildi o, komşununkiydi" diyen bencil ebeveynkilere.

Elbette. Yapıp ettikten, kırık döktükten sonra ardına sığınılacak bir hami, uluorta yapılan pislği örtetek malzeme yoksa camı kırmanın veya canı yormanın toplumsal ve hukuki bedeli caydırıcı olabilir. Ama tacizi ekrandan seyredip de "kızı arkasından, sa-

ğından ve solundan elliyorlar, kız 23 Nisan çocuğu gibi zıp zıp zıplayıp duruyor", "57 lira değil mi, peşin veririm iki pandik de ben atarım" diye yorum sayfalarına notlar düşen örnek genç yurttaşlar, mağdurun tacizden zevk alabildiğine, biçilen bedelin de kışkırtıcı olduğuna inanıyorlarsa, linç hevesi de karşısındakinin mazoşist olduğunu varsayan sadist bir toplumsal dürtü haline gelebilmiş demektir. Ödettirilmeyen bedeller, kışkırtı kışkırtı bu dürtüyü geliştirdi. Linç güruhlarının sırtını "aferim çocuklar" diye sıvazlayan, Kürtlere yönelik tacizleri "örnek yurttaşlık tepkileri" olarak adlandıran yetkililer bu toplumun iyi ve güzel hasletlerini Cerrah'i bir yöntemle kazıyıp yerine bu gözü dönmüş linç hevesini gömdüler.

Bu tohumdan küt bir kafa yapısından başka bir şeyin yeşerdiği hiçbir yerde görülmedi.

Öteden beri...

On yıllar önce 6-7 Eylül olaylarında bir yalan haberle teyakkuza geçip Rum evlerini yağmalayan, Maraş olaylarında Alevi evlerine önce çarpı işareti çizip sonra içindekileri katleden, Sivas'ta bir otele kısılp kalmış 35 aydını cayı cayı yakan kitlelerin ruh halini şekillendiren bir maya sinsi eller tarafından "temel" e çalınmış durumda aslında. Bu maya yüzünden bir dönem bir kesime, bir başka dönem bir diğerine düşmanlıklar körüklenabiliyor. Toplumsal sistem böyle düşmanlıklar üzerine kurulduğunda ise öfkenin ve tacizin kime yöneleceğinin hesabını kitabını yapmak pek o kadar kolay olmuyor. Farklı olana nefret akrebi beklenmedik anda dönüp kendini sokabilecek kadar çaresiz kalabiliyor bazen. "Muasır medeniyet" e yetişme çabaları, Batılılaşma için verilen onca ezeli uğraş ve debelenme, turist kızların taciziyle tuzla buz olabiliyor elin günün önünde. O hep hayran olunan Batı'ya, önüne çıkan ilk dişiye yılışan ve böylece yerlerde sürünen bir Türklük sergileyerek rezil olmak da cabası!

Şaşılabacak bir durum değil; Sivas'ta, Maraş'ta, 6-7 Eylül'de, Trabzon'da, Adapazarı'nda, Malatya'da, Mersin'de yakıp vuran, linç eden Taksim'de de taciz edecektir. Kürdü, Ermeniye ve ülkedeki kilise papazını ve Hristiyanı öldüren ile Litvanyalı turisti taciz edenler farklı bir kaynaktan beslenmiyor sonuçta.

Ülke sakinlerinin çok renkliliğini, farklılığı bastırmak suretiyle yok edebileceğini varsayan kurucu zihniyet, prototip Türk'e benzemeyene tahammül edilemeyen bir toplum yaratmaya uğraşıyor yıllardır. Kendi korkularını yüklediği bu prototipin ise, sadece bu ülkede yaşayan farklı kimliklere sahip insanların değil, bütün dünyanın kendisine düşman olduğuna inanmasını bekliyor. Kimse ona düşman olmadığında o kendisine sayısız düşman yaratabilir.

Bütün farklılıklar bölücü, bütün renkler kirli, başka ülke yurttaşları tekin değilse, egemenliğinin sürekliliğini kendi kimliklerini unutmuş kitlelerin sessiz boyun eğmesinden başka bir şeye bağlayamayan bu yönetim zihniyetinin durmaksızın cinayetler işlemekten başka bir aracı yokmuş gibi görünüyor o halde. Çünkü prototipin dışladığı özellikler o kadar fazla ki, geriye bir şey kalmadığı için ona ancak gerçek dünyada olmayan hayali ve yüceltilmiş değerler atfedilebilir—*bir Türk dünyaya bedeldir* gibi—, ötekilere de hayali aşağılanma nedenleri. Böyle bir böbürlenme ise kimseye hesap vermeden başkasını aşağılayabilme yetkisi; dahası karşısındakini rahatsız etme, uzatırsak, yok etme yetkisi verir doğrudan.

Fakat bu prototip Türk'e kendisini yakın bulan insanların hayali birliği de düşmanlarına attığı kadar kırılığandır esasında. O anki düşman ortamdan çekilse dağılacak ve öfkesi kendisine dönecek bir birliktir muhtemelen bu. Hayali birliği pekiştiren şey, farklılığa duyulan düşmanlık olduğu sürece böyle bir birlik kendi farklılıklarına da bölünmek zorunda kalacaktır kuşkusuz. Öneki gün Ermeni, dün Rum ve Yahudi, sonra Hristiyan misyoner, yarın türbanlı, başka bir gün kadın, sonra turist, bir ara eşcinsel, başka bir ara Kürt, sonra solcu olduğu için kirlilik kaynağı olarak görülenlerin temizlendiği varsayıldığında geriye kalanların uzak kökenlerinin, şimdiki ahlakının linç konusu olmayacağını garantisini kim verebilir ki? Nazizmin tarihi bu konudaki kanıtların tarihe gömülemeyeceği kadar yakınımızda duruyor; hatırlamak gerekir.

Muhafazakâr ve mahrem

Nazizmi hatırlamamız durduk yere değil.

Esneme becerisini yitirmiş yönetici aygıt hem bu

ülkede hem de dünyada giderek muhafazakârlaşıyor ve gericileşiyor. Dünyada, ırkçılık ve milliyetçilik gelişirken bu ideolojilerin olmazsa olmazı olan cinsiyetçilik de yeniden güçleniyor.

Bir yandan çalışan kadını yeniden eve döndürme ve kadının toplumsal rolünün mahremiyetle sınırlanması eğilimi gelişirken bütün mevcut değerlerin altüst edilmesine bağlı olarak da o kutsanan mahremiyetin de kendi sınırlarına çarpa çarpa çözüldüğü görülüyor. Bu ülkenin başına gelen en muhafazakâr hükümet zamanında, bir yandan kadınlar sarıp sarmalanıp türbanlandırılırken bir yandan da mahremiyetlerinin istismar edilmesi şaşırtıcı olmamalı. Kadın cinsinin hayali değerlerle yüceltilip sonra da kendi gerçeklikleri yüzünden aşağılanması arasındaki paradokstan doğan şizofreniye, muhafazakârlığın, ırkçılığın ve milliyetçiliğin en akla ziyan noktasında tezahür eden Naziler döneminde de rastlandı çünkü.

Müslüman-Türk kadını dışında kalan kadınların daha baştan tacize müstahak olduğu yüceltme-aşağılama ikilemi, şimdi yeni bir gerici dalgasıyla besleniyor. Bütün hayali yüceltmelerde olduğu gibi, kimin dokunulmazlar arasına kimin dokunulabilirler arasına dahil olabileceğinin açık bir tarifi yok elbette.

Bu yüzden Taksim meydanındaki turist kızlar gibi, Müslüman-Türk kadını kategorisinde olmamalarının bedelinin tacizle, ayrıcalıklı milletten olmamalarının karşılığının da linçe ödettirilmek isteneceği kurbanlara daha da rastlanılabileceği tahmin edilebilir.

Esasında yoksul, ezilmiş, yoksullaştırılmış, adalet mekanizmalarının asla kendi lehlerine işlemediğini bildikleri dışlanmışların, ellerine tutuşturulan tek varlıkları olan Türklüklerinin, kendilerini onaracak büyüleyici gücüne ihtiyaç duydukları sürece hınçlarını kendilerinden farklı olduğuna inandıkları insalara boşaltmaları beklenebilir. Çünkü o zaman yetkililerin gözünde değersiz bir grup olmaktan çıkıp halk olabilirler. En yetkilisi çıkıp "gerekli ve güzel bir tepki"de bulunduklarını söyleyebilir, o zaman adam yerine konulabilirler. Gazeteler işlenen cürmün öznesinden bahsederken "halk" sözünü kullanır. Bu destek olduğu sürece ise yeni Sivaslar ve Taksimlerin olması işten bile değildir. Onları kışkırtanlar iş çığırından çıktığında tacizin ve lincin cahil ve varoşlu yığınların işi olduğunu söyleyerek yakalarını sıyırmayı da becereceklerdir ama... Her zaman olduğu gibi... yeni bir kışkırtmaya ihtiyaç doğuncaya kadar. ✱

KILAMA BESIKE

VEYSEL OTUNÇ

Dewa Qasima de name Besike de kênêkêde azebe, name Silê Pişa de xortêde delal beno. Silê Pişa û Besike zerrî kenê yewbînî. Piyê Besike Silî ra hes nêkeno. Linga Silê Pişa keyeyê xo ra birneno. Sil Besike ca nêverdano. Rojê va ano piro Besike remneno. Kortegule de beno keyeyê Hesê Reqe. Hesê Reqe mordemê Sile Pişa beno. Piyayêde jêhatîyo Hes. Sil, Besika xo erzeno pê mordemê xo.

Hesê Reqe bêbext vejîno, Besike beno teslîmê keyeyê piyê aye keno.

Silê Pişa kilame erzeno Besike ser:

Bira dewa ma ke pers kena	Fesado şeytanî zafê	Biyo lajê dela tireke
Raya tike	Xo erzenê cayo tarî	Hesê Reqe Hesê Reqe
Mi va ez ewro şorî sûke	Xebere dane may û pî	Destê min û Besika mi
Besika mi se kena	Besike erzenk zere	Cêra meke
Ma û piyê xo îkna bike	Çêver ser a kilit kenê	
Ez ke kewto to virî		Besika mi di lingî
Vejiye serê raye qaytî bike	Ez rojê şîyo malê şitî	Ver a mi kerem ke
	Şiliye mi ser a vare	Ti derdank dunya
	Kincê mi kerdî hitî	Xo rê mal meke
Delala mi cor de kêf kena ena		
Şîrîn Besike	Min û Besika xo şîme	Raya Erzurumî welewan a
Ti bê nê destê xo	Serê hînî ra	Besika mi par çîn biye
Destê mi ke	Dest û payê xo şutî	Emser biya cênîya bilane
	Qasima serê xo	Miradê min û Besika mi bikero
Ere saetê kışta mi de ronîşe	Çêver û pencera ra vetî	Aşma gulane
Derdê zerrî ra	Goşî kerdî vîti	
Mirdî qesey bike		Besika mi gula
Çi xeta mi esta	Besika mi mereq meke	Gula serê nê zinarî ya
Mi ef bi ke	Heq ke destk mi bijero	Besika mi serê xo şuto
	Ez to beno erzeno	Xo şanito verê vayî
Çêya bar kerdo	Pê piyayêde jiyatî	
Şiyê waranê Çepanike		Ez qaytî biyo
Ti bê nê derdo kulanê mi	Payizo hewa serdo	Di asparî
Têra meke	Besika mi serê xo şuto	Verê çêverê çê piyê mi de
	Porê xo qutiye ver de	Bî piyayî
Kışta mi ra bê	Şane kerdo	Piyê min û dîna qesey kerd
Yawaş-yawaş qesey bike	Min û Besika xo	Rojê mi birnayî
Mi rê qate cila	Destê jubînî gûreto	
Berze binê holike	Şîme Kortegule ser o	
Ti cor vinde		Dil dewran o dil dewran o
Cêr mi ro sêr bike	Kortegule biveşo muriya teke	Şarîre dem dewran o
	Min destê Besika xo gûret	Min û Besika mi rê ferman o
Dewa ma ke pers kena	Eşte pê Hesê Reqe	
Ju hînî yo	Mi va?	
Ez şono awe ano	Hesê Reqe ma mordemê jubînî me	
Seva tuyo	Na juye mi de meke?	
	Mi nizanit ke Hesê Reqe	

* Payizê serra 1894 de teqibatê leşkerî eşî Kortegule ser. 12 canî kışî. Werte nînan de Mamudê Pişa tevla birayê xo Sili jî bî. Mezelê her di birayan Dewa Qasima de yê.

Nakşibendilik, 'Kalp dinli' politikacılık!

ATAKAN MAHİR

İktidarda olan siyasal dincilik bir taraftan dünya-daki örneklerine benzer özellikler gösterirken aynı zamanda da Ortadoğu ve Türkiye şartlarına, tarihine ve toplumsal çelişki ve mücadelelerine denk özellikler de göstermektedir. Türk siyasal İslamına küreselleşme içerisinde önemli bir rol düşerken, Türkiye oligarşisi de aynı önemle bu çizginin Kürt toplumu içerisinde oynayacağı misyona eğilmiş durumda. Gerçekten Türk iktidar bloğu bu sefer AKP ve Nakşicilik üzerinden Kürt toplumunu fethedebilecek mi? İdeolojik ve siyasal bağları ne, Kürdistan'a ekonomik girişin yeni mantığı nasıl oluşturuluyor? Konuyu daha iyi yorumlayabilmek için dünyadaki hâkim örneğine kısaca da olsa bir bakalım. Dünyada kökten dincilikle işbirliği yapmış yeni sağ yükseliş halinde. Bu konuda da ABD öncülük yapıyor...

Amerikan Evanjelik kalbi!

Amerika'da köktencilğin çoğulculuk karşısında bir istikrar ve güven arayışına, yine bir modernite karşıtlığına dayanarak oluştuğu, ortak bir kanı gibidir. Modernitenin getirdiği karmaşa, kaos ve çeşitlilik karşısında kökten dinciliğin kesinlik ve istikrar çekiciliği bir sığınak rahatlığındadır. Onun için ilk işi gönüllere seslenmek olur. Evanjelik dinin kendisini "kalp dini" olarak sunması boşuna değildir... Kökten dinciler kendi misyonerlik hizmetlerini sekteye uğratacak herhangi bir devrime, uygulama veya yönetime Amerikanın müdahale etmesini istemektedirler. Diğer yönleri bir tarafa bırakırsak, Amerikan kökten dinciliğinin, yeni politik sağla birleşmesinin en iyi ifadesi olan yeni sağcı Evanjelik yönetiminin hayali, Amerikanın emperyalist politikalarını şanlı şöhretli bir şekilde uygulayabilmektir. Protestan yararcılık ile sağ muhafazakâr politikalar çok güzel birleştirilmiştir. Bu programın asıl talebi, güç gösterileri, başkalarını kontrol etme, şiddete başvurma ve rekabetçi başarı hırsları içeren değerlere geri dönüşüdür. Dünyada ciddi engel olabilecek bir ra-

kip de kalmadığına göre, bu değerler niye tüm gezegenimize de yayılmasın ki! Zaten "İsa bir kuzu değil, bir koçtu!" Milli savunma, ekonomi, kürtaj hakkı, eşcinsellik vb konularında hep bir saldırganlık içinde olundu. Bu saldırganlık dışı karşı da sürdürüldü. Stratejiye ad bile kondu: *Ön alıcı savaş stratejisi*, yani tehlikeyi tehdit haline gelmeden önleme...

Amerikan yeni muhafazakârlarının kökten dincilikle el altından yürüttükleri küresel hegamonik politikaları dünyada geri kalanların hepsini 'potansiyel öteki' gördüğü için en tehlikeli yeni dinci sağ eğilimdir. 1970 sonrası dünya siyasetinde köklü ve yeni arayışların başladığı biliniyor. 1980 sonları eski sistemin aşıldığı, yenisinin ise henüz kurulmadığı, ara, karışık dönem olarak, kaos süreci olarak belirginleşti. Kaosta her eğilim gibi yeni dinci sağ eğilim de varlığını hissettirmeye çalıştı ve hakim olmuşa benziyor. Fakat bu konuda Doğulu veya İslamcı kökten dincilik her nedense çok rahatlıkla görülebiliyor da, Batılı veya özelde Amerikancı kökten dincilik fazla görülmek istenmiyor, hem de her şeyi ile ortada iken.

Milliyetçi, hegamonik, ılımlı dinci görüntülü, katı ataerkil, ama çağ gereği kadın haklarına da değişen, dünyada solun bıraktığı boşluğu doldurmak istercesine tüm sosyal sorunlara meyilli bu sistem dünyada benzerlerini de yaratmakta gecikmedi, kalp dinli politikacılık...

Bu 'renk' hiç de 'doğulu' değil

Nakşibendilik; 'bend'in Farsça kalp, Nakşibendiliğin de kalbi işlemek, kalbi konuşturmak anlamına geldiğini biliyor muydunuz? Yine karşımıza bir kalp dini çıkmış oluyor yani. Bu da Türkiye versiyonu oluyor. Demek ki her şeyden önce AKP'nin, ABD ve İsrail kökten dinciliği ve yönetimlerinden bağımsız şekillendiğini düşünmek büyük bir hata olacaktır.

Belirtmek istediğimiz, bu tarz bir siyasal akımın şu anda dünya siyasal sisteminde bir yerinin olduğu. Her ülkede ayrı bir ad alabilir -işte AKP'liler

için muhafazakâr demokrat dediler— ama ana bir akım haline geldiğini belirtebiliriz ve bu durum hiç de zannedildiği gibi Doğu kaynaklı değil.

Bu gerçeklik bize şunu açıklar; ABD ve AB, karşı-tından bazı renkleri, bazen de olsa aldığını hissetse de, aslında kendi akımlarının bir devamı olarak gördükleri AKP siyasal dinciliğini destekliyorlar. Ana renk aynı diyelim. Ağır renk, her şey tam istediği gibi olmasa da, tonlamalarını diyalektik olarak yaratır diyelim. Paranın rengi, ama ülke farkı ile değişmesi deyip bitirelim.

AKP bu desteğin farkında ve iyi kullanıyor. Bizler başlangıçta bu yeni sağ akımları, dincilik görüntüsünden dolayı eski sandık ve milliyetçiliğe bulanmış kökten dinci akımlar sınırında gördük ve yanıldık. Sorun bunu çok aşıyor. Dünya siyasal sistemi içinde ele almak en doğrusu. Aynen liberalizm, sağ ve sol, Marksizm gibi bu yeni sağcılık da kendisini kurumlaştırma yolunda.

Ilımlı İslam

İkinci gerçeklik ise; dünyadaki zengin-fakir, Kuzey-Güney, Doğu-Batı vb bölünmelere denk gelecek şekilde siyasal dinci akımların misyon bölünmelerine tabi kaldığıdır. Örneğin, Batı siyasal dinciliği küresel hâkimiyete oynarken, Doğu siyasal dinciliğine düşen görev ise çoğunlukla dünyanın Doğu ucunu küreselleşmiş Batı'ya uyumlu hale getirmek oluyor. İşte ılımlı siyasal İslam çok eski bir kavram olmasına rağmen burada tekrar doğuyor. Burada bir hatırlatma yapıp geçelim: Tabii ki tüm bunların mutlak bir uyumla yaşandığını belirtmiyoruz (ki hiç de öyle değildir), niyetimiz sadece siyasal dinciliğin topraklarımızdaki yeni ana hatlarını anlamak. Bir yönüyle bu durumu 'soğuk savaş' döneminin yeşil kuşağına benzetebiliriz. Ama dünya çelişkilerinin geldiği düzey itibarıyla çok farklı gerçekliklere denk gelir. Liberalizmin kazanımları ve çöküntüsü pratiğiyle sosyal-sol ve sosyalist tüm değerlerin ve yetersizliklerin mirasına dayanılır. Ulus-devletin, üniter ve birlikçi yapıların şimdiye kadar denediği siyasal mirasların yetersizliğinde, en önemlisi de sağ-sol kutuplaşmasını çok ilginç versiyonlarla aşma görüntüsündedir. Yani AKP'de Ertuğrul Günay'ı görünce niye şaşırdınız ki! Yine Batı'nın post-sanayi dönemine geçişi, Doğu'nun ise sanayi ve yeni teknik dönemi birlikte ancak götürdüğü düşünülürse siyasal düzenlemenin de buna göre yapılacağı beklenebilir. İşte çok uzatmadan ve her ülkeye göre değişen ayrıntılara girmeden belirtmek istediğimiz Doğu'nun artık liberal demokrat olması bile istenmiyor. Bu yeni dünyada, Do-

ğu'nun küreselliğe eklemlenmesinin yeni yolu olarak ılımlı siyasal İslami iktidar öngörülmüş oluyor.

AKP ve BOP

Siyasal iktidarlar bu hedefe yönelmişken —ki birinci öncelik klasik ulus-devletin aşımı ve demokratik sosyalist değerlerin tavsiyesi veya yedeklenmesi olmaktadır— diğer öncelik ve sorunların buna göre belirlenmesine göz yumulmakta ve bu doğrultudaki bir programa destek verilmektedir. Türkiye'de AB projesinin artık konuşulmaz olmasını ve liberal demokrat reformlar sürecinin bile durdurulmasını ve hatta kırkı yıllık demokrat bir anayasa özleminin heba edilmesini böyle yorumlamak lazım. Yine kendisine çok güvenmesine rağmen M. Ağar'ın aşılması bu gerçeğe dayanır. Bu doğrultuda çok rahatlıkla belirtebiliriz ki AKP dünya sistemindeki yerini kavramış ve bu role oynamaktadır. Dünya küresel sistemi işlerini yanında götürdüğünü düşündükçe destekleyecektir. Başarı AKP'nin gerçek başarısı değildir. Alabileceği en yüksek oyu almış ve bundan sonrası sorunların toplumsal gerçek çözümüdür. Bu durum ise bir süre daha dış krediler ile yürüyebilir. Çözdüğü sorunlar ülkenin zaten birikmiş sorunlarıdır. Ve dünya sisteminin her sıkıştığı nokta, ek olarak da Batı sistemi ile çatıştığı her kendi sorunu büyük sıkışma olarak kendisine yansıtacaktır. AKP veya aslında Türkiye'ye, Doğu'nun küreselliğe ve ek olarak da Büyük Ortadoğu Projesi'ne (BOP) eklemlenmesinde ağırlıklı rol verilerek istendiği anlaşıyor. Türkiye demokrasisi, Kürtler ve özgürlükçü tüm istem, kurumlaşma ve önderliği bu projelendirmeye uygunlaştırılmak istenecektir. Ayrıca Batı demokratikleşmesini tamamladığını, Doğu'nun da demokratikleşmesinin artık gerekmediğini düşünüyor. İstenen uyumluluk. Dünya siyasal sistemine yetecek kadar demokrasinin kendisinde olduğunu düşünüyor ve artık hiçbir ek yapmadan kullanmayı uygun görüyor iken ulus-devleti ümetçilik üzerinden şekilsizleştiren, derin demokrasi derdi olmayan, yeşil sermaye ile çoktan küreselleşmiş, milliyetçiliğin yerine tarikatçılığı geçirmiş bir yeşil tonu tercih ediyor.

Dinci söylem, milliyetçi politika

Aslında Türkiye'de kökten dinciliğin tarihi de 19. yy ortalarındaki modernite, gelenek çatışmasına kadar gider. Cumhuriyet, hilafet çatışması önemli bir dönüm noktasını oluşturur. 1923-50 arası dönem, Türkiye kökten dinciliğinde geriye çekilme ve gizlilik dönemidir. 50'ler sonrası geleneğe dayalı siyasi

akımlarla gün yüzüne çıkmak ister. Milli Görüş ile önemli bir ağırlık oluşturmak istenir. İşte günümüzdeki Milli Görüş'ten devşirme olarak görülen AKP Nakşiciliği, bu çizginin bir devamı olarak görürse de Türkiye gelenekçiliğinin izleri kadar, belki de daha fazla dünya yeni dinci sağın etkisini taşımaktadır. Modernite karşısında olunduğu söylenece de modernizm ile geleneğin birleştirilmesiyle karşı karşıyayız. Söylem yine ılımlı dinciliktir. İç ve dış politika milliyetçidir. Kürtlerden iyi bir 'öteki' nerede bulacaksınız? Öteki Kerkük'te bile olsa izlenmelidir. Kadın tıpkı Amerikan Evanjelistleri gibi cemaat, dernek, vakıf vb. çalışmalarda kendine güvenini sağlayabilecek, ama hiçbir şekilde ataerkil sınırları aşmayacak bir şekilde yer almalıdır. Cemaat ile sermaye çevreleri iç içeleştirilmiştir, tıpkı Amerika'daki gibi.

Nakşicilik Kürtlerde çok derin

Her şeyden önemlisi de insanların kalbine seslenmek gerekir. Kaostan, çatışmadan, iç savaşlardan -1960'lardan bu yana sağ-sol, Kürt-Türk, Alevi-Sunni- gerilmiş topluma bir sığınak sunmak gerekir. 'Belirsizlikten kurtuluş ve kesinlik, istikrara kavuşma' ne kadar da güzeldir. 'Kuşkunun modern yüklerinden' kurtulunur. Kadın, çocuk, büyük, küçük herkes yerini bileceğine göre ahlakta oturacaktır. Çok gerekiyorsa buna modern ile geleneği birleştirerek muhafazakâr demokrasi de diyebiliriz. Süreçler aynı olmasa da Türkiye'deki yeni dinci sağ, Amerika'daki renkdaşına benzemiyor değil. Onun içindir ki, Türkiyeli bir görüntüden ziyade Amerika hevesliliği var. Sistem ile çatışıyor gibi görünse de daha ağır bir sistem kurmak istiyor. Kadını gerektiği zaman anıyor, başörtüyle tüm aktivitelere de götürüyor, ama eşitlik yasalarında direniyor. ılımlılık altında gizli bir kökten dincilik var. İç ve dış politikasında şiddet ağırlıktır. Onun içindir ki, tüm reform söylemlerine rağmen Kürtlerle bırakalım barışmayı, son yılların en büyük savaşı AKP sorumluluğunda yaşanıyor. Bu tesadüf müdür? Acaba Kürtlerde yeni dinci sağcılık AKP Nakşiciliğini tamamlayacak mı sorusu soruluyor son günlerde. AKP'nin ve Kürt Nakşicilerinin en büyük hesabı bu. Biliniyor, Nakşicilik Kürtlerde çok derin. Önemli temsilcilerini çıkarmışlar. Türkiye'yi bile etkileyen şeyhleri var. Barzani ve Talabani de Nakşidir. AKP'nin içindeki önemli mevkide bulunan Kürtler de Nakşi gelenegindendir.

İşte size Kürt kalp dini temsilcileri!.. ☀

OY HEWAR DİLÊ MI

Meberm dilê mi, meberm

A yara bêwefa

Gulê to yo sûr têra kerd

Gulistanê to talan kerd

Çîkek nîyeno to dest ra,

ax dilê mi

Bîla bermî û bîla nalî

Ax dilê mi, ax!

A yara bêrehm

Adiro har eşto keyeyê to

Çîkêk nîyeno to dest ra,

ax dilê mi

Bîla bermî û bîla nalî

Oy hewar dilê mi, oy!

A yara bêbext

Bîya yew seydera

zaf yeman

Xezalê to bi ela kerd birîndar

Çîkêk nîyeno to dest ra,

ax dilê mi

Bîla bermî û bîla nalî

Nevzat Valêrî

Di edebiyatê de post-modernîzm

LOKMAN POLAT

Di edebiyata cihanê de post-modernîzm wekî ekolek edebî derketiye holê. Li gor şeweya vê ekolê gelek berhem ji hatine afirandin. Min gelek berhemên post-modernîst, bi taybetî ji romanên post-modernîst xwendin. Lê min ji wan romanên post-modernîst qet hez nekir. Di xwendina romanên post-modernîst de ez gelek aciz bûm, xwendina wan bi min giran hat. Herikbar nebûn, min nekişandin nav cîhana xwe ya post-modernîst, loma ji min xwendina gelek romanên post-modernîst nivco hişt, min hinek romanên post-modernîst hetanî dawî nexwendin.

Dema min dest pê kir ku ez teoriya post-modernîzmê fêr bibim, ka ev çi ye û ez çima ji berhemên post-modernîst aciz dibim, hate bîra min ku min dema di sala 1995'an de dest bi weşana kovara Helwestê kiribû, di hejmara yekemîn de min nivîseke wergerê li ser teoriya post-modernîzmê wergerandibû û weşandibû. Lê niha di bîra min de nebû ku ew nivîs naveroka wê çibû. Min ji arşîva xwe kovara Helwest hejmara yekem derxist û li nivîsa ku min wergerandibû mêze kir.

Sernavê nivîsê "Li ser post-modernîzmê" bû. Nivîskarê nivîsê Burhan Gunel bû. Wergerê wê ji ez bûm. Min nivîs ji ber kovara "Karşî - Edebiyat, sanat, düşün dergisi - Dij - Kovara ramanî, hunerî û edebî" wergerandibû kurdî. Nivîskar Burhan Gunel nivîskarekî tirk e, çep e, ango Marksîst e. B. Gunel di nivîsa xwe de rexne li post-modernîstan digire. Post-modernîstan dişibîne arabeskvanan. Dibêje: "Post-modernîst azadî, azadî dibêjin lê bi rastî ji azadiyê naynin zimên. Meyl û dîtînen wan bela wela ne, tenê li ser gotina "post-modernîzmê" li ser hev dicivîn." Hinek kes ji herikandinên mode hez dikin, bê ku bizanibin van ekolên mode diparêzin. Bi min ji bo mirov ekolek biparêze divê wê baş bizanibe.

Post-modernîzm tê maneya piştî modernîzmê, tê maneya dijê modernîzmê. Di esasê xwe de post-modernîzm dijî Marksîzmê ye, dijî Sosyîlîzmê ye. Dijî ekola realîzmê ya civakî ye. Ji xwe di serî de parêzgirên post-modernîzmê, nivîskar Baudrillard û Lyotard li ser modernîzmê û post-modernîzmê bi Marksîstan re ketin mînaqeseyê. Paşê nivîskar Habermas, Jameson, Roty, Davis û Berman ji beşdarê vê mînaqeseyê bûn.

Pirtûka nivîskar David Harvey "The Condition of postmodernity - Rewşa Postmodernîzmê" û pirtûka Fredric Jameson "Postmodernîzm" bûn berhemên sereke yê post-modernîstan. Post-modernîstan li

pirtûka David Harvey wekî "Kapîtal" a postmodernîzmê diditin. David Harvey -ev pirtûka wî bi tirkî bi navê "Postmodernliğin Durumu" derket- di pirtûka xwe de dema piştê sala 1970'yî wekî demeke post-modernîst bi nav dike. Ew rewşa aborî ya kapîtalîzmê li gor şeweya post-modernîzmê dinirxîne. Li gorê David Harvey kapîtalîzm bi xwe re neketiye nakokiyê, neketiye krîzê, xwe nû kiriye û pêş ve çûye. Li gorê vî mantixê krîzên aborî yê kapîtalîzmê, nakokiyên di nav şirketên mezin yê kapîtalîstan, têkçûna borsaya Tokyo û yê welatên din, dê çawan bê şîrovekirin? Dîtînen David Harvey bê bingehein û ji rastiya civakî ya cihanê dûr in.

Berhemên post-modernîst berhemên tevlihev in. Şopeke wan ê berbiçav tune ye. Nivîsên tevlihev, bê mane, gotinên vala, ramanên nihîlist, metafîzîkiya felsefîk, naverokên vala bingeha berhemên wan pêk tîne. Di gelek romanên postmodern de gotin pir in, lê mijar tune. Bûyer li dor leheng nêrîke, heta leheng ji tune ne, tenê gotubêj heye û ew ji hema çî bê devê wî dibêje, ji hezar kaniyan av tîne lê ava ku tîne qedehê tije nake.

Di berhemên post-modernîst de, xewnên surealist, sembolên alegorîk, lehengên romantîk, sehneyên egzotîk, şadimaniyên erotîk tune ne. Ji bo ku bûyer û mijar tune ne, meraq ji tune. Tiştê ku xwendevan meraq bike, bibêje ka ev çi bû, dê ev çawan bibê ji tune ye. Loma ji ne berhemên serketî ne. Berhemên post-modernîst pir tîr firotin lê hindik tîr xwendin. Bazirganiya berhemên post-modernîst şirketên medya ên kapîtalîst dikin, bi cure cure reklam van berhemên didin firotin. Ev hesabê wan ji tê, lewra post-modernîst di berhemên xwe de rastiya civakî û mîsyonên şoreşgeriyê tehrîf dikin, bê mane dikin, îrrasyonalîzmê pêk tînin.

Post-modernîst jiyanê di nav fragmanên sazûmanê de diparêzin. Teoriyên pêvajoya civakî înkâr dikin. Bi mîkro û makro analîzan serê mirovan tevlihev dikin. Civakê bi perspektîfên katî tasavur dikin. Loma ji berhemên post-modernîst nayên fêmkirin. Berhemên vekirî û zelal nîn in, rişo ne.

Berhemên post-modernîst yê ku wekî roman tîne weşandin, di esasê xwe de "deneme - ceribandî" in, ne roman in. Dirûvê van berhemên ne bi romanên klasîk dikeve û ne ji dişibin romanên modern. Ferqa wan û cure cure romanên din ji gelek in. ☀

Bahlûleyê malê divê bibe jîrikê malê

HEVPEYVÎN: DAWUD RÊBIWAR

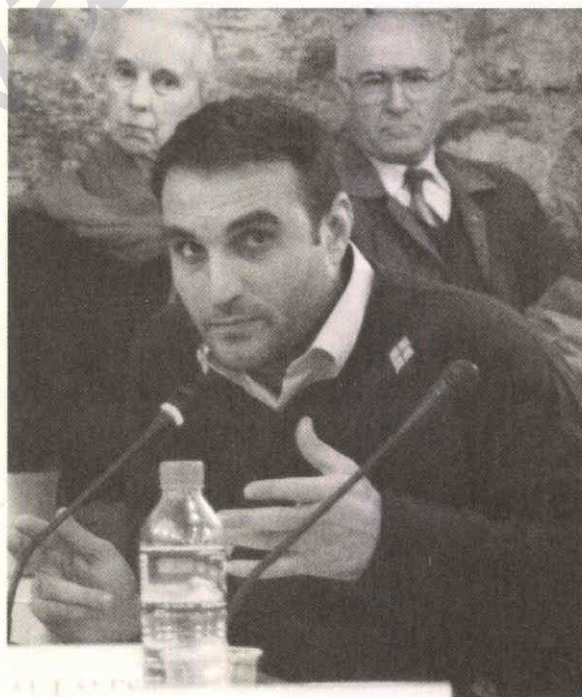
Weşangeriya kurdî saleke bi bereket li dû xwe dihêle. Di nava vê salê de gelek pirtûkên nû beşdarî pirtûkxaneyê kurdî bûn. Yek ji weşanxaneyên ku par herî zêde pirtûk çap kir jî Weşanxaneya Lîsê ye. Îsal bi giştî 25 pirtûk ji Weşanên Lîsê derketin. Weşanxaneya Lîsê pêşî bi seta ku di bin sernavê 'Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî' de çap kir gelek bal kişand. Herî dawî jî pirtûkên wergerê yên di bin sernavê ?Mohrên Mor? de hatin çapkirin careke din bûn sedem ku Weşanên Lîs kete rojêva me. Ji bo pirtûkên ku di bin sernavê Mohrên Mor de hatin çapkirin roja 08,12,2007'an de li Kon-solosxaneya Swêdê ya Stenbolê ku di hêla aborî de ji bo pirtûkên navborî piştgiri dabû Lîsê, bi beşdariya gelek nivîskar û wêjehezan, ji bo danasandina pirtûkan kur-tegotûbêj û kokteylek hate lidarxistin. Gerînendeyê Weşanên Lîsê Lal Laleş û wer-gerê çar pirtûkên di nava seta Mohrên Mor de cih digire Dilawer Zeraq ji bo beşda-riya kokteylê li Stenbolê bûn. Ji bo me jî firsend ew firsend bû; me berê pirsên xwe yên der barê weşangeriya kurdî û weşanên Lîsê de da Lal Laleş û Dilawer Zeraq.

Berî ku em werin ser pirtûkên ku we çapkirine sala 2007'an ji bo we çawa derbas bû; we bi giştî çend pirtûk çap kir?

L.L: Weşanên lîsê di nava sê salan de 52 pirtûk çap kir. Ji çîrokê bigire heta romanê ji helbestê heta pirtûkên zaroka û çend lêkolîn. Ji van 25 heb me di sala 2007'an de çapkirin ji bo edebiyata me gelekî bi adanî derbas bû.

We isal bi pirtûkên ku çap kir gelek bal kişand. Ewîl em li ser konseptê Weşanên Lîs dest pê bikin?

L.L: Ji bo edebiyatek bi pêş bikeve li gorî konsept an baweriya Weşanxaneya Lîsê divê berhemên kurdî yên bingehîn ango yên sereke ku niha gelekên wan li ber dest bi awayekî bi rêk û pêk tunene; berhemên nûjen ên ku niha ji hêla nivîskarên dijin ve tîn nivîsandin; berhemên wêjeya dinyayê yên teqez divê di zimanê kurdî de hebin bînin çapkirin. Ger em sûretê edebî bi her awayî çênekin, pêşkêşî xwendevan û nivîskaran nekin em ê nikaribin wêjeya xwe bi pêş ve bixin. Deh an jî bîst sal berî niha kê bi kurdî binîva-sanda, çi binîvisanda ji hêla raya giştî û hezkarên vî zimanî ve dihatin teqdirkirin lê niha ne wisa ye êdî xwendevan ji gel jî dizane ew pêvajoyê bi şûnde maye ji ber vê yekê jî nivîskar êdî divê hesabê xwendevanê jîr bike. Edî pirsîgîrêk ne bi kurdî nivîsandin e. Pirsîgîrêk

bi kurdî di qalîteya edebiyata dinyayê de nivîsandine. Nûserên kurd ji malbata nûserên dinyayê ne. Divê nebe bahlûleyê malê divê bibe jîrikê malê.

Tu rast dibêji, lê em hê dûrî asta berhemên cihanê ne.

*Weşanên Lisê piştî weşandina
 'Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî'
 vê carê di bin navê 'Mohrên
 Mor' de 5 pirtûkên nivîskarên
 jin ên tirk wergerand kurdî û
 kurdî-tirkiya wan bi hev re
 çap kir. Di danasîna 'Mohrên
 Mor' de nivîskarên pirtûkan ji
 amade bû.*

Fotograf: Cemil Oguz

Ma hinek pêdiviya me bi demê nîn e?

L.L: Qirnê em tê de dijîn bilez dibihure. Di vê lez û bezê de divê gelê kurd û nivîskarên kurd xwedî alav meteryal paşxane û bingeh bin. Ev yek ji bi xebatê pêk tê. Teknolojî, danûstendin têkçûyîna sinoran û gelek tiştên din gelek îmkanan dide mirov ku bikaribe bi awayekî bi rêk û pêk têkiliyê bi her derê re deyne. Îro bi rehetî kurdên her devera dinyayê dikarin têkiliyê bi hev re deynin. Bêguman têkiliya me bi demê heye lê pêdiviya me bi tiraliyê tune ye.

Seta Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî gelek bal kişand. Ji nû ve çapkirina klasîkan çawa hate rojewa we, dê berde-wam bike an na?

L.L: Bi berhemên bingehîn ên kurdî mebest ew e ku diroka edebiyata kurdî bê nîrxandin û edebiyateke bi kok, ango hayê wê ji giyan û peyvên vî zimanî hebe, bê nivîsandin. Ji ber ku her kes navê nivîskaran dîza-ne lê kesî ew nûser ji nêz de nexwendine nenîrxandin-ne, lêkolîn li ser nekirine, yanî ez dixwazim vê bibêjim bêtî ku romanên heta niha çap bûne çi bi serketî çi xe-rab, bên etudkirin dê nivîskar çawa romaneke bi ser-keî binivîse? Tiştên min li jor destnîşankirin bi ni-vîskaran re eleqedar in. Weşangerî keşîfkirin û pêşkêşkirina berhemên... Wekî ku her kes dizane welat parçe-parçe ye ji hêla coxrafi, politik alfabe-yî ve, divê ew keleşporê belavbûyî bê berhevkerin...

Hê klasîkên ku hûnê çap bikin hene...

L.L: Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî wê hêdî hêdî bi-dome. Minak em niha bi destûra xwişka heja Firîda Cewerî romana nemir Heciyê Cindî ji bo çapê amade dikin. Em ê romanê bi berhema Firîda ya der barê Heciyê Cindî de amade kiriye çap bikin. Romana He-ciyê Cindî girîng e. Karwan dimeşe. Divê her kes çi manevî, çi madî tevî karwanê bibe.

Ji serî heta niha we gelek pirtûk wergerandin kurdî, lê

tiştê zêde bal kişand duzimaniya pirtûkan bû. Yanî we ligel wergera bi kurdî orjînalê wan jî da, çima?

L.L: Weşanxaneya Lisê berî her tiştî muhibê he-mû çand û zimanan e. Weşanxane pirtûkên du zimanî yanî bi zimanê resen re wergera wan çapkirin ji ber çend sedeman dike.

Yek: Bo payebilindî û xurtbûna zimanê kurdî ya li ber zimanê dinyayê derkeve holê û mirovên ku ji hêla moral ve qidûmşikestî bi serbilindî bikaribin bibêjin zimanê kurdî têra hemû cureyên edebiyat, vegotin, huner û zendê dikin.

Du: Bo mirovên wergêr, bikaribin bi reya miqaye-sekirinê azmûn û tecrubeyên wergerê bişopînin û bi-karibin zimanê dinyayêyî hevbeş wergerê wekî kar û bar bi pêşvebixin.

Sisê: Bo zimanê dinyayê hemû xwişk û birayê hev in.

Çar: Bo mirov bi alikariya wan ferhenga xwe xurt dikin.

Pênc: Bo mirov bi alikariya wan zimanê xwe xurt dikin. Ji zimanê dinyayê hez dikin.

Hin kes vê rewşê rexne dikin, dibêjin tirkî dê bike ku kurdiya pirtûkan neyê xwendin?

L.L: Bêguman her weşanxaneyek li gorî xwe xwe-di-yê polîtîkayeke kulturî û hunerî ye. Ji ber vê yekê jî hin mirov wê ji hin hêlan ve kirinên me rexne bikin. Lê pratîk û pêvajoya em dijîn wan mirovên rexne di-kin mafdar dernaxe. Ji ber ku rastiya jiyane, rastiye-n ku em bi tecrûbeyên xwe fêr bûne dide zanîn ku pro-jeyên me ji hêla xwendevanê kurdî tê şopandin, tîn hezkirin, a herî girîng jî tîn nîqaşkirin. Xwende-vanên weşanxaneyê berhemên wergerê yên bi orjî-nalên wan re çap bûyî ji gelek aliyan ve dixwînin hin jê hew kurdiya wan (wergerê) dixwînin hin xwende-van bi berhevdan dixwînin. Hin mirov dibe ku ji zi-manê resen ve jî dixwînin... Celo ew mirovên rexne dikin dizanin ku gelek email, telefon, name ji me re

tên sipas dikin û dibêjin bi alikariya berhemên we em fêrî ziman dibin em dibînin ku zimanê me ne kêmî yê dinyayê ye.

We ji zimanê tirkî gelek pirtûk wergerî kurdî kirin. Li ser girîngiya wergerê tu yê çi bibêji?

L.L: Werger ji bo pêşketina wêjeyê bi serketî gelekî girîng e. Edebiyat, felsefe, huner li dinyayê bi alikariya zimanê hevkar, wergerê bi pêş dikeve. Gelo Fucoult, Adorna, Borges, Kafka, Mikael Niemi wergerî kurdî biba wê halê edebiyata me ji rewşa niha çêtir nebûya? Projeya Mohrên Mor di çarçoveya ku divê edebiyata kurdî bi edebiyata dinyayê re têkeve tîkiliyê ji hêla min û Şeyhmus Diken ve hate amadekirin. Bêguman keda çîroknûs û wergêrê hêja Dilawer Zeraq jî tê de heye. Ji ber ku çar heb jê ji hêla Dilawer Zeraq ve hatin wergerandin. Bi ya min wî xizmeteke mezin ji edebiyata me re kir... Berî her tiştî wêjekar û xwendevanê kurd bi alikariya berhemên Mohrên Mor hîni vegotinîna cuda cuda bûn. Di navbera du çand û edebiyatan de pirên zimên yê qewî hatin avakirin. Jin wê bi çîroknê jinan bijenin wê çîroknê xwe birêsin...

Çima ne îngilîzî, rûsî an jî zimanek din tirkî?

L.L: Nêzikahiya me ya li hember hemû zimanên dinyayê yek e. Lê zimanê mirovên ku em bi wan re dijin bêşik ji me re girîngtir e. Ger bêhna me û dengê me û wan here hev em ê hev zêdetir fam bikin. Niha em wêjeya cihanê rêzeke romanê amade dikin di wê rêzê de gelek berhemên îngilîzî yên çak hene. Di rêza wêjeya cihanê de em ê ji hemû zimanan berhema wergerînin.

Di nava bi sedan pirtûkên tirkî de hûn hîn pirtûkan hildibijêrin û wergerî kurdî dikin? Di hildibijartina pirtûkan de pîvana we çi ye?

L.L: Di hildibijartina berhemên bikaranîna nivîskêrê zimên, di vegotinê de serkeftin, girîngiya berhemêyî di wêjeya dinyayê de ji me re muhîm e... Tiştên mayînde ji me re girîng in, ne tiştên populer û demdemî. Rola weşanxane û edîtor yek jê ji diyarkirina rojeva edebiyatê ye jî... Lê şert û merc carinan destûrê nadin mirov da ku mirov her tiştê di dilê xwe de pêk bîne. Minak em niha amadekariya rêzeke romanên dinyayê dikin. Li gorî baweriya min divê 100 romanên bingeîn ji zimanê swêdî, norwêcî, almanî, rûsî, îngilîzî, frensî, spanyolî, îtalî, tirkî, farisî, ere-

Nivîskar û wergêr Dilawer Zeraq:

Konsepta duzimanî konsepteke baş e

Em tu wekî çîroknûseki nas dikin, lê îcar em dibînin tu di gelek waran de dixebitî; li gel ferhenga biwêjan îcar ew çar pirtûkê wergerê...

D.Z: Mirov nikare wêjê û nivîsandinê di nav qaliban de bi cih bike. Ji ber ku wêjê firehiya xwe ji ber pîrbûna cure û disîplînan nagire; tîkiliya ku di navbera cure, teşe û disîplînan de heye, nerm e, bingeha wê bihemd û normalbûna xwe ve hatiye danîn û ev tîkîlî bi vî rengî dimeşe. Îcar ji ber vê yekê, dibe ku nivîskarek, di heman demê de, kar û xebatên xwe di disîplînen cuda cuda yên wêjeyî de bidomîne. Û dibe ku heta hetayê jî bi tenê di biwarekê de xebatê bike.

Îcar ji ber ku kelûmelê sereke yê wêjeyê ziman e, nivîskarek nikare xwe bi tiştên ku bi zimên re eleqedar in jî dûr bixîne. A min jî her wisan; ligel nivîsandina çîrokan, wergeran, rexnegirî, ceribandin û biwêj; yek ji stûna esasî ya zimên. Xebatên ku ez dikim di van waran de ye.

bî û ji gelek zimanê din bîn wergerandin?

Em dibînin ku Lîs xebatên xwe bêhtir bi awayekî kolektîf dimeşîne û keda gelek însanan dike navê?

L.L.: Pêşketin, serfirazî bi mirovên xwedî kesayet, şareza, zana, pisporê karê xwe pêk tî. Ger xusûsiyetên min li jor nîşandan bi mirovan re hebin bê guman ew ê bikaribin bi profesyonelî hin karên kolektîf ên mezin û giranbûha ji bikin. Pêvajoya amadekirina Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî di vî warî de ji me re ezmûneke baş bû. Bi ya min cara yekem ew qas mirov bi destên hev girtin û berhemên bingeîn diyarî gelê xwe, xwendevanê şîrê dayika xwe kirin. Ez ji hemû hezkarên wêjeya kurdî û piştgirên Lîsê minetdar im.

Hûn li Amedê weşanê dikin. Aliyên wê yekê yên baş û ne baş çi ne di hêla derfetan de?

L.L.: Giya li ser koka xwe hêşîn tî. Entelektuel, nûser û rewşenbîrên kurd belawela bûne, mirov li ku be hêleke mirov wê her kêmbimîne. Weşangeriya kurdî li warekî ku kurdî lê desthilatdar be watedar e. Hem ji hêla moral ve hem ji hêla ziman ve. Amed hêja ye, qibleya zimanê kurdî ye, navend e. Ji bilî Amedê ez weşangeriyê nakim, ez nikarim bikim.

Ev pirtûkên ku hatin wergerandin, we bi hev re diyar kir an wekî proje hat ber destê te?

D.Z.: Gava editor û gerînendeyê Weşanxaneya Lîsê Lal Laleş pêşniyaza wergerandina pirtûkan li min kir, pê re jî navê nivîskaran eşkere kir. Yanê pirtûkên ku hatin wergerandin ne ji aliyê min ve, lê ji aliyê editorên projeyê ve hatibûn diyarkirin. Îcar ji bo wergerê ji min re mabû, gotina 'erê' an jî 'na'. Û min jî wekî dilsozekî ziman û wêjeya kurdî editor destvala venegerand.

Tu li ser wergera van pirtûkan çi dibêji? Ji ber ku di hêla ziman de pirtûkên zor in!

D.Z.: Belê pirtûk bi pûtedaneke pir mezin hatibûn hilbijartin. Û rast e, zimanê pirtûkên ku hatibûn hilbijartin û min ew wergerandin, ne ew qas hêsan bû; ji ber ku her yek nivîskarek bi awayekî dîtir zimanê tirkî bi kar tîne; û peyv û têgihên wêjeyî yên di nivîs û çîrokên xwe de ji li gorî wê hildibijêrin. Îcar zehmetî ne di peydekirina wan peyv û têgihan a di zimanê kurdî de bû. Lê zehmetî di vir de bû; divê ez di hilbijartina peyv û têgihan de baldar û hûrnêr bûma; ji ber ku divê min ji bo her nivîskarekê, peyv û têgihên ku li vegotina wê dihat, hilbijarta û li gorî wê wergeranda. Ji bo

Em dizanin ku çapkirina van pirtûkan barekî giran e, hûn çawa finansê dikin? Kesekî ku di hêla aborî de destek da we heye an na?

L.L.: Belê zehmet e. Bi firotin û alikariya hezkarên vî zimanî. Milet zimanê xwe bêxwedî nahêle. Rewşenbîr û birewerên vî miletî lê xwedî derdikevin. Di projeya Mohrên Mor de Serkonsolosxaneya Swêdê ya Stenbolê piştgiyeyeke mezin da me, em gelekî sipasê dikin ji her kesî re.

Ji bergê bigire ta mîzanpajê, pirtûkên we hewayeke profesyonel didin?

L.L.: Di weşangeriya kurdî de dema amatoriyê bi paş ve ma. Di avakirina Weşanxaneya Lîsê de me dil kir ku berhemên nivîskarên kurd û berhemên wê wergerin kurdî ji hêla berg û mîzanpajê ve bi rêk û pek bin. Berg nasnameya pirtûkê ye. Rexnegirê hunerê, hunermend aktuel, helbestvan Şener Ozmen, derhênerê dîtbareyê Weşanxaneya Lîsê ye. Ji destpêkê de Şener rihek, nasnameyeke dîtbareyê ji Lîsê re çekir. Em li gorî kitêbên tînan ji weşanxaneyê re weşangeriyê nakin, berî her tiştî em li ser rêzên xwe etudê dikin, em bandora wê ya li ser ziman û edebiyata kurdî dinirxînin û pişt re diweşînin. ☀

aqûbeta vegotinê û awayê vegotina nivîskara pirtûkê wînda nebe û her wiha ev awayên vegotinê di kurdî de rengê xwe bide. An na, di wergerandinê de, ji ber zimanê kurdî min tu zehmetî nedît; berevajî wê dikarim bêjim ku, kurdiya hin beş û qaliban ji orijînalê wan xurtir çêbû bi ya min.

Tu çapkirina pirtûkên DUZIMANî çawa dibîni? Li gorî te heke kurdî tenê bihata çapkirin ma dê baştir nebûya? Hin kes dibêjin tirkî dê bike ku kurdî neyê xwendin?!

D.Z.: Weşanxaneya Lîsê wekî konseptêke diyarkirî weşanên bi vî rengî didomîne. Û bi ya min baş jî dike û ev yek di cih de ye. Lewma, wekî tînan jî ber tu nebûna perwerdehiya bi zimanê kurdî, kurdên ku bi kurdî dizanin, an jî yên ku dûre hînî kurdî bûne, ji ber ku ji bo fêmkirina ji 'zimanê raser' yanê zimanê wêjeyê, bi taybetî tu xebateke xurt nekirine, gelek caran zehmetî dixwin di fêmkirina zimanê kurdî de. Îcar ev zehmetîxwarin jî bi piranî bi gotinên: 'Zimanê wan giran e. Ew zimanê akademîk bi kar tînin. De he-re wêde lo, ma ev jî kurdî ye! û hwd.' li me vedigere û wekî kêmasiya nivîskaran xuya dike; û sedema tênegihîştina wan jî baş eşkere nabe. Bi taybetî di vî warî de xebateke di cih de ye.

bir romanın hatırlattıkları...

VASPUKAKAN'A AĞIT

VECDİ ERBAY

Giriş niyetine...

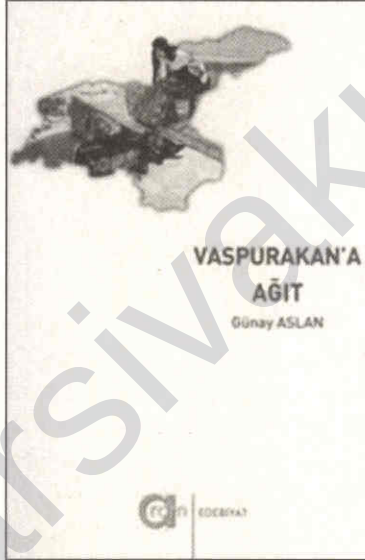
Aras Yayınları'nın yayımladığı edebiyat kitaplarını hep ilgiyle okudum. Bu kitapları, yazınsal nitelikleri kadar, konuları ve Ermenilerin birlikte yaşadıkları halklarla, dillerle, dinlerle geliştirdikleri ilişki biçimlerini yansıtmaları bakımından da ilgiye değer buluyorum. Son okuduğum kitaplardan Esther Heboyan'ın *İstanbul Yolcuları* da ilgiye değer bir kitaptı. Bu yazının konusu Günay Aslan'ın *Vaspuakan'a Ağıt* (Aram Yayınları) adlı romanı, ama dolaylı da olsa iki kitap arasında bir bağ olduğunu düşündüğüm için, önce Heboyan'dan ve *İstanbul Yolcuları*'ndan söz etmek istiyorum.

Esther Heboyan 1955'te İstanbul Harbiye'de doğdu. 1961'de Almanya'ya göçmen işçi olarak giden baba Hovsep, bir süre sonra ailesini de yanına aldırdı. Heboyan'ın ülkeler ve diller arasında yolculuğu/göçmenliği daha sekiz yaşındayken başlamış oldu böylece. Heboyan, İstanbul'dan ayrılırken Türkçeden, Almanya'dan Fransa'ya ailesiyle birlikte göç ederken Almancadan da göç etmiş oldu bir bakıma. Sonra Amerika... ve en sonunda yine Fransa... Öykü ve şiirlerini Fransızca ve İngilizce yazan Heboyan, yayınevinin ricası üzerine, *İstanbul Yolcuları* için yazdığı ?Annemin ve Babamın Kelimeleri? başlıklı önsözünde, çocukluğundan başlayarak öğrendiği dillerle kurduğu duygusal bağı çok güzel özetliyor. Bu küçük önsöz, elbette Heboyan'ın kişisel tarihine odaklanıyor. Ama buradan, bu kişisel tarihten, dilinin vatanından sürgün edilmişlerin duygusal dünyasına bir yolculuk yapmak da mümkün.

Heboyan, *İstanbul Yolcuları*'nda, eski zamanlara ait bir İstanbul'u anlatıyor, Yervant Sirmakeşanlian'ın *Balıkçı Sevdası*'nda yaptığı gibi. Ya da Hagop

Mintzuri'nin eski zamanlarda kalan Erzincan'ı, Mıgırdiç Margosyan'ın çok gerilerde kalan Diyarbakır'ı anlatması gibi. Adını saydığım yazarlar ve diğerleri, Ermenilerin Türklerle, Kürtlerle, Süryanilerle ve diğer halklarla komşu olduğu; dini bayramların birlikte kutlandığı; herkesin komşusunun dilinden bir

parça bildiği; kimsenin kimseye dini ya da dili yüzünden düşmanlık beslemediği günleri anlatıyorlar kitaplarında... Yazdıkları her satırda doğup büyüdüğü topraklara ve geçmiş zamana dair buram buram bir özlemi hissettirirler. Bu nostalgik üslup, ne yazık ki, doğaldır. Çünkü hepsi, bir daha geri dönmek üzere çocukluklarından, komşularından, yaşama biçimlerinden koparılıp savrulmuşlar İstanbul'a, Avrupa'ya ya da Amerika'ya. Margosyan'ın son anı/roman kitabını hatırlatarak, "tespih taneleri" gibi dağıldıkları yerlerde hatıraları ve kalemleleriyle yaşamak mücadelesini

sürdürmüşler.

Bu kitapları okurken, Harput ya da Erzincan kimin yurdudur, diye düşünmeden edemiyor insan. 1915 yılında uygulanan Tehcir Yasası'nın bir soykırıma dönüşüp dönüşmediği tartışmaları, sözünü ettiğim hikâyelerdeki iç yakıcı bireysel trajedilerin gölgesinde kalıyor, en azından benim için.

Sonra durup şöyle düşünüyorum ve bütün ailesini kaybeden, İstanbul'da fırıncılık yapıp Erzincan'ı/Armidan'ı özlerken bir yandan da iyi ki yazmayı ihmal etmemiş Mintzuri, diyorum. Bir de şu soru gelip takılıyor aklıma: 1915 Tehcir Yasası'nı, Şeyh Sait İsyanı'nı, Ağrı İsyanı'nı, Dersim İsyanı'nı yaşamış Kürtler, yaşadıklarını neden edebiyatın diliyle bırakmadılar sonraki kuşaklara? Ermenilerle ve diğer halklarla birlikte yaşayan Kürtler, bu halklarla birlikte ya-

şamanın, onlarla ticaret yapmanın, çan sesi duyma-
nın, başka dillerle yan yana olmanın nasıl bir duygu
olduğunu neden yazmadılar? Kürtçe ya da Türkçe ya-
zan Kürt yazarlar bu halkları hiç mi tanımadılar, bu
halklarla ilgili hiçbir şey mi duymadılar büyüklerinin
ağzından? Yoksa, o kadar çok eğildiler ki kendi so-
runlarının içine, başlarını kaldırıp bakamadılar mı
bir zamanlar birlikte yaşadıkları insanların nerelere
dağıldığına?

Kürtlerin yazıyla ilişkilerinin gevşek olması, ilk
akla gelen cevaplardan biridir kuşkusuz, ama bu da
başka bir tartışmanın/araştırmanın konusudur.

Evet, bu yazının asıl konusu, Günay Aslan'ın *Vas-
purakan'a Ağıt* adlı romanı. Bu uzunca girizgâh, kuş-
kusuz romanın konuyla ilgili olmasından dolayıdır,
ama öte yandan, Aras Yayınları'na bir saygı duruşu
niyetiyledir.

Bir sürgün yazar, Günay Aslan

1960 yılında Van'da doğan Günay Aslan, yerel
muhabir olarak başladığı gazeteciliği, şimdilerde po-
litik mülteci olarak yaşadığı Almanya'da sürdürüyor.
Ama Günay Aslan'ın ilk sürgünlüğü değildir bu, bir-
çok Kürt gibi, okulla tanıştıktan sonra anadilinden
sürülmüştü yıllar önce. Araştırma, deneme, şiir ve
roman türündeki kitaplarını, hayatına önemli ölçüde
yön veren Türkçe yazıp yayımladı.

Yas Tutan Tarih-33 Kurşun adlı röportaj kitabı
ödülle birlikte bir de hapis cezası getirmişti yazara.
"33 Kurşun", bilindiği gibi, Ahmed Arif'in şiirinden
alıyor adını ve aynı konuyu anlatıyor: Van'da, Musta-
fa Muğlalı'nın emriyle kurşuna dizilen Kürt köylüle-
rini. Aslan, unutturulmak istenen bu trajik olayı gün-
yüzüne çıkarmıştı, "Yas Tutan Tarih" çalışmasıyla.

Vaspurakan'a Ağıt romanındaki olaylar da yine
Van'da geçiyor. Ancak bu kez daha gerilere, 1800'lü
yıllara kadar uzanıyor. Kürtlerin, Azerilerin, Erme-
nilerin, Süryanilerin birlikte yaşadığı Van şehrinin
yavaş yavaş bir savaş alanına dönüşme sürecini anla-
tıyor Aslan ve Van'a ait trajik bir efsaneyle başladığı
romanı kaçınılmaz acıklı bir sonla bitiriyor.

Vaspurakan'a Ağıt'ın kahramanları

Romanda çok sayıda karakter var, ancak romanın
başkahramanı Van şehri. Mevsimlerin değişmesi,
göldeki balıklar ve tekneler, dağlardaki kar, sokakta
birbirine değen diller, insanların günlük devinimle-
ri, konuşmaları, savaşları Van şehrinin biçimlendirir-
yor, ete kemiğe büründürüyor. Tekneci Mevujan, Ye-
biskopos Boğos Karakaşyan, Nazif Paşa, Azeri esnaf

Esedullah, Çingene Nado, Kürt Prensi Fettah Bey,
misyonerler, Ermeni komitacılar, Hamidiye Alayları
ve güçlü kadınlar... Bütün bu kişiler, doğa ve olaylar
Van'ın şeklini şekillendirirken, Van şehri de doğasıyla,
kültürel dokusuyla içinde barındırdığı insanlara ve
olaylara yön veriyor.

Çok kahramanlı bir romandan beklenen, okurun
dikkatini dağıtmayacak, bazı kahramanları unuttur-
mayacak bir kurguya sahip olmasıdır. Günay Aslan
bunun farkında, bütün kahramanlarına eşit mesafe-
de durarak, hepsine romanın ihtiyaç duyduğu kadar
ve eksiksiz yer veriyor hikâyede. Böylece günlük telaş
içindeki Mevujan'ı, yaklaşan savaşı bertaraf etmeye
çalışan Karakaşyan'ı, bir meczup gibi ortalıkta dola-
nan Molla'yı, Osmanlı'nın baskısına karşı silaha sa-
rılmış Taşnak Tigran'ı, ölüm korkusuyla din değiştiri-
meyi düşünen Çorbacı Kapacıyan'ı, savaşın hem
Kürtleri hem de Ermenileri telafisi zor bir felakete
sürükleyeceğini düşünen Fettah Bey'i ve diğerlerini
daha yakından tanıma olanağını bulmak mümkün
oluyor.

Vaspurakan nasıl Van oldu!

Vaspurakan'a Ağıt 1895'ten 1896'ya kadar geçen
bir yıllık süre içinde Van şehrinin nasıl kanlı çatış-
maların kucığına itildiğini, birlikte sorunsuz ve eşit-
likçi koşullarda yaşayan insanların birbirlerine nasıl
düşman kesildiğini anlatıyor. Günay Aslan dinin,
Osmanlı'nın, Hamidiye Alayları'nın, misyonerlerin
bu süreçteki politik rollerini ifşa etmeyi ve eleştirel
tutumunu sergilemeyi ihmal etmeden eğiliyor bu tra-
jik konuya.

Ama Günay Aslan bir dönem romanı yazdığının
farkında ve bir romanın ihtiyaç duyduğu atmosferi
oluşturmayı, karakterleri sahici kılmayı, gerilim ya-
ratmayı da ihmal etmiyor. Savaş öncesinin ağır hava-
sı içindeki Van'da günlük hayatlarını sürdürmeye ça-
lışan insanların gerginliğini, beklentilerini, umutla-
rını, korkularını abartıya kaçmadan, ama yaklaşan
felaketi de yoğun hissettirerek romanın asıl atmosfere
ini oluşturuyor.

Van şehrinin geleceğinden endişe duyan, gerili-
min çatışmaya dönüşmeden bitirilmesi için çaba
harcayan din adamlarının, esnafın, aşiret sahipleri-
nin mücadelesi sonuç vermeyecek ve romanın so-
nunda Van, 1915 yılının bir ön provası niteliğindeki
çatışmalara sahne olacak. Başka bir değişle, Ermeni-
lerin zorla göç ettirilmesiyle Vaspurakan'ın Van adı-
nı almasının ilk adımları atılmış olacak. Çünkü 1896
yılında gerçekleşen çatışmalar yüzlerce Ermeni'nin

ölmesine, binlerce Ermeni'nin de tekneci Mevujan gibi, anasının babasının mezarını, anılarını doğup büyüdüğü şehirde bırakacak, hayallerinden vazgeçip göç yollarına düşmesine neden olacaktı. Van, Türk ve Müslüman bir şehir çehresine bürünecekti.

Kitabın adının *Vasपुरakan'a Ağıt* olmasının nedeni de bu. "Bir zamanlar gölleri, kaleleri, kiliseleri, köprüleri, kilimleri, kedileri, hançerleri, şarapları, gümüş kanatlı martıları ve uzun bacaklı turnalarıyla ünlü *Vasपुरakan*", Ermenilerin gitmesiyle ıssızlaşmış, rengini ve sesini kaybetmiştir. Ağıt Van için değil, *Vasपुरakan'a* hayat veren damarlardan birinin kesilmesinedir.

Romandan sonra ne oldu?

Günay Aslan'ın anlattığı hikâye, 1896 yılında geçiyor. Peki 1896 yılındaki olaydan sonra ne oldu? Halklar arasına ekilen düşmanlık tohumları boy verdi, bütün bölgede çatışmalar yaşandı; Ermeniler, Kürtler, Asuri Süryaniler, Azeriler birbirlerinin köylerini bastılar, ibadet yerlerini tahrip ettiler, mallarını yağmaladılar ve katlettiler kendisinden olmayana. Sonunda Tehcir Yasası çıktı ve olay, küçük çatışmalardan farklı bir boyuta taşındı, bir kıırma dönüştü.

Göç yolunda canını kurtarabilen Ermeniler tepih taneleri gibi dağıldılar dünyanın dört bir yanına. Geride sevdiklerini, içine doğdukları kültürü ve hayallerini bırakarak... Onlar gittikleri uzak memleketlerde acılarına ve hatıralarına tutunarak yeni bir hayat kurmaya çalışırken, onlardan arta kalan kültürel miras da yok edildi. Ermeniler bu toprakta hiç yaşamamışlar gibi bir hava estirildi.

Ama öyle olmadı.

Kitabın sonundaki "Yazarın Notu"ndan öğrendiğimiz üzere (bu bilgi notu, roman kadar iç burkucu), dedesi ve babaannesinin akrabaları Ermeniler tarafından öldürülen Günay Aslan "*Vasपुरakan'a Ağıt*" adlı bir roman yazdı, geçmişle, geçmişin karanlık ve kanlı birikimiyle yüzleşmemize olanak tanıdı.

1997'de yayımlanan "*Vasपुरakan'a Ağıt*", yıl içinde yayımlanmış ve okuyabildiğim en güzel romanlardan biriydi. Romanın anlattığı hikâye elbette ilginç ve önemliydi benim için. Ama bunun yazınsal bir değerinin de olması gerekiyordu. Günay Aslan merak duygusunu diri tutan kurgusuyla, sahici kişileriyle, sağlam diyaloglarıyla, sıkıntı vermeyen betimlemeleriyle başarılı bir romana imza atmış. Bu başarılı romanın nasıl olup da gözden kaçtığını ise piyasa koşullarıyla açıklamakla yetinmek en iyisi... ❀

KURTEÇÎROKA ÇÎROKÊ

Hawa xatûn,

bi çav birçî

ketibû li pey fêkiyên qedexe.

Bi baxçe serxweş bûbû

Ademê pêşîn

lê sed heyf û mixabin

Siwariyê Qedîm

dorpêç kir konê kedî.

Baş bû,

Hêrsê nexwar rengê bûklendêrê,

Lê, ji wê rojê şûn de

rewşa me bû:

Lo gidî lo...

lê gidî lê.....

Dilxwaz Herdem

Çeqlo

ÇIYA MAZÎ

Du quloç di serê wî yê wekî heba nokê de, di ber wan re jî du qilçixê wekî antênan, li serê her yekî jî topikên biçûk hebûn. Ew topik li dora xwe 360 derceyî dizivirîn û wekî xelek çêdikirin. Yên ku pêşî bala min kişandibû ev bûn.

Ez jî rêya xwe ya dûr û dirêj de hatibûm û li ber wî giyanewerî sekinibûm. Dema ku ez hatim ber wî, pêşî min xwest ez pêlê bikim û herim. Lê nizanîm tirêjek jî wan antênên wî bûn, çi bûn, li dilê min xistibû û ez li ber wî li ser piyan sekinibûm, temaşê dikirim û difikirim.

"Gelo ev çi ye?"

Dişibiya kuliyan, lê wan çîpên kuliyan ku ew piloz dikirin, pê ve tunebû, di ber çongên wî de tişteki wekî amartisoran hebû. Perik jî pêve tunebû û serê wî jî ne wekî yê wan sêqozî bûn. Teriyek wî yê wekî burxeyan, helezonîk û dirêj, di serî de jî wekî tevriyekî du dev, lê belê tenê bi alî rastê û çepê de diçû û dihat. Her diçû wî ez ber bi xwe dikişandim û dibû sedema hê kûr fikirandina min. Bê hemd destê min diçû serê min û bi porxurandinê re hê pir difikirim.

"Gelo ev çi ye?"

Hê ez difikirim û min dixwest fêhm bikim ka ev mehlûq çi ye, hevalê min jêhat li ber min sekinî. Qocixê wî li bedena wî pêçayî û bendika wî di nava îşlîkê wî yê sipî boz de diçûrusand. Kumê wî heta ser birûyê wî daketî, destê wî di bêrikan de, hinekî bi henek û hinekî bi peros got:

— Kekê Mizan ma tu çi lêkolînê dikî, li nava vê rê çi heye?

Hinekî kêfa min hat ku hevalekî em bi hev re li ser vî giyanewerî bifikirin çêbûbû.

— Hela tu were ez rêya te bidim bê ka çi heye.

Lê wî bêyî li min guhdarî bike, dest bi pirsên di hişê xwe de bû kir:

— Tu zani me şaşıyek kiriye û şaşıyek mezin. Bendava ku emê li ser Rûbarê Helanê çêbikin, divê baş lêkolîn li zer erda wê çêbibe. Rûbar pir bi hêz e û me hêza wî baş hesab nekiriye. Dema diherike li tişteki

nasekine û sûdeya wî tune ye. Divê em baş bifikirin û lêkolînê bikin.

Em her du jî endezyar bûn û ji civîna çêkirina bendavê dihatin. Ez zanim ew timî hişê xwe bera ser civînê û bendavê dide û dixwaze ez jî fikrê wî parve bikim. Lê qet ne li ser bala min bû.

"Hela tu dev ji bendavê, mendavê berde. Ev çi ye gelo?"

Bi gotina min a dengê rakirî re daqûlî ser giyanewer bû û pê re jî rabû got:

— Lawo rehme tuyê dev jê berdî lo. Ez çi zanim ku ev çi ye? Kêzîkek, mêzîkek e, ma tu yê çi bikî?"

— Niha kêzik e an kulî ye?

— Ma ez çi zanim, ne karê min e? Niha em van sitatikan çi jê bikin, em ji nû ve hesab bikin em çi bikin? Du çiyayên li kêlekê jî ji me re dibin asteng. Gelo emê nikaribin wan çiyana ji holê rakin.

Ew hey jî xwe re dipeyîvî lê bala min jî ser wî giyanewerî nedîçû.

"Gelo ev çi ye?"

Xelekek rengîn wekî bi destan hatiye çêkirin, li nava wî pêçayî, navîna bedena wî jî wekî eksê bi hev du re hatibû girêdan. Ku dema dizivirî aliyekî nêviyê bedena wî di cih de disekinî û pêşiya wî nod dereceyî dizivirî û dû re jî dawîya wî dizivirî. Dema rast dibû, dest bi meşê dikir.

Min jî xwe re got: "Gelo dibe ku ev dozerek biçûk be, an yê ku dozer çêkiribe li ber vî giyanewerî projeya xwe afirandibe? Lê min heta niha tu giyanewerên wisa neditiye, kesî jî heta niha behs nekiriye."

Dema ku hevalê min, bi destê xwe ez kil kirim, ez lê hay bûm ku hê li ba min e û dipeyive.

— Rehme tuyê dev jê berdî, hezar giyanewer hene, tu çi miraq dikî, heydê em li ser karê xwe bifikirin.

— Belê hezar heb hene lê giş navê wan hene û em wan nas dikin. Lê gelo ev çi ye? navê wî çi ye? Divê navekî wî hebe û tişteki balkêş e, divê em fêhm bikin yan na xewa min îşev qet nayê.

Hevalê min dîsa bi hêrs:

—Dev ji van tiştên hûrik mûrik berde birayê min, em herin.

— Hah bira ne 'mûrik' be gelo?

— De heydê em herin.

— Emê herin ne ku em narin, lê ew qas te tiştên mezin çêkiriye û em çêdikin, belê ka tu zanî ev çi ye? Dibe ku tiştên em çêdikin, proje û dirûvê wan berê di xwezayê de hebin. Bala xwe bidê wekî makineyekê ye.

— De here looo...

Ez dîsa daqûlî ser wî giyanewerî bûbûm. Li serê her şeş nigên wî çar tilik hebûn û wekî sitriyan bi erdê de diçûn û xwe bi wî awayî bi erdê ve dizeliqand. Min rahişte darikekî û xwest wî tev bidim, lê wî bi wan sitriyên xwe, xwe bi erdê ve zeliqand û tevnegeriya.

Erê min zanibû ne karê min e, lê min dixwest hîn bibim,

— Ka ev çi ye gelo?

Ev ji bo çi hatiye dinê? Çima bedena wî wiha ye? Çi pêwîstiya wî heye ku wekî dozerê be? Lê ku di bin dozerekê de bimîne? Ya diduyan çima ew qas biçûk e? Bi vê bedena xwe ya biçûk dikare çi bi xwezayê û mirovan bike? Gelo dibe ku ew jî ji bo ceribandîne, çêbûye?

Dibêjin ajal, lê ajal çi ye? Ev çi ye? Ji bo çi bûye ajal û nebûye mirov? Gelo ew min dibîne an na? Gelo dengê min dihere yan na? Gelo ew jî dipeyive? Gelo dibe ku dengê wî nayê min an ez kerr im? Nizanim zimanê wî heye an na? Gelo navê wî çi ye? tiştên hene navên wan jî hene. Ma nepeyive û dengê wî neyê min, ez çi zanim navê wî û zimanê wî çi ye?"

Bêyî ku ez li hevalê xwe binêrim min ev pirsan ji xwe fikir û kûr û hûr difikirim. Min hişê xwe heta dawiyê, heta molekulên biçûk jî bera ser dabû. Ew jî li himber min sekinibû û qet tevnedigeriya. Miheqeq wî jî li ser min lêkolîn dikir.

— "Belê, belê... qey min dibîne, binêr hevalo antênên wî ber bi min xwar e. Gelo ez dikarim viya tune bihesibînim û fêm nekim û herim. Va ye, li pêş çavê min e û heye. Ne min got helbet ji bo tiştêkî hatiye dinê, wê jiyana xwe bidomîne û here. Heval, dibe ku tu dixwazî wî bikuji, ez bawer dikim ew jî dixwaze bi me vede û me bikuje. Lê em... çima emê wî bikujin? Belê ez dikarim navekî lê bikim."

Bêdengiya dora min ez bihiş xwe ve anîm. Tu kes li dora min tunebû. Ji wê serma ku êdî ez nikaribûm pir bisekinim û bifikirim, ez dîsa daqûlî ser bûm û wekî yadigarekê û ji bo tu giyanewer bênav nemînin, min jê re got: ÇEQLO. ❀

HEZKIRINEKE GÊJ Û MÊJ

"di lêvên te yên sor ên şekirî de,

tehma cihanê,

di bejna te ya spîndarî de,

bêhna cehter û mêxika..

Bi pêlên porê te yê zerik,

Bi çavên te yê hûrik,

Memikên ser gewez û şûrik,

Hezkirina te gêj û mêj e,

Destê te wek marekî gewr ê li ser avê

Li keviya dilê min de,

Bi mizdana leşa min de,

Hezkirina te gêj û mêj e,

Ferzan Şêr

'Doğu'nun kalkınması' söylem mi, çözüm mü?

Tiroj, bu sayıda, Kürt sorunu söz konusu olduğunda, bugün ABD'nin kılavuzluğundaki sınır ötesi harekâtlarla Ortadoğu'nun kanlı labirentlerinde çözümsüzlük tüketen '*terör*' ve '*bölücülük*' ezberinin yanı sıra hep tekrarlanagelen bir 'resmî-gerekçe'yi, '*Bölge'nin ekonomik geri kalmışlığı*'nı dosya yapıyor.

- Yıllardır hep vurgulanmış, uğruna ne '*paketler*' tüketilmiş ve ama bir türlü "gereği düşünül(e)memiş" bu namıdiğer 'Doğu'nun geri kalmışlığı' meselesi, bir neden midir, sonuç mudur?

- Tarihsel bir sorun olan Kürt sorunu ekonomik ve politik boyutlar açısından nasıl temellendirilebilir? Bu iki 'boyut' arasında nasıl bir ilişki vardır? Ekonomik boyutun, Kürt sorununun içeriğindeki yeri nedir?

- Hep şikâyet edilen ekonomik geri kalmışlık ve feodal yapının (ağalık, aşiret) giderilmesi için Cumhuriyet tarihi boyunca kayda değer hamleler yapılmamış olmasını, bilakis korunmaya çalışılmasını (günümüzdeki koruculuk gibi) nasıl açıklamalı?

- Denildiği gibi, Kürt sorunu gerçekten ekonomik geri kalmışlıkla ilgiliyse, sorunun asli müdahilinin esas olarak sivil hükümetler ya da ilgili ekonomi bakanlıkları değil de askerî-güvenlik bürokrasisinin olması bir çelişki değil midir?

- Ülkenin en gelişmiş bölgelerinde ya da illerinde yaşayan azımsanmayacak oranda Kürdün de paylaştığı gibi; birçok Kürt kurum, örgüt ve aydınının, anadilde eğitim, kültürel hakların kullanımı, farklı bir ulus gerçeğinin anayasal kabulü gibi talepleri ekonomik kalkınmayla karşılamak mümkün müdür!? 'Ekonomik kalkınma', artık sadece 'Bölge'yi değil, bütün bir Türkiye ve Ortadoğu'yu ilgilendiren bir içerik kazanmış durumdaki Kürt sorununun çözümünde belirleyici halka olabilir mi?

- 22 Temmuz seçimlerinde, Bölge'deki başarısını, gerçekleştirdiğini söylediği "*kalkınma hamlesi*"yle açıklayan AKP hükümetinin, giderek daha çok dillendirmeye başladığı "*Doğu'nun ekonomik kalkınması*"nı gerçekleştirmesi mümkün müdür?

- '*Doğu'nun geri kalmışlığı*' gerekçesinin yıllardır hiç terk edilmiyor oluşunun nedenleri ne olabilir?

Bu sorular, konuya ilişkin düşüncelerimizi yeterince açıklar içeriktedir aslında. Yine, dosyamızda yer alan bazı yazıların başlıklarını şöyle bir sıralamak bile bu 'kalkınmacı' hikayelerin gerçek içeriğini sergilemeye yeter:

'Vilayet-i Şarkiye'nin makus talihi... Kürt bölgesinin kalkınmasından korkulmuştur... Sorun kalkınma ise, kalkınma paketleri neden çözümüyor?... Teşvik'le, Yeşil Kart'la, hayırseverlikle sorun çözülemez... Küreselleşmecî ilişkilerle eşitsizliği hiç gideremezler...

Ve nihayet;

'Kalkınmış bir Güneydoğu'da Kürtler yok mu olacak?!

'Vilayet-i Şarkîye'nin makus talihi...

NEVZAT ONARAN

Bugüne kadar her Cumhuriyet hükümeti programında özel önem verildiği tekrar edildi, ama sonuç değişmedi. Osmanlı dönemi de 'dahil, önce bildik 'islah' ve ardından ekonomik programlar hazırlana geldi.

Ve bugüne geldik, sonuç değişmedi: Demografik coğrafi yapısını yok sayarak bölgesel konumuna göre yapılan adlandırmaya göre 'Vilayet-i Şarkîye'nin yani 'Doğu'nun makus talihi yenilemedi...

Bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal uçurum azalmadığı gibi, halen bürokratların sürgün yeri olma kaderi bile değiştirilemedi.

1984'ten beri bitirilemeyen GAP'ın yarattığı bir yatırımla hareketliliği dışında bölgenin ekonomik kaderini değiştirecek bir atılım sağlamadığı gibi, çeyrek asırlık düşük yoğunluklu savaşla bitkisel, yabani ve evcil hayvansal zenginliği de büyük darbe yedi...

SEK ile Et ve Balık gibi kamu kurumlarının da özelleştirilip satılması da, bu illerde yatırımla ve istihdamı artırmanın aracı haline getirilemedi. Oysa bu kurumlar satılırken, bölgede özel sektörün güçlenmesinin önünün açılacağı ekonomik ve istihdam potansiyelinin aktifleşeceği ve rekabetçi bir yapıya kavuşacağı hep iddia ediliyordu...

İddiydi; çünkü çeyrek asırlık düşük yoğunluklu savaş ortamında kamunun bile yatırım yapmadığı yerde, özel sektör yapar mıydı?..

Nitekim 1980 sonrası teşvikli yatırımların bölgesel dağılımı da, özel sektörün gitmediğini, yatırım yapmadığını gösteriyor...

60'ıncı AKP Hükümeti, bugünlerde öncekiler gibi yine bölgeye yönelik bir hareket içerisinde. Başbakan Yardımcısı Nazım Ekren, teknik ve bürokratik kadroyu yanına alarak çıktığı GAP turunda sonuç almaya yönelik bir hazırlık içinde olduğunu açıkladı...

Aslında AKP Hükümeti'nin bu atağının esas gerekçesi önümüzdeki yıl gündeme gelecek yerel seçimdir; çünkü Diyarbakır'ı almayı hedef seçtiğini bizzat Erdoğan açıklamadı mı?..

Şunu da belirteyim ki, 5-6 yıl hükümet olup, muhalefetteymiş gibi, "yapmak istiyorum da şu bu" diyen, demokrasi konusunda 'söylemin' ötesinde bir adım dahi atmayan ve halen 'mazlum' rolünde prim yapan başka partinin olmadığını sanıyorum; Özal'ın ANAP'ı bile bu kadar rahat olamamıştı.

Erken seçim öncesi e-muhtıra dahil bir nevi 'harekât' tarzıyla 'mazlumluluğu'nu sürdüren ve tımak içinde 'de-

mokrat' görünen AKP'nin, Kürt oylarını almak için ne gerekirse yapacağından hiç şüpheniz olmasın.

Nitekim anadilde televizyon ve radyo yayınıyla ilgili kanun Mart 2002'de çıktı, ama halen bir yönetmeliği çıkarılmadığı için yasa kadük kaldı, 'sözde demokrat' AKP Hükümeti döneminde...

Ve Bakan Ekren'in açıklamasının hemen ardından Ankara'nın bildik kuralı yine işletildi...

Hazırlanacağı ve uygulanacağı belirtilen ekonomik paket öncesinde, yine tenkil harekâtı yoğunlaştırıldı.

Hem aş, hem demokrasi...

Bölge'nin coğrafi tanımlamasına, geri kalmış ya da bıraktırılmış olmasına, feodal-ağalık düzenin egemenliğine, toprak reformuna, isyanın bastırılmasına, Kürt nüfusunun yoğun yaşamasına göre analizler yapıldı ve programlar hazırlandı ya da önerildi.

İstatistiki veriler, tarımsal yapıda büyük ölçekli arazi yapıların halen etkin olduğunu gösteriyor. Bugünkü üretim ilişkileri ve ekonomik bütünlüğü boyutu 1970'lerden elbette farklı ama, halen Urfa'da bir kişi/hane adına kayıtlı 1 milyon 571 bin 100 dekar arazi var... Türkiye'de 5 bin dekar araziye sahip tarımsal işletme/hane sayısı 56 olup bunun arazi toplamı 3,5 milyon dekadır, bunun neredeyse yansı Urfa'da bir hanenin, daha doğrusu bir kişinin...

Bunun için toprak reformu da çokça tartışıldı, ama bir arpa boyu yol alınamadı...

1974'te Ecevit-Erbakan koalisyon hükümetinin toprak reformu başlamadan bitti ve geriye adı dahi kalmadı; Ecevit, bir dönem 'su işleyen, toprak kullanan' sloganını da hemen iade etti; çünkü, soldan ödünç almıştı, ağzına bir daha da almadı... (Ecevit'in 60 yıllık arşivini İş Bankası bastığında bununla ilgili ne çıkacağını göreceğiz; ödünç aldığı itiraf edecek mi?..)

Aslında iki ana akım vardı, teşhis ve tedavide.

Bunlardan birisi ekonomik ve politik egemenlerin Ankara çizgisi, diğeri de suyu kullanan ve toprağı işleyen ve havasını teneffüs edenin çizgisi.

Teşhis ve tedavide dikkate alınan hangi gerekçe olursa olsun, her insan algılamasında, bölgenin kaynaklık ettiği sorunlar yumağı, adına ne derinse densin halen birinci sorun olma önceliğini koruya geldi.

Bakan Ekren de, işsizliğin ikinci sırada yer aldığını ifade etti; etti de...

Nitekim bir dönemin, 12 Eylül'ün lideri olarak önce

Genelkurmay Başkanı ve ardından 7. Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, yıllar sonra "Kürtçeye ağır yasa koyduk ama hataydı" değerlendirmesiyle, bir anlamda izlediği politikayı sorguladı.

Gerçi daha öncesinde 1992'de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel de, "Kürt realitesini tanıyoruz" demişti...

Geçmişte benzer sorgulama ve tanımlamalar yapıyor olsa da, sadece öyle kalındı. Ankara'nın ana politikasında özünde bir değişiklik yaşanmadı.

Ekonomi, yatırım ve istihdam analizleri yapılsa da, askerî yani şiddet politikası kimi dönem yoğunlaştırıldı, kimi dönem hafifletildi; bu anlamda şiddetin dozunun ötesinde bir değişiklik olmadı.

Nüfusun hızla kentleştiği, kırsal boşaldığı bir sosyal ortamda, 'iş ve aş' ile 'can güvenliği ve demokrasi' sorunu daha büyük önem kazandı.

Ankara'nın kaynak dağılımının 'şiddet politikası'nın yönlendirmesine göre yapılmasının sonucunun ne olduğunu bugün yaşıyoruz.

Yüzde 20'ye varan işsizlik oranı, 72 milyonun 13 milyonu yoksul ve 539 bini aç bir Türkiye...

Küresel gelişmişlik sıralamasında 177 ülke arasında 84'üncü Türkiye...

'Bölücü değil, eşitlik istiyoruz'

İktidarlar değişti, dönemler geçti...

Ama Ankara'nın politikası özünde değişmedi, sistemin rengini verecek tonda yapısalıştı.

16 Eylül-12 Kasım 1967 tarihleri arasında yapılan 'Doğu Mitingleri'nde haykırılan sorunlar, bugünü de ifade eder içeriktedir...

Sadun Tanju'nun 24 Ekim 1967 tarihli Ulus gazetesindeki makalesindeki dövizleri ve pankartları, 15 günlük Forum dergisi yazarı Dr. İsmail Beşikçi aktarı; sloganların bazıları:

"Hak istemekle birlik bozulmaz... Amacımız kardeşlik, eşitlik ve mutluluğu gerçekleştirmektir... Batı'ya medeniyet, Doğu'ya cehalet, neden?... Jandarma değil, öğretmen istiyoruz... Batı'yı imar, Doğu'yu istismar... Milli gelir Manisa 2.350, Ağrı 500, Aydın 2500, Hakkari 250... Yasa hüriyeti, insanlık hüriyeti, okuma hüriyeti istiyoruz... Beş yıllık plan, hepsi yalan, Doğulu uyan... Bölücü değil, eşitlik istiyoruz... Lafı bırak, Doğu'ya bak... Karakol değil, okul isteriz... Doğu sürgünlerin yatağı değildir... Mideme ekmek, sırtıma gömlek..."

Hem aş, hem eğitim, hem eşitlik...

Ve sözde değil, gerçek vatandaşlık...

Hepsi bütünün bir parçası...

Bir eksiğiyle olmayacağı 1967'de de anlatılmış...

Diyarbakir, Diyarbakır'dan ileriydi...

Bir eksiğiyle olmayacağının en bariz örneği Diyarbakır'ın dünü ve bugünü...

10 Aralık 1937'de Diyarbakır olmadan önceki Diyarbakir, 1927 Türkiye'sinin ekonomik hayatında önemli bir yerinin var olduğunun belgesi: Sanayi Sayımı 1927 (DİE, 1969).

Türkiye'nin 65 bin 245 işletmesinde 217 bin 448 kişinin istihdam edildiğinin tespit edildiği ilk sanayi sayımı olan 1927'deki 63 il arasında Diyarbakir, toplam 773 işletmesi ve 2 bin 863 kişi istihdamıyla, sektörel olarak kimyada ve dokumada 13'üncü, maden mamullerinde 40'inci, maden çıkarmada 31'inci, diğer sanayide 18'inci sırada yer aldı.

Nitekim 'Diyarbakır Kent Yoksulluk Haritası Çalışması'nı değerlendiren Boğaziçi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Şemsa Özar, Diyarbakır'ın 1927 yılında İstanbul ve Bursa'dan sonra Türkiye'nin en gelişmiş kenti olduğunu hatırlatarak, "Oysa 80 yıl sonra bugüne baktığımızda Diyarbakır'ın gelişmişlik açısından Türkiye genelinde 63. sırada bu-

Teşvikli yatırımların bölgesel dağılımı (milyon TL)

Yıl	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu	Muhtelif	Toplam
1980	303,436	28,808	28,094	29,701	59,127	5,463	4,115	14,400	473,144
1985	768,470	190,680	322,352	218,999	224,400	87,705	111,816	21,154	1,945,576
1990	15,136,954	3,979,596	3,824,428	17,608,547	1,703,639	5,595,602	16,795,483	3,805,187	68,449,436
1995	1,805,590,842	842,121,970	816,244,084	778,882,787	95,558,567	72,943,295	379,467,802	29,977,984	4,820,787,331
1996	1,673,762,438	344,332,295	377,072,862	367,798,284	143,446,096	53,167,849	204,000,339	42,232,051	3,205,812,214
1997	2,646,148,118	683,837,683	656,584,138	623,649,343	146,590,750	84,876,458	240,276,191	204,280,471	5,286,243,152
1998	1,876,832,584	565,557,978	805,641,879	490,781,509	307,174,062	115,305,025	363,928,573	190,661,827	4,715,883,437
1999	3,548,565,720	875,285,355	898,501,007	423,076,812	296,374,401	114,377,812	236,430,502	867,447,681	7,258,059,290
2000	3,519,377,097	780,173,468	776,630,184	1,875,462,500	742,193,881	204,245,835	319,425,150	686,058,113	8,903,566,228
2001	4,664,426,075	962,589,007	1,255,394,299	2,195,486,309	677,057,570	857,937,048	828,627,249	722,729,951	12,164,247,508
2002	6,040,219,454	2,340,707,680	1,918,376,056	2,016,168,463	596,543,805	292,743,115	1,447,407,507	1,037,577,244	15,689,743,324
2003	11,919,227,760	3,436,433,155	2,635,010,610	3,511,844,852	653,018,295	436,943,765	1,631,261,269	483,513,597	24,707,253,303
2004	8,504,491,452	3,705,288,976	2,654,126,964	2,502,827,312	1,541,630,534	510,365,268	1,809,646,147	310,257,633	21,538,634,286
2005	9,457,945,726	3,333,584,715	3,356,200,319	4,296,129,585	1,668,107,638	845,452,754	1,155,202,423	187,891,161	24,300,514,321
2006	8,432,481,936	3,370,916,178	2,264,363,093	3,657,983,295	2,271,419,483	683,656,906	1,361,025,608	729,900,972	22,771,747,471
2007	7,261,098,755	3,564,098,795	2,008,966,142	3,819,853,914	2,932,391,041	883,743,148	1,211,405,870	2,489,194,692	24,170,744,357

Açıklama: 2007 Kasım

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

lunduğunu görüyoruz. Bugünkü yoksulluk tarihinde birike birike geliyor" değerlendirmesini yaptı.

Zaman akıp gitti, ama Diyarbakır, Diyarbakır'ın 1927 ekonomisindeki nispi konumunu bile koruyamadı...

Neden Diyarbakır, Diyarbakır'ın gerisinde kaldı?..

Özel sektör gitmiyor!..

Diyarbakır'ın nispi olarak geri kalması, Ankara'dan da görmezden gelinemez bir noktada olduğu içindir ki, Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk başbakanlığı döneminde, iller düzeyinde teşvik politikasına öncelik verildi. Çoğu Doğu ve Güneydoğu'dan olmak üzere diğer bölge illeri de teşvik kapsamına alındı.

Teşvikten yararlanmanın temel kriteri, kişi başına millî gelirin 1.500 doların altında kalması olarak belirlendi ve buna, daha sonra sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi kriteri eklendi.

Böylece çoğu bölge illeri olmak üzere, 81 ilin 49 tanesi teşvikten yararlanır oldu.

Yasanın 2003'ün ilk yarısında kabul edilmesi ve uygulanmasıyla, 2001'de 12,2 katrilyon lira olan teşvikli yatırımlar, bir yıl sonrasında 15,7 katrilyona (15,7 milyar YTL'ye) ve 2003'te hızla artarak 24,7 katrilyona yükseldi ve 2004'te 21,5 katrilyona gerilerken, daha sonraki iki yılda bir arttı, tekrar azaldı ve 2007'nin Ocak-Kasım döneminde 24,2 katrilyona yaklaştı.

Bu da, belli süreli olan teşvik politikasının sağlayabileceği maksimum faydanın doygunluk noktasına geldiği şeklinde değerlendirildiği için, teşvik politikasının tartışılması yeniden gündeme geldi.

Özel sektörün teşvikli yatırımında iller düzeyinde tek tek karşılaştırma yapılmış olsa, her bölgenin kendi içinde farklı sonuçlar öne çıkacak, ama bölgesel düzeyde Marmara en çok ve Doğu Anadolu en az yatırım çeken bölge konumu değişmedi.

Karadeniz'in bazı yıllarda çok gerileyen yatırım payına rağmen, genel olarak Doğu'ya göre daha çok tercih edildi. Güneydoğu ise, sıralamada Doğu'nun bir üstünde yer aldı.

1980-2007 dönemi dikkate alındığında teşvikli yatırımların bölgesel dağılımında Doğu ve Güneydoğu'nun payı özellikle GAP'la birlikte bir artış kaydetti, ama genel olarak yüzde 8'ler civarında kaldı. Ki bu bölgesel dağılım özellikle iller açısından incelendiğinde yatırımların Diyarbakır, Antep, Urfa, Erzurum, Malatya gibi birkaç ilde yoğunlaştığı ve geriye kalan pek çok ilin halen tercih edilmediği de görülecektir.

Maliye verilerine göre, teşvik kapsamında yeni yatırım için bedelsiz arsa ve arazi tahsisinde Diyarbakır ve Erzurum gibi illerde birkaç bedelsiz devir olurken, Bölge'nin

çoğu ilinde herhangi bir devir olmadı, yani buna göre bu illerde yeni yatırım yapılmadı.

Yeni yatırımın olmaması ya da mevcudun geliştirilememesinde yatırım ve istihdam ortamında resmî tanımla, yaşanan güvenlik riski öne çıkıyor. Nitekim Diyarbakır Valiliği'nin 2005'teki işadamlarıyla yaptırdığı 'yatırımcı anketi'ne göre, girişimcilerin yaklaşık yansı güvenliği, Bölge'nin öncelikli sorunu olarak görüyor.

Gayriresmi tanımlamaya göre düşük yoğunluklu savaş nedeniyle yatırım açısından bölge riskli görülüyor...

Bir Kocaelili, 10 Muşlu

Türkiye ekonomisinin büyümesinin gelire dönüşümünde Kürt illeri, diğerleri kadar şanslı değil. 1987'de Türkiye'de 1.629 dolar olan kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla yani millî gelir, 1995'de 2.727 dolar ve krizin yaşandığı 2001'de de 2.146 dolar oldu.

AKP Hükümeti o kadar şeffaf politika izliyor ki, halen 2001 sonrası iller düzeyinde gelir dağılımıyla ilgili hiçbir veri açıklanmadı...

AKP Hükümeti öncesinde açıklanan iller düzeyinde kişi başına millî gelir sıralamasında Marmara illeri ilk, Doğu illeri de hep altta yer aldı.

Kocaeli 6-7 bin doları aşan kişisel geliriyle 1'inci, Muş 700 dolarla sonuncu...

Alt sıradaki 15 ilin neredeyse tamamının Muş, Ağrı, Şırnak gibi illerden oluşması kaderi değişmedi...

Ağrı'nın Türkiye ortalamasına göre yüzde 19,4 olan payı, 2001'de 26,5'e çıkarken, Diyarbakır'ın payıysa yüzde 66,2'den yüzde 61,2'ye geriledi. Bu Bingöl, Bitlis, Erzurum, Siirt ve Şırnak gibi illerde değişik değerlerde gerçekleşti.

Kamu yatırımları esas olarak bölge illerinde ulaşım-haberleşme, bina gibi altyapı yatırımlarında yoğunlaşırken, tüm devlet giderleri açısından bakıldığında düşük yoğunluk savaş nedeniyle güvenlik gibi, savunma hizmetlerine yapılan harcamaların payı öne geçiyor.

İller düzeyinde toplanan vergi geliri ile eğitimden sağlığa ve güvenliğe yapılan tüm harcamalar karşılaştırıldığında, iller özelindeki devlet harcamalarının vergi gelirlerinden fazla olduğu gerçeği de yıllardır değişmiyor...

Hem şahidiyiz, hem tanığıyız

Genel olarak Bölge'deki teşvikli yatırımın verimlilik ilişkisine yönelik kapsamlı pek bir tartışma olmamakla birlikte, nakdi teşviğin yerinde kullanılmadığı ya batıya aktarıldığı ya da yağmalandığı gibi bir kanı var.

Bölge'nin oda, borsa başkanları ve iş dünyası temsilcilerinin yaptığı değerlendirmede, teşviğin öncelikle bölgesel olmasına dikkat çekildi. Ayrıca illerin özel durumunun da bu sayılan faktörlere eklenmesiyle yeni bir teşvik mo-

delinin oluşturulması halinde, istenilen yatının çekilebileceği belirtildi.

Oysa geçmiş 10 yıllar, teşvik modeli ne olursa olsun sonuç değişmiyor...

Bu sadece bölgesel sorun da değil, bugünkü ekonomik ve politik sistemin de bir sorunu...

Kaynak kullanımı ve denetimi şeffaflığı olmadığı için düşük yoğunluklu savaş ortamında rant düzeni devam edegidiyor...

Bugünkü korucuların rant düzeninde, önerilen hiçbir teşvik modeli başarılı olamayacaktır, geçmiş 10 yıllar bunun şahididir...

Bu rant düzeninin kaldırılması, özünde kaynak kullanımında ve denetiminde şeffaflığı sağlayacak düşük yoğunluklu savaşa son verecek demokrasiden geçiyor, bunun başkaca yolu yoktur...

Demokrasi ne seçmenin oy atmasıdır, ne de Meclis'in kanun yapmasıdır...

Oy atmak ve kanun yapmak demokrasinin gerek, ama yeter şartı değildir, bunun, dün atamız hem şahidi hem tanığıydı, bugün de biz hem şahidiyiz hem tanığıyız.

Kişi başına GSYİH dağılımında

ilk 5 ve son 5 il (cari fiyatla, dolar)

İl	1987	İl	2001
Kocaeli	4.757	Kocaeli	6.165
İstanbul	2.810	Bolu	4.216
İzmir	2.722	Kırklareli	3.590
Muğla	2.299	Yalova	3.463
Bursa	2.253	İzmir	3.215
TÜRKİYE	1.629	TÜRKİYE	2.146
Bitlis	424	Bingöl	795
Hakkari	372	Bitlis	646
Bingöl	369	Şırnak	638
Muş	323	Muş	578
Ağrı	316	Ağrı	568

Kaynak: TÜİK, iller itibarıyla kişi başına

GSYİH, 1987-2001.

Teşvik'le, Yeşil Kart'la hayırseverlikle sorun çözülemez

NURCAN BAYSAL

Bugün, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu tek boyutlu bir analiz ile açıklamak mümkün değildir. Tarihsel, politik, ekonomik ve coğrafi boyutları ile ele alınmalıdır. Ancak, tüm bu çok boyutluluk içinde bu sorunun bir Kürt sorunu olduğu hiçbir zaman ikinci plana atılmamalıdır.

Devlet eliyle eşitsizliğin temelleri

Bölge'nin sosyo-ekonomik gelişmişliği açısından öncelikle üç noktaya açıklık getirmek istiyorum. Birincisi, Bölge'nin şu an Türkiye'nin en az gelişmiş illerinden oluşuyor olmasını aslında tarihsel bir perspektif içinde ele almak gerektirir. Uluslararası dinamiklerin etkisiyle, Ortadoğu'da büyük güçlerin oynadığı roller, savaşlar, ticaretin ve petrolün değişen önemi, bulunduğumuz Bölge'nin tarih içinde ekonomik konumunu değiştirmiştir. Bölge'nin jeopolitik açıdan değişen rolü, ekonomik konumunu da etkilemiştir. Tarihsel bakımdan bir diğer önemli konu ise, Cumhuriyet'in kuruluşunu takiben Türkiye'nin "ekon-

mik kalkınma" modelinin 'merkez'i kalkındırmaya yönelik olduğudur. Bu modelin sonucu olarak da taşra geri planda kalarak gelişme immesini kaybetmiştir. Örneğin, Osmanlı döneminde Diyarbakır, Bölge'nin önemli bir ekonomik, kültürel ve bilim merkezi idi. 1927 yılında yapılan Cumhuriyet'in ilk Genel Nüfus Sayımı verilerine göre, Diyarbakır toplam sanayi istihdamı açısından, İstanbul ve Bursa'dan sonra Türkiye'nin 3. büyük kenti. 1972 DPT verilerine göre, Cumhuriyet'in ilk elli yılı sonunda sanayi üretimi açısından 27. sıraya gerileyen Diyarbakır, 2000 yılı itibarıyla Türkiye'nin 81 ili içerisinde 54. sıraya kadar gerilemiştir. Bu gerilemenin tek nedeni olarak Kürt sorununu işaret edenler olmaktadır (ki bence de Diyarbakır'daki bu gerilemenin temel nedenlerinden biri Kürt sorunudur). Ancak ek olarak gözden kaçırmamız gereken bir nokta daha vardır ki, o da, Diyarbakır kadar olmasa da Anadolu'nun birçok başka ilinin de Cumhuriyet'in kuruluşunu takiben bir gerileme yaşamış olduğudur.

İkincisi, yine tarihsel kökenleri olan, Kürt sorunudur. Kürt sorunu nedeniyle, uzun yıllar boyunca, bir yandan

Bölge'deki kaynaklar yok edilmiş, diğer yandan da Bölge'ye kaynak aktarılmamıştır. Ormanlar, meralar, köyler "güvenlik" gerekçesiyle yakılmış, açılan tüm 'ekonomik paketler'den, ne yapılan zararı tazmin edici ne de bölgesel gelişmeyi tetikleyici kaynak verilmediğini görmekteyiz. Mustafa Sönmez'in yaptığı çalışmaya göre, 2002-2006 yılları arasında teşvik yatırımlarının yüzde 39'u Marmara, yüzde 14'ü İç Anadolu, yüzde 12'si Ege bölgesine verilmiştir. Gaziantep dışında kalan ve nüfusun yüzde 18'ini barındıran 21 Doğu ve Güneydoğu iline ayrılan teşvik yatırımlarının payı ise sadece yüzde 4,5'tir. Bölge belediyelerinin kendi çabalarıyla oluşturdukları birçok projenin, merkezi hükümetin engeline takılmasını da Kürt sorunu çerçevesinde görmek lazım.

Sosyo-ekonomik geri kalmışlığın nedeni olarak Kürt sorunu çerçevesinde görmemiz gereken bir diğer nokta da son 20 yıldır devam eden çatışma ortamıdır. Çatışma süreci, Bölge ekonomisini çok ciddi boyutlarda sarsmıştır. Yoğunlukla 1990-95 arası yaşanan zorunlu göç, koşulları daha da ağırlaştırmıştır. Zorunlu göçle ülke geneline yayılmış olan nüfusun büyük çoğunluğu gittikleri kentlerde hiçbir kamusal destek görmedikleri gibi, milliyetçi tepkilerle karşılaşmışlar, yerleştikleri gecekondu mahallelerinde toplumun dışına itilmişlerdir. Üzerinden yaklaşık 15 yıl geçmesine rağmen, zorunlu göç mağdurlarının yaşam düzeylerini yükseltmek için kamunun uyguladığı ciddi bir program bulunmamaktadır.

Göç ettirilenlerle birlikte, Bölge illeri yerel yönetimleri, altyapılarının ve hizmet olanaklarının kaldıramayacağı kadar yüksek bir nüfusa karşı karşıya kalmışlardır. Bir kez daha devlet eliyle Bölge'deki eşitsizlik arttırılmıştır.

Bölge'nin geri kalmışlığına ilişkin son olarak yapmak istediğim vurgu şudur: 1980'lerden başlayarak Türkiye'nin uyguladığı neo-liberal ekonomik politikalar, özellikle tarım ve hayvancılığı çok hızlı bir biçimde dönüştürmektedir. Ancak ekonomisi yoğunlukla tarım ve hayvancılığa dayandığı için bu dönüşüm olumsuz etkileri en çok bu bölgede hissedilmektedir. Sonuçta olumsuz etkilenen kesimler için destek politikaları ise ya yoktur ya da varolan uygulamalar küçük köylüyü ve de küçük işletmeleri koruyamamaktadır. Yani, kapitalizmin yarattığı eşitsiz gelişme de Bölge ekonomisini olumsuz etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Başta Kürt sorunu olmak üzere, Bölge'nin uluslararası konumundan ve Türkiye'nin küreselleşme sürecinden kaynaklanan sorunlar, kendi dinamikleri ve birbirleriyle etkileşimleri yoluyla sorunları katmerleştirmekte, durum gittikçe ağırlaşmaktadır.

Kalkınma planları ve GAP'taki ayrımcılık

Bugün Bölge illeri Türkiye'nin en yoksul 20 ilidir. Bu gerileme tüm Cumhuriyet tarihi boyunca devam etmiş,

çatışmaların yoğunlaştığı 1980 sonrasında daha da hızlanmıştır. GAP'a rağmen, her geçen yıl, Bölge illerinin aleyhine işlemiştir. DPT'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre; Diyarbakır, 1996'da gelişmişlik sıralamasında 57. sırada iken, 6 basamak gerileyerek 2003'te 63'üncü sıraya gerilemiştir. GAP'la şahlanması beklenen Şanlıurfa, tam 9 basamak gerileyerek 68'inciliğe düşmüştür. Van, 7 yılda 8 basamak gerilemiştir. Diğer illerin durumu da farklı değildir. Batman 65'ten 70. sıraya, Mardin 66'dan 72. sıraya, Siirt 68'den 73. sıraya, Şırnak 75'ten 78. sıraya, Hakkari 70'ten 77. sıraya, Bitlis 71'den 79. sıraya, Muş 76'dan 81. sıraya gerilemiştir.

1970'lerden bu yana uygulanan 'Kalkınmada Öncelikli Yörelere', 'Bölge Planları' ve GAP gibi uygulamalara rağmen, öngörülen 'kalkınma hamlesi'nin gerçekleşmediğini görürüz. En önemli proje GAP'tır. Ancak gerçekleşme oranlarına baktığımızda, GAP'ın Bölge ekonomisine katkısı konusunda devletin ne kadar samimi olduğuna dair bir fikre varabiliriz. Projedeki enerji ile ilgili yatırımların gerçekleşme oranı yüzde 95 iken, sulama yatırımlarındaki oran halen yüzde 15'ler civarındadır. Yani GAP projesinde, Bölge'ye asıl faydası olacak sulu tarımın yaygınlaştırılması için gerekli yatırımlar ikinci plana itilmiş, ulusal bir ihtiyaç olan enerjiye öncelik verilmiştir. Üstelik, gerekli altyapı yatırımları yapılmadığı için enerji üretiminden de Bölge yeterince yararlanmamaktadır.

Türkiye'de en son yapılan ve 2007-2013 dönemini kapsayan 9. Kalkınma Planı'nda da gelişme açısından Bölge'ye öncelik verilmediği gibi bölgelerarası eşitsizliği gidermeye yönelik bir çaba olmadığı da görülmektedir.

Bölge için hazırlanan ekonomik paketlere baktığımızda, 1985 sonrası birçok ekonomik paketin açıklandığını görüyoruz. Bunlardan ikisinin daha kapsamlı olduğunu görmekteyiz: 1997'de Erbakan tarafından açılan paket ile 2000 yılında Ecevit tarafından açıklanan paket. Tüm bu paketlerde Bölge'ye ayrılan bölümün aslan payının GAP çerçevesindeki enerji yatırımlarına gittiğini görüyoruz. Teşvik belgelerine baktığımız zaman da, alınmış teşvik belgelerinin ne kadının gerçekleştirilmiş olduğu hakkında elde veri mevcut olmamasına rağmen il ve bölge bazında kaç teşvik belgesi verildiği ve yapılacak yatırımlarla ilgili bazı bilgileri içeren istatistikler mevcuttur. Buna göre 2004-2007 yılı arası Marmara Bölgesi'ne verilen teşvik belgesi sayısı 2.543 iken, bu rakam Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 526'ya, Doğu Anadolu'da ise 361'e inmektedir. Hem teşvik belge sayısı hem de yatırımlar için öngörülen sabit yatırım tutarı toplamı açısından baktığımızda, Doğu Anadolu son sırada yer almakta, onu Güneydoğu Anadolu takip etmektedir. Teşviklerin dağılımındaki bu eşitsizlik, mevcut bölgesel farklılıkları daha da keskinleştirmiştir.

Doğu'ya verilen teşviklerle ilgili bir diğer söylem de, 'biz teşvik verdik, Doğu'dakiler bunu yatırıma dönüştür-

mayip Batı’da tüketime harcadılar, başlayan yatırımlar da yarım kaldı’ tezidir. 1984-1992 Özal döneminde, 1. derecede kalkınmada öncelikle illerde yapılan yatırımlara, Kaynak Kullanım Destekleme Primi adı altında yüzde 50 oranında hibe verilmiştir. O dönem, Doğu ve Güneydoğu’daki hemen hemen tüm iller bu kapsamdaydı. Bu destekle Bölge’de birtakım yatırımlar yapılmıştır. Bugün Diyarbakır’daki, Akylı Tekstil, Bal Tekstil, Özkılıç Yem, Erdem Plastik gibi birçok büyük yatırım bu dönemin ürünü olan yatırımlardır. Ancak o dönemde özellikle hayvancılık konusundaki yatırımların yarım kaldığı doğrudur. Bunun da nedeni insanların parayı Batı’ya kaçırmaması değil, uygulamanın değiştirilmesinden kaynaklanan sorunlardır.

1992 sonrası teşvik uygulamalarında ise hibe kaldırılarak yerine kredi sistemi getirildi. Bu dönemde çıkan 4325 sayılı yasa ile bedelsiz arazi tahsis uygulamasına geçildi. Ancak Doğu ve Güneydoğu’da yatırıma uygun devlet arazisi bulmak başlı başına bir sorundu. Bedelsiz arazilerden Diyarbakır özelinde kimlerin faydalandığına baktığımız zaman bunların daha çok kentin büyük ailelerine gittiğini görüyoruz. Yine bu desteğin prosedürünün kanışıklığı ve zaman alıcılığından dolayı birçok yatırımcı başvuru sonuçlanmadan bezmiş ve başvurusunu geri çekmiştir. 1995’ten itibaren ise “yatırımcılara maddi destek vermeyelim, bazı muafiyetler tanıyalım” anlayışı kamuda yaygınlaşmaya başladı ve bu anlayış bu tarihten sonra çıkan tüm teşvik mevzuatında da yansımaları buldu.

2004 yılından itibaren 5084 sayılı kanun ile yeni bir teşvik dönemi açıldı. Bu teşvik başta 36 ili kapsarken, siyasi baskılardan dolayı zamanla teşvikten faydalanan il sayısı 49’a çıktı. Teşvik amacından saptı. Düzce, Osmaniye, Malatya, Afyon gibi iller Hakkari, Şırnak, Muş, Bingöl gibi çok daha geri kalmış illerle aynı desteği almaya başladı.

AKP dönemi farklı mı?

AKP Hükümeti de, şimdilerde, sık sık, daha önceki hükümetlerin yaptığı gibi ‘Doğu’nun ekonomik kalkınmasını’ dillendirmeye başladı; hatta seçimlerde Bölge’de kazandığı başanın nedeni olarak da Bölge için yaptığı ‘kalkınma hamlesi’ni gösterdi! Yine Mustafa Sönmez’in hazırladığı rapora dönecek olursak; AKP döneminde Doğu ve Güneydoğu’nun durumunun gerek yoksullaşma oranları, gerek işsizlik, gerek eğitim açısından daha da kötüye gittiği istatistik verilerle açıklanmıştır. Eylül 2007’de Diyarbakır Valiliği’nden aldığım verilere göre ise sadece Diyarbakır’da 617.000 Yeşil Kart sahibi bulunmaktadır. Bu sayı Diyarbakır nüfusunun yüzde 41’ine tekabül etmektedir. Yine Diyarbakır’da, resmî verilere göre, işsizlik oranı yüzde 14,6’yla (2005 yılı), Türkiye ortalamasının (yüzde 10,6, 2005 yılı) üzerinde. Gayriresmî verilere göre Diyarbakır’ın işsizlik oranı yüzde 60’lara ulaşmaktadır. Diyarbakır’daki işsizlik oranının resmî verilerin çok üstünde olduğunu tah-

min etmek için kentte yarım saat dolaşmanız yeter. Bölge’nin diğer illerinde de durum Diyarbakır’dan farklı değildir. Şanlıurfa’da işsizlik oranı yüzde 14 civarında iken, Van’da yüzde 15’e, Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli bölgesinde yüzde 27’lere ulaşmaktadır.

Bu döneme sosyal politikalar açısından baktığımız zaman, yoksullar için 4 farklı uygulamanın yapıldığını görmekteyiz: Yeşil Kart’ın yaygınlaştırılması, okullaştırma kampanyaları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın yardımları ve Dünya Bankası destekli Şartlı Nakit Transferleri... Tüm bu uygulamalar tabiatları gereği sosyo-ekonomik gelişmeyi hedeflememektedir; amaç sadece sosyal riskin yönetilmesidir. Ayrıca, bu uygulamalar bir vatandaşlık hakkı olmaktan çok, ‘hayırseverlik’ mantığına dayandığı için hem daha onur kırıcı olmakta hem de devletin vatandaşına sağlamakla yükümlü olduğu sosyal güvenenin yokluğunu kalıcı hale getirmektedirler.

Özetle, son hükümet döneminde de durum daha öncekilerden farklı değil. Bölge illerinde işsizlik ve yoksulluk daha da derinleşiyor. “Güvenlik” gerekçesiyle yapılan uygulamalar ve neo-liberal politikalar sonucu köyünde çalışarak geçimini sağlayamayan insanlar, artık pamuk, fındık toplamaya giderek de yaşamlarını sürdüremez duruma geldiler. Bölge çocukları, çaresizlikten, Batı’daki büyük kentlerin çöplerini toplamaya gönderiliyor. Köyler boş, zorunlu göçle kentlere gelenler ise hâlâ sokaklarda....

Öyle anlaşıyor ki yetkililer ya bu resmi görmek istemiyorlar ya da gıda, kömür, Yeşil Kart gibi yardımlarla bu işi çözebileceklerini düşünüyorlar. Kürt sorunu çözülmeden bu bölgenin sosyo-ekonomik gelişme sürecine girmesi mümkün değildir. Öte yandan ise, bütüncül, programlı ve kararlı sosyo-ekonomik gelişme politikaları da Kürt sorununun politik çözüm sürecine katkıda bulunacaktır.

Dipnotlar:

- 1 Mustafa Sönmez, “Doğu ve Güneydoğu’nun Yoksullaşması ve Çözüm: Barış”. www.bianet.org
- 2 www.dpt.gov.tr
- 3 Aydın Bolkan, ‘Ekonomik Paketler Çözüm Olmadı’, 12.04.2006, www.evrensel.net
- 4 Daha önce uygulama Türkiye Kalkınma Bankası’nda iken, daha sonra kanunla uygulama Ziraat Bankası’na devredilmiştir. Bu dönemde teşvik alanlarla Ziraat Bankası arasında çıkan sorunlardan dolayı hayvancılık yatırımları Bölge’de yarım kalmıştır. Kaynak Kullanma Destekleme Primi yatırımcısının yaptığı harcamaların tespiti yapıldıktan sonra veriliyordu, yani bir parayı alıp kaçma durumu söz konusu olamazdı.
- 5 Örneğin Urfa’da bu kanun Toprak Reformu yasası ile çıkışıyordu. Diğer birçok ilde de yatırıma uygun araziler elektrik, su vs. nin olmadığı çok taşlık bölgelerdedi. Yatırımcının bu arazilere gerekli altyapıyı getirmesi başlı başına bir sorundu.
- 6 Mustafa Sönmez; İşsizliğin Coğrafyası 2005, www.sendika.org.

Bölge'nin kalkınmasından korkuluyor

SADIK AYTEKİN

"Bölgenin ekonomik geri kalmışlığı", bir neden midir, sonuç mudur sorusu, birçok yönüyle irdelenmeyi hak eder bir kapsama sahip... Bilindiği üzere, birden fazla ulusal topluluk ve milliyetten insanların bir arada yaşadıkları ve kapitalizmin 'serbest rekabetçi dönemi'nin "klasik" devlet tipi olan ulus devletlerin ortaya çıkması döneminde, Kürtler bir yana, Türklerin ulus devletlerini kurmaları dahi sosyal iktisadi ve uluslararası alanda politik etkenler sonucu mümkün olamamıştı. Türk devletinin kurulması, her bir ülkenin kapitalist emperyalizmin halkalarından biri halinde kapitalist dünya sistemi içine alındığı koşullarda, dünya topraklarının, pazarlar ve hammadde kaynaklarının yeniden paylaşılması kavgası sürecinde mümkün olmuştu. Batı'ya göre geç bir devletleşmeydi. İçinde birden fazla ulus barındırıyordu ve Kürtler, toplumsal ve tarihsel nedenlerle, daha da "gerideydiler".

Emperyalizme bağımlılık, Türk burjuva devletinin "hakimiyet sahası"nda her bakımdan geri kalma/geri bırakırma nedeniydi. Türkiye, genel olarak tarımsal üretimin ağırlıkta olduğu, henüz kır ilişkilerinin çözülmesinin ilk aşamalarını yaşayan, kapitalizmin henüz başlıca Batı liman kentlerinde gelişmeye başladığı bir ülkeydi. Ve Kürtlerin yaşadıkları topraklarda sosyal/iktisadi yaşam bu bakımdan çok daha geriydi. Aşiret sistemi, toprak ağalığı, iktisadi bölünmüşlük pazar oluşumunun önündeki engeller arasındaydı. Kürt topraklarında neredeyse yüzyıllar denilebilecek sürede devam eden askerî saldırılar, Osmanlı-Türk ve Pers müdahaleleri, Batılı kapitalist büyük güçlerin yağmacı politikası bu zemin üzerinde hem mümkün hale gelmiş hem de etkili olmuştu.

"Ekonomik geri kalmışlık" bir kader değil, tarihsel-sosyal temelleri olan bir gerçek idi. Cumhuriyet'in kurulması ve uygulanagelen inkârcı Kürt politikası, kuşkusuz elde tutulan tüm topraklar üzerinde siyasal-iktisadi ve askerî denetim ve söz sahipliğini sürdürmeyi esas alıyordu. Kürtlerin kendi "ulusal davalarını gütmeleri" buna aykırı bir durum oluştuyordu. Baskı ve inkâr ve buna karşı gelişen çeşitli başkaldırıların bastırılmasına yönelik askerî harekâtlar, her seferinde sosyal-iktisadi tahribata da yol açıyor, nüfus hareketlerini getiriyordu. Böylece, iktisadi "doğal gelişme" ekonomi dışı zor yoluyla da iki yönlü olarak etki altına alınıyordu. Bir yandan, devlet yanlısı olmayan toprak ağalarının etkisini kırmak üzere onlara yönelik "el koyma" türü "reformlar"la "kapalı ekonomi" burjuva zoruna dayalı olarak çözülürken, öte yandan bu müdahaleler eko-

nominin kendi dinamikleriyle gelişmesini sekteye uğrattı-
yorlardı.

Buna rağmen, bu durumun olduğu gibi kalması elbette mümkün değildi. Son tahlilde, ekonomik gelişme şu ya da bu düzeyde olmasından bağımsız olarak hükmünü iç-
ra etti ve kapitalizm Kürtlerin yaşadıkları topraklarda da hâkim üretim biçimi haline geldi. Kürt uluslaşması ve Kürtlerin Türklerle ulusal tam hak eşitliği taleplerinde bulunmaları da buna bağlı olarak daha ileri düzeyde gündeme geldi. Ne var ki, Türkiye'nin "tümü" söz konusu olduğunda ve iktisadi -sosyal gelişmişlik yönüyle sorun ele alındığında, "Doğu ve Güneydoğu" diye tabir ettikleri bölgelerin "Batı"yla kıyaslandıklarında daha geride oldukları, bu durumun da insanların çeşitli davranışlarını, politik yönelişlerini ve tercihlerini etkilediği, nesnel bir gerçektir. Sebep-sonuç ilişkisine gelirse, "ekonomik geri kalmışlık" kuşkusuz ancak yukarıda dikkat çekilen çerçevede ve iki yönlü olarak ele alınabilir/alınması gerekli bir etkidir. İnsanların doğal geçinme koşullarını dahi ortadan kaldıran saldırılar örneğin, hem geri bırakırma, hem de ayağa kalkma nedenidir. Kürt sorununun temelinde bunun gösterilmesi ise, her şeyden önce ulusal-siyasal karakterde olan sorunun saptırılması amaçlıdır.

Burjuvaların pazar kaygısı

Kürt sorunu ekseninde, ekonomik ve politik boyutlar arasındaki ilişkiye ya da ekonomik boyutun Kürt sorununun içeriğindeki yerine gelirse...

Burada, yukarıda belirtilenleri tamamlamak üzere eklenecekler var. Sorun şudur: Kürtlerin ezilen ulus konumu, öncelikle ulusal-sosyal ve siyasal bir sorundur. Ekonomik olarak geri ya da ileride olmaları, siyasal kaderlerini bizzat kendilerinin kullanmaları açısından farklı etkiler doğurmakla birlikte, bu hakka sahip olmaları yönünden bir engel oluşturmaz. Kürtlerin ulusal tam hak eşitliğini, bölücülük ve kabul edilemez suç sayıların endişeleri ve politikaları yönünden ise, ekonomik çıkar, çok açıktır ki, uygulanagelen ve uygulanmak istenen politikanın en önemli etkenleri içindedir. Dünyanın neresinde olursa olsun, bir ulusu ezilen ulus konumunda tutan ezen uluslar (esasta onların hakim sınıfları) açısından sorun aynı zamanda kaynakların, toprakların ve doğasal tüm öteki zenginliklerin elde tutulmasını içerir. Kürtler için söylenirse, Kürt topraklarını devlet sınırları içinde tutan Türk, Fars, Arap burjuvazisi, böylece önemli akarsu ve enerji kaynaklarını ve çeşitli pazar-

lara iletim yollarını, çeşitli madenlerin bulunduğu toprakların, Batı-Doğu hattında önemli ve stratejik geçiş yolları ve küçümsenmemesi gereken ucuz işgücünü kaybetmek istemezler. Ezen ulusların burjuvazileri ve onların emperyalistlerle işbirliğinde bu durum çok önemli bir rol oynamaktadır. Kürtlerin, sorunun çözümü için mücadele ederlerken, ulusal haklar sorununu bu kapsamda ele almayı düşünmelerinde de -düşünüp düşünmediklerinden bağımsız olarak bu varsayılsa- "abeslik bir durum" görülemez.

Ellerini tutan mı var!

Peki ekonomik kalkınmayla ulusal sorunların çözümü mümkün olabilir mi?

Önce şu belirtilmelidir: Ekonomik kalkınma, sermaye hakimiyeti koşullarında dahi, -ki bu durumda esas olarak kapitalist sömürünün ağırlaşmasına hizmet eder- işçi ve emekçilerin ve onların hak ve çıkarlarını sahiplenip savunmalarını karşı çıkamayacakları, aksine savunacakları bir durumdur. Çünkü bu, tarihsel-toplumsal olarak ileri gitmenin kaçınılmayacak yolunu açacak, koşullarını olgunlaştıracak, zeminini güçlendirecektir. Herkesin çalışabilir bir işe ve gereksinmelerini karşılayacak bir gelire sahip olması, sosyal bakımdan kısıtlanmaması, demokratik siyasal özgürlükleri kullanması öncelikli istemler arasındadır. İktisadi kalkınma, tüm bunları kendiliğinden ve emekçi sınıfların mücadeleleri olmaksızın doğuramaz ama. Bunun ekonomik-sosyal koşullarını oluşturur ve ötesi, ezen ve ezilenlerin, sömürülen ve sömürenlerin mücadelesine bağlı olarak değişir. Ekonomik 'altyapı'daki gelişme, bütün bunların yanı sıra, ezilen ulusun ulusal hareketinin gelişmesi, parçalanmışlıkların son bulması ve sorunun tarihsel-sosyal ve siyasal yönden gündeme gelip çözümü dayatması ya da çözülmesi bakımından da olumlu bir rol oynar, sorunun çözümü için dayanaklar güçlenir. Ekonomik kalkınma kuşkusuz, tek başına sorunun çözümünde 'belirleyici halka' oluşturmaz. Siyasal-ulusal haklar, hak eşitliği içermeyen bir ulusal sorun çözümü yoktur, olmamıştır, olamayacaktır. Baskı ve yasakların, inkâr ve hak tanımazlığın ekonomiyle ortadan kalkmadığı biliniyor. Ekonomik kalkınma "ekonomik kurtuluş" da değildir ayrıca...

Açıktır ki, bölgenin ekonomik kalkınması politikaları ve söylemi, Kürt sorununun, sözümona gündemden düşürülmesi amaçlıdır. Beklenen; ekonomik gelişmenin, işsiz-güçsüz yoksul kesimlerin harekete katılmasını engelleyeceği ve böylece Kürt mücadelesinin zayıflayıp sona ereceğidir. Onlara göre, "sorunun temelinde geri kalmışlık vardır ve iktisadi kalkınmayla sorun da ortadan kalkacaktır"! Diyelim ki böyledir; peki bunların elini tutan mı var! Bölge halkı, "ekonomik kalkınma istemiyoruz" mu diyor! Ortada bir burjuva ikiyüzlülüğü var ve buna karşın, "Doğu-

Güneydoğu'nun, gelir düzeyi en düşük, en az kalkınmış bölge olma gerçeği devam ediyor.

Geri yapıyı korumaya çalışıyorlar

Hep şikayet edilen ekonomik geri kalmışlık ve feodal yapının korunmaya çalışılması meselesine gelince...

Önce, her şey burjuvazi ve işbirlikçi gericiliğin iradesine bağlı değil. Ekonomik politikalar öncelikle sınıf çıkarlarıyla bağlıdır. "Olanaklar" diye kabaca ifade edilen kaynaklar, araçlar, insan gücü vs.nin nasıl kullanıldığı da buna bağlanır. Emperyalizme bağımlılık örneğin, izlenen ekonomi politikaların sınırlarını belirleyen başlıca etkenlerden biridir. Siyasal zor ve 'ulusal ayrıcalıklı' politikalar bir yana, kapitalizmin 'doğal gelişmesi' durumunda da, eşitsiz gelişme sonucu her bölge ve yer aynı ölçüde kalkınamazdı, kalkınmıyor. Ancak, uygulanagelen ekonomi politikaların sadece sınıfsal planda değil, bölgesel bakımdan da ayrıcalıklar içerdiği de bir gerçektir. "Doğu'nun kalkınması"ndan hep söz edilmiş, ama bu önemli oranda lafta kalmıştır. 'Kürtlerin', Kürt bölgesinin kalkınmasından korkulmuştur. Ya da bu bölgeye yapılan yatırımlar, barajlarda görüldüğü gibi, yerel kaynak ve zenginliklerin başka bölgelere aktarılmasının aracı olarak değerlendirilmektedir. Feodal-aşiretçi yapının ortadan kaldırılması bir burjuva politikası olmamış, burjuva yönetimin aşağıdan gelen ve güç alan bir kalkışmanın sonucunda demokratik burjuva gelişmeye dayanarak kapitalizm öncesi güçlerle savaşa girmesi yaşanmamıştır. "Kürt kalkışmaları"na katılan aşiret-toprak sahipleri, "Kürt ulusçusu" sayıldıklarından imha ve varlıklarına el konmasıyla cezalandırılırlarken, işbirlikçilik çizgisindekilerle, onların toplumsal dayanakları ve etki alanlarına dokunulmaksızın bir tür ittifak kurulmuştur. Dün Hamidiye Alayları, bugün korucular bu "toplumsal zemin"den hareketle, bu zemin dayanak alınarak oluşturulmuşlardır ve gerçek o ki Kürt toplumundaki ilerici gelişmeye karşı saldırı gücünü takviye de kullanılmışlardır. Bunun baş nedeni, Kürtlerin "ulus olarak davranmaları"nın engellenmek istenmesidir. Ulusçuluk bir burjuva hareketi olarak baskıdan kurtuluş amacıyla yükselmesini kapitalist gelişmeye borçludur. Emperyalizm koşullarında da bunun nesnel dayanakları tümüyle ortadan kalkmamıştır. Gelişen hareketler somut kanıttır. Feodal-aşiretçi yapıyı tamamıyla tasfiye ise, özellikle Kürtlerin yaşadıkları topraklar bakımından istenmeyen bir duruma yol açabilirdi. Bu bir endişe nedeniydi ama sorun bununla da sınırlı değildir. Bu bir yana, Türk burjuvazisi, hâkimiyetini emperyalizm ve feodal gericilikle mücadele temelinde sağlamış olmaktan uzaktır ve genel olarak da ondan böylesine ilerici karakterde ve etkili geniş bir hareket beklene mezdi. Bugünkü durum da önemli oranda buralardan dayanak bulmakta, güç almaktadır.

Polîtîkê Aboriya Kurdistan*

ÖMER LEVENTOĞLU

Kürt sorunu ile "ekonomik kalkınma" sorunu arasındaki bağıntı üzerine anlaşılabilir herhangi bir analiz yapmadan önce, zorunlu olarak yapmamız gereken başka bir şey var: Birkaç kısa hatırlatma ve yakın tarihten birkaç ampirik olguya değinmeler...

Kürt sorununun ekonomik nitelikli bir sorun olduğuna dair tartışmalar, 90'lı yılların ortalarında revaç hale geldi. Sebebi şuydu; Kürt realitesi kendini dayatmıştı ve ister istemez kabul edilmek durumundaydı. Ancak bunun, doğrudan doğruya siyasal bir sorun olarak tanımlanması, Cumhuriyetin kabul marjının ötesinde bir şeydi. Bu nedenle içinde "Kürt" olan, ama nitelik olarak "Kürt"ün ötesinde bir vurguyla yüklü olmalıydı bu sorun... Kavram öyle formüle edilmeliydi... Bu konudaki ilk kapsamlı çalışmanın 1995 yılında, sermayenin temel örgütü Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından yapılmış olması da bu bakımdan tesadüf değildi. Doğu Ergil'in *Doğu Sorunu* başlıklı raporu, Tansu Çiller hükümeti döneminde çıktı ve Çiller, daha bu rapordan bir ay kadar önce, Kürt sorununa sürekli dikkat çeken Özgür Ülke gazetesini susturma emrini vermişti. Bu emir 1994 yılının Kasım ayının son Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında karara bağlanmıştı ve Çiller'in, o dönemin "vurucu kadrosu"nun başındaki Mehmet Ağar'a bizzat talimat verdiği yazılıp çizildi.

Bir operasyona bir paket!

Doğu Raporu'nun yayınlanmasından önce şunlar oldu: Özgür Ülke'nin İstanbul, Ankara ve Adana büroları bombalandı; Ağar ve ekibi tarafından "Kürdistan Ulusal Meclisi" (KUM) üyesi oldukları "tespit" edilen kişiler teker teker alınıp infaz edildi (gerçekte böyle bir plan sadece etkili yurtsever kişilerin ortadan kaldırılmasıydı, KUM üyeliği safsatadan ibaretti); Kürtlerin gazetelerinde çalışanlar, siyasi organizasyonlarında yer alanlar, kültür kurumlarında faaliyet yürütenlerden korucu olmayı reddeden köylülere, gazete dağıtıcısı çocuklardan baskıları protesto etmek için kepenk kapatan esnafa kadar herkes teker teker saptanarak nokta operasyonlarıyla katledildi; Hizbul-Kontra örgütüne "kazandırılan" genç çocuklarla 12 binin üzerinde potansiyel muhalif Kürt öldürüldü (bu açık devlet cinayetlerine "faili meçhul" deniyordu o günlerde); bedenlerine saplanan çivili değneklerle, boyunlarına ansızın inen kasap satırlarıyla, enselerine sıkılan teker

kurşunla, evlerinden alınıp işkencehanelere götürülerek, milyon tür işkence ve vahşet yöntemiyle "elimine" ediliyorlardı; bu arada TOBB'un Ankara Kızılay'daki binasının 8'inci katında Doğu Ergil'e tahsis edilmiş odada yaklaşık 10 asistan ve uzman "Doğu Raporu"nu hazırlıyordu. Rapor, Kürt'ten bahsediyordu, ama gerçekte bir "ekonomi" raporuymuştu. Bununla, sorunun temelde ekonomik olduğu tezi tartışmaya açıldı ve rapor çıktıktan hemen sonra da "Doğu'ya şefkat paketi" adıyla ekonomik hamleler açıklanmaya başlandı.

Kuşkusuz o paket nitelik olarak kendisinden öncekilerden farklıydı, ama devletin Kürtlere "şefkat"ı hiç de yeni değildi. Kanuni Sultan dönemindeki Kürdistan emirliğinden vergi alınmayacağına dair Ferman'dan bu yana, bu devlet, "Doğu'nun üzerindeki şefkat elini hiç çekmedi. Cumhuriyet dönemindeki "şefkat"lerin sayısı tam bilinmiyor olsa da, son yıllarda, yani PKK'nin silahlı eylemlerini başlattığı 1984 yılından bu yana 24 "şefkat paketi"nin yürürlüğe girdiği biliniyor. Bu sayı, PKK'ye Güney Kürdistan'da yapılan operasyonların sayısı ile tıpa tıp örtüşüyor. Operasyonlar paketleri, paketler operasyonları izliyor... Böylece bugüne gelindi; bugün de PKK üzerine yapılan operasyonla eşgüdüm içerisinde yeni şefkat paketi yolda. Daha geçtiğimiz günlerde bu konuda bir ton haber yayımlandı.

İşin aslı şudur: Kürt sorunu, ismiyle, cismiyle 'Kürt Sorunu'dur. Siyasaldır... Kadim bir halkın, çok parçalanmış, dağılmış, lime lime olmuş bir toplumun bunu yaratan baskı koşullarına, tahakküm altında yaşamaya karşı çıkmasının sosyolojik tezahürüdür Kürt Sorunu. Bin yılı aşkın bir sorundur. Gerçekte münferiden Türkiye'yle ilgili bir sorun da değildir. Temelde Kürtlerin sorunudur. Kürtlerin bölünüp parçalanmaları ve siyasal olarak farklı farklı otoritelerin tahakkümü altına girmeleri sorunudur. Tarihsel serüveni bir tarafa, bu sorun 1919'lardan itibaren modern ulus devlet kavramı ekseninde vücut bulmuş olan bir sorundur.

Sorun, o dönemde Şeyh Mahmut Berzenci; daha sonra Şeyh Said'in öncülük ettiği ayaklanma; 1930'lardan itibaren Gazi Muhammed'in Mehabad'da dünyanın en kısa süreli cumhuriyeti olarak kurmayı başardığı "devlet"; daha sonra Molla Mustafa Barzani'nin Irak, İran ve SSCB devletleriyle iç içe geçen bir coğrafyadaki mücadelesi; yine SSCB'nin etkili siyasal tasarrufu ile Ermenistan ve Azerbaycan arasında coğrafik yurt edinimi, otonomi ka-

* Kürdistan'ın ekonomi politikası

zanımı esasına dayalı Kızıl Kürdistan; İran'da Qasimlo hareketi; daha sonra Güney'de baba Barzani'den devralınan KDP geleneğinin devam ettirilmesi; YNK'nın kendine etki alanı oluşturması; bu arada Devrimci Doğu Kültür Dernekleri (DDKD); daha sonra PKK ile devam eden, 1991 yılındaki Körfez işgal harekâtı ve 2003'teki Irak'ın işgali ile Güney'de oluşan bölgesel federasyon ve nihayetinde bugün neredeyse "dünyanın sancısı" haline gelmiş olan Türkiye Kürtlerinin çile dolu, işkence dolu, katliam ve toplu kıyım dolu mücadelesi ile isim ve kimlik kazanmış olan 'Kürt Sorunu'dur bu sorun.

Kulak tersten gösteriliyor

Fakat bu sorunun ekonomiyile bağı yok mu? Elbette var. Her siyasal sorun, ekonomik zeminle bağlantılıdır, hatta ortadoks Marksist deyişle, "siyaset, üretim güçleri arasındaki yoğunlaşmış çelişkilerin kendini dışa vurma biçimidir". Bu siyasal sorunun nasıl bir mecrada seyrettiği, hangi araçlarla yürütüldüğü ise onun niteliği ve kendini dayatma düzeyiyle ilgilidir. Eğer bu çelişkilerin ulaştığı siyasal düzey çözümsüzlük düzeyiye, işte o zaman yukarıda örneğini verdiğimiz türden savaş stratejileri devreye girer. Değil mi ki Mao Zedung, "siyaset savaşın silahlı araçlarla yürütülmesi, savaş ise siyasetin silahlarla yürütülmesidir" demişti... Demek ki savaşla yapılan şey aslında bir tür siyasettir ya da siyaset ile yapılan şey aslında bir tür savaştır.

Buradan kastedilen şey savaşın gerekli olduğu değildir, bilakis, Kürt sorunu siyasal bir sorundur ve dolayısıyla çözümü siyasaldır; ama bu siyaset, sonuçlardan hareket edilerek yapılamaz. Yani aslında devlet, Kürt sorunu yokmuş gibi yapmak için meseleye "ekonomi" tanımı getirmek istemektedir. Bu tanım, siyasetin kökeninde var olduğunu dile getirdiğimiz ekonomik sorun tanımı da değildir. Bu tanımda kulak tersten gösteriliyor. Devletin Kürt sorununun ekonomik niteliğine ilişkin yaptığı vurgu, "ekonomik geri kalmışlık"tır. Oysa ekonomik geri kalmışlık, siyasal olan sorunun kendisini savaş biçiminde dışa vurmasıyla ortaya çıkan sonuçlardan sadece biridir ve bunda devletin "geri bırakma" yaklaşımı da belirleyicidir.

Devletin temel iktisadi politikasında, bölgesel yoksullaştırmacı nitelik başatır. Bunun sonucudur ki Misak-ı Milli sınırları içindeki 81 ilden en geride kalmış, en yoksul illerden bir kaçını sayarsak; Kilis 54'üncü, Diyarbakır 63'üncü, Adıyaman 65'inci, Urfa 68'inci, Batman 70'inci, Mardin 72'nci, Siirt 73'üncü, Şırnak 78'inci sıradadır. Bu illerin tamamında, milli gelirden alınan pay yüzde 5'in altındadır. Örneğin Kocaeli ile Muş arasındaki gelir uçurumu korkunçtur. Kocaeli'de kişi başına düşen gelir ortalama 7 bin 900 dolar iken bu miktar Muş'ta 663 dolardır. Diyarbakır'da 80 bin kişi 10 bin gecekonduda yaşıyor ve gerçek işsizlik oranı yüzde 70'i aşıyor. Şefkat paketleri içerisinde

yer alan teşviklerle Kürtlerin yaşadığı bölgelerde "hamle yapma planı"nı yürürlüğe sokan hükümetler, Kürtlerin, bugün insan onuruyla hiçbir biçimde bağdaşmayan asgari ücretin bile altında, özel bir asgari ücretle çalıştırılması için yasa hazırlıyor. Bugünün Sanayi Bakanı, bizzat "bölgesel asgari ücret" yasası için 3 yıl önce hükümete bir taslak dosya sunmuştu. Geleneksel ekonomi politikalarının bir sonucu olarak yılda 1 milyon 500 bine yakın yoksul Kürt emekçi, Türkiye metropollerine giderek tarımda çalışıyorlar. Köle muamelesi görerek çalışıyorlar hem de... Bu, bilinçli bir yoksul bırakma politikasının sonucudur ve 1830'larda Mısır Valisi İbrahim Paşa döneminde bile, bu tarım emekçileri Çukurova'da bugünkü ücretlerden daha yüksek ücret alıyorlardı, haftada bir gün de dinlenme hakları vardı. Çünkü bu emekçiler, tıpkı Ortaçağ'da Avrupalı tüccarların Afrikalı köleleri ABD'nin tarımsal plantasyonlarına satması gibi, zorunlu koşulların bir sonucu olarak çalıştırılıyorlar; çünkü bu insanların sayısı 1990 öncesinde 500 bin kişiydi ve o zaman ücretleri görece daha yüksekti, 1990 sonrasında yaklaşık 4 binin üzerindeki köylerden boşalanlar liberal iktisatçıların "emek arzı" dedikleri şeyde patlamaya yol açtı ve buldukları bir tarla kenarında, kanal boyunda kurdukları çadırlarda tarla sahiplerinin sömürebileceği emre amade hale getirildiler. Bütün bu biçimleriyle Kürt sorununun ekonomik bir boyutu vardır elbette, ama bütün bunlar, sorunun siyasal niteliğinin bir sonucudur.

Sorun 'kalkınma' olsaydı?

Peki bu sorun nasıl çözülebilir? Kalkınma ile mi? Kalkınma nedir? Teşvik yasaları, şefkat paketleri, bölgesel asgari ücret uygulamaları, kömür yardımı, hayvancılık destekleri vs. midir kalkınma? Yeşil kart mıdır? Halis Toprak mıdır yoksa? TÜSIAD mıdır, TOBB mudur? Lice'de bir fabrika kurmak mıdır kalkınma? Yoksa François Partant'ın *Kalkınmanın Sonu* kitabında da eleştirel bir dille sorduğu gibi, "ekonomik ve teknik olarak geride kalmış olanın, ileride olanın yolunu takip etmesi midir?" Teknik bir akıl işi midir yoksa kalkınma? Eğer sorun "kalkınma" olsaydı ya da yukarıda saydıklarımın herhangi biri olsaydı sorun, o zaman hiç kimsenin, hiçbir toplumun özgürlüğe ihtiyacı kalmazdı. Bütün sorunlar, mutlaka akıllı insanların formüle edeceği teknik bir yolla çözülebilirdi. Oysa sorun, Kürtlerin bulundukları coğrafyadaki halklarla eşit haklar temelinde, özgür, onurlu ve kardeşçe yaşayabileceği, üretime eşit koşullarda katılıp, bölüşümden adil pay alabileceği siyasal koşulların yaratılmasıdır. Bu da, Kürtlerin, yaşadıkları topraklarda siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vs haklarını kazanmasıyla mümkündür. Bu haklarını kullanma konusunda "serbest bırakılmasıyla" değil, bu haklarını kazanmasıyla...

'Kalkınmış bir Güneydoğu'da Kürtler yok mu olacak?!

SİBEL ÖZBUDUN

Kabul etmek gerek, bir uzun inkâr ve asimilasyon tarihidir, "Türkleş(tir)me"... Ne ki hiçbir asimilasyon tam ve sonsuz değildir, olamaz. Dahası, geri dönüşlü bir süreçtir. Kimlikler, iktisadi-siyasal süreçlerle bağlantılı kültürel oluşumlardır ve bu süreçlerle, daha doğrusu bu süreçlerin ihtiva ettiği eşitsizliklerle ilintili olarak gelgitlere tabidir. Kuşaklar boyu yok olduğu düşünülen bir kültürel kendilik, bir bakarsınız apansız yeniden inşa etmiş kendini. Ya da bir etnik kimlik üzerinde başarılı olan asimilasyon süreçleri, bir başkasında ters tepebilmektedir.

Nitekim, Türk(îye) asimilasyonizminde Kürt sorunu, hazmedilmemiş bir topak olarak dikilmektedir, Türk milliyetçiliğinin karşısında. İşin çarpıcı yanı, Cumhuriyet tarihi içerisinde, kendi içerisindeki aşiret, dil (Kırmanç, Zazaki, Soranî...), hatta din (Alevi, Sünnî...) farklılıklarını aşarak, kendi medyasını, yazını, siyasal gündemini, kısacası kendi "hayali cemaat"ını büyük ölçüde inşa edebilmiş olarak... Ve günümüzde, esas itibarıyla Türk milliyetçiliğinin kendini "hizaladığı" "Öteki"ni oluşturmaktadır. Üstelik, artık Türk milliyetçiliğinin, asimile edemediği "öteki" için tanıdığı tek varolma koşulu olan "Türk'ün efendiliği"ni kabulleneceği de pek benzememektedir... ["Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır," diyor Mustafa Kemal'in Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt...]

Etnik, dilsel, hatta dinsel heterojenliğine karşın kendini "kaderde, tasada, kıvançta bir", "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle", türdeş, korporat bir bütün olarak kurgulamayı bellemiş, kültürel farklılıklara ilişkin algıları zayıf, reaksiyonlarıysa güçlü bir ulus tahayyülü için, kendi içinde bir oluşumun kendisi için "farklı ve eşit" bir konum talebinde bulunması, anadilde eğitim, siyasal yaşama kendi kimliğini inkâr etmek zorunda kalmadan katılma hakkı, yerel yönetimlerde özerklik, kendi kültürünü özgürce geliştirme hakkı, topraklarındaki kaynak ve tesislerin işletilmesinde söz hakkı vb. istemesi, ağır bir "travma" kaynağı olmuştur.

'Dağa bomba, düze yatırım'!

"Sorun"un adının bugüne dek üç tarzda telaffuz edildiği biliniyor. Bunlardan ilki, ve devletin dilimize mal etmek istediği, mahut "terör sorunu"... Kürtler, Kürt siyasetçileri başta olmak üzere toplumun dayatılan, ana akım medyadan günde kim bilir kaç kez üzerimize boca edilen hâkim söylem... 11 Eylül'den bu yana "dünyanın patronu"nın dilinden neredeyse evrensel bir ("pseudo") ge-

çerlilik kazanan "ya 'biz'den yanasın ya da..." tehdidi. Bu söylemi benimsediğinizde, çözüm belli; öyle ya, elinizdeki tek araç çekişse, bütün sorunlar size çivi olarak gözüktür.

İkincisiye, neoliberalizmin sihrine kapılmış egemenlerin handiye toptan unuttuğu kalkınmacı/modernleşmeci paradigmadan arta kalan "geri kalmışlık" açıklaması... Sannım bu yaklaşımı, Bülent Ecevit'e borçluyuz... Doğrudur, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler, bir dönem bilinçli, kasıtlı bir biçimde "geri bırakılmış", Kürtlerin modernleşmesinin (dolayısıyla da ulusal bilince varmalarının) önünü kesecek tarzda devlet yatırımlarının bölgede minimal düzeyde tutulması öngörülmüştür... Dahası "feodal" denilen kalıntılar, Hamidiye Alayları'ndan korucu sistemi-ne, bizzat devletin güvenlik politikaları doğrultusunda sürekli yeniden üretilmiştir.

İşin daha da çarpıcı yönü, bölge "kalkınması"nın bir ölçüde yine aynı "güvenlik" politikalarının, daha doğru bir deyişle "askerî amaçlı yatırımlar"ın bir yan ürünü olarak gerçekleşmesi: havaalanları, en ücra mezralara dek yapılan yollar, elektrifikasyon, hatta bir dönem ağırlıkla askerî personelin görevlendirildiği okullar, hastaneler...

Şimdiyse devlet, bir "sopa ve havuç" yaklaşımı uyarınca, "dağa bomba/düze yatırım" politikası biçimlendirmeye çalışıyor—tabii ki ağırlıklı olarak devlet eliyle—neoliberalizmin sınır bekçisi bir "iktidar" için ilginç bir tezat!

Ulusal/etnik sorunların yatırımlarla çözümlenebildiği bugüne dek görülebilmiş değil. "Kalkınmış bir Güneydoğu'da Kürtlerin yok olacağını ve de gönüllü olarak Türklüğü benimseyeceğini varsaymak, bu konudaki dünya deneyimlerini bilmemeye delalettir. Yatırımlar—hedeflerine ulaşacağını varsaysak dahi—, olsa olsa, doğası gereği konjonktürü değerlendirecek, müzakereci bir Kürt burjuvazisini palazlandı-rır ve yoksul(laşmış) Kürt emekçileri yaratır ve de mevcutlar arasındaki servet uçurumunu derinleştirir... Bu ise, Kürt siyasetini sınıf ekseninde kutuplaştırır; ama "yok etmez"...

Şu halde, kim ne derse desin sorun, her düzlem ve ortamda ısrarla iddia edildiği ve ikna olmayanların "linç" tehdidine (ya da fiiline) maruz bırakıldığı üzere, "terör" değildir... Ya da bu ülkenin karşısındaki gerçeklik "terör sorunu" veya kalkınmacı/modernleşmeci bakışın öne sürdüğü üzere "geri kalmışlık/Güneydoğu" sorunu değil, Kürt kimliği ve talepleriyle yüzleş(eme)me sorunudur. Ve ancak, adı böyle konulduğunda, gerçek anlamda çözüm için adım atmak mümkün hale gelebilecektir.

Kürt sorununda ekonomi ve politika ilişkileri

İSMAİL BEŞİKÇİ

Kürt sorunu politik ve ekonomik yönleri olan bir sorundur. Politik ve ekonomik yönler, iç içe, birbirlerini etkileyen ve de birbirlerinden etkilenen bir özelliğe sahiptir.

Türkiye'nin temel Kürt politikası, asimilasyona dayalı bir politikadır. Kürtleri Türklüğe asimile etmek temel bir politikadır. Bu, sistematik olarak uygulanan bir politikadır. Cumhuriyet'le birlikte, Kürtlerin, Kürt dilinin inkân, Kürtlere, Türk değerlerinin dayatılması, asimilasyonun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu süreçte, *Kürt, Kürtçe, Kürdistan* gibi sözcükler yasaklanmıştır. Kürt diye bilinen bir kavmin olmadığı, Kürtçe diye bilinen bir dilin olmadığı söylenmektedir. "*Kürt diye bilinenler*"ın, Orta Asya'dan gelen Türk boylarından biri olduğu, "*Kürtçe diye bilinen dil*"ın, aslının, Türkçe olduğu dile getirilmektedir.

Kürtlerin ve Kürtçenin reddiyle ve inkânıyla birlikte, fiili durumların da bu anlayışlara uygun olması için, çalışmalar başlatılmıştır. Asimilasyon için en iyi yol, Kürtlerin yaşadıkları öz yurtlarından sökülüp atılması, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları alanlara sürgün edilmesidir. 1925, 1930-1932, 1937-1938 ayaklanmalarından sonra, Kürtlerin batı illerine sürgünlerinin gerçekleştirilmesi sistematik bir uygulamadır. Asimilasyonun gerçekleştirilebilmesi için de Kürt ailelerin, sürüldükleri yerlerde, toplu halde tutulmadıkları, Türk köyleri içinde dağıtıldıkları görülmektedir. Sürgün politikasının okul, kamu yönetimi, basın, din gibi kurumlarla desteklendiği bilinmektedir. Bu arada, Kafkaslardan, Balkanlardan gelen bazı Türk göçmenlerin de Kürt köyleri arasına yerleştirildikleri olmuştur. Türk göçmenlerinin Kürtler arasına yerleştirilmeleri de dikkate değer bir politikadır. Asimilasyonun gerçekleştirilmesinde okulun, medyanın, ordunun çok büyük bir işlevi vardır.

Bir geri bıraktırma politikası: Asimilasyon

Çoğalan nüfusun, Kürt coğrafyasını terk etmelerinin, batı illerine, metropollere göç etmelerinin sağlanması da önemli bir uygulamadır. Bu, Kürt coğrafyasına yatırım yapmamak anlamına gelmektedir. Bu görüş doğrultusunda, Kürt bölgelerinde sanayinin gelişmesini sağlayacak yatırımlar, tarımsal gelişmeyi sağlayacak yatırımlar yapılmamıştır. Bu bakımdan, iş alanları açacak fabrikalar, tarımı geliştirecek barajlar, sulama tesisleri, yollar vs. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde hiç yapılmamıştır. Daha sonraki

yıllarda, artan nüfusun batı illerine göçünün sürmesini temin etmek için de, Kürt bölgelerine ciddi yatırım yapmak, özenle izlenen bir politika olmuştur. Örneğin sulama amaçlı barajlar yapılmaması, bazı ovaların sulanmasına engel olmak için, kanal açımı girişimlerinin etkisiz bırakılması... Çünkü sulama, köylü nüfusun refahını artırarak, batı illerine göçü gereksiz kılabilir. Artan nüfusun Kürt bölgelerinde kalması, asimilasyonun gerçekleşmesini geciktirdiği gibi zorlaştırır da. Yollar ise, hep ileriki bir askeri harekât düşünülerek yapılmıştır.

Devlet, batı illerine göç eden, orada ticari ve sınai işlere girişenlere, kolaylıklar da sağlamaktadır. Kürtlükten, Kürt mücadelesinden uzak durdukları, Türk değerleriyle bütünleştikleri ölçüde yardımlar da yapılmaktadır. "*Türküm, doğrucum, çalışkanım... varlığım Türk varlığına armağan olsun*" şeklindeki ulusal andın içirilmesi ise, Kürt bölgelerinde de özenle sürdürülmektedir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Kürtlerin asimilasyonu konusunda bir karar alınmıştır. Bu kararın yaşama geçirilmesi, Kürt nüfusun önemli bir kısmının, şu veya bu şekilde batı illerine naklini, batı illerine sürgününü gerekli kılmaktadır. O halde asimilasyon politikası Kürt illerinin geri kalmasına neden olmuştur. Kürt illerinin geri kalması geri bırakılması ikileminde, geri bırakılma daha akla yakın görülmektedir. Asimilasyon politikası, nüfusun bir kısmının batıya naklini gerekli gördüğünden bölgeye yatırım yapmamayı da içermiştir. Bu da, bölgenin hem sanayi bakımından, hem de tarımsal gelişmeler bakımından geri bırakılmasını getirmiştir. Yani bölgenin geri bırakılmışlığı bir sonuçtur. Böyle bir politikanın böyle bir sonuç vermesi de kaçınılmazdır. Resmî söylem ise, "*bölge geri olduğu için, geri kaldığı için, örneğin, 'terör'e destek veriyor...'*" şeklindedir. Çoğu yazar ve basın mensubu tarafından içselleştirilmiş bu resmî söylemin, gerçek toplumsal ve politik süreçleri gizlemek için kullanılan bir örtü olduğu açıktır.

Öte yandan, "*ekonomik bakımdan geri kalma*", "*ekonomik bakımdan geri kalmışlık*", adı üstünde ekonomik bir konudur. Bu sorunla örneğin, ekonomi bakanlığının, benzer bakanlıkların ilgilenmesi gerekir. Halbuki bu sorunla, Türkiye'de birinci derecede askerler ilgileniyor. Başkalarının ilgilenmesini de istemiyorlar. Başkaları, sadece kendilerini desteklemelidir!

Örneğin, yolların, birinci planda, askeri amaçlı yapıldığı açıktır...

'Feodal yapı'yı kim koruyor?

"Ekonomik gerilik" söz konusu olduğu zaman, dile getirilen başka bir düşünce de, ağalık, aşiret, şeyhlik gibi kurumların varlığı nedeniyle bölgenin geri kaldığı yönündedir. Halbuki, bu kurumlara kan veren, can veren devletin kendisidir. Koruculuk dayatması böyle bir işleve sahiptir. Bu koruculukla başlayan bir süreç de değildir, Cumhuriyet boyunca sistematik olarak uygulanmıştır. Devlet ve hükümet, PKK ile mücadelede, korucuların daha etkin olacıklarını düşünmüş, koruculuğu kurumlaştırmıştır. Köylerin yakılmasında, yıkılmasında, "faili meçhul" denen cinayetlerde, yüzbinlerce Kürdün yerini-yurdunu terke zorlanmasında, korucuların rolü çok büyüktür. Korucubaşlarının da, bölgedeki ileri gelen ailelerden, şeyhlerden, ağalardan, aşiretlerden olduğu bilinmektedir.

Devletin ve hükümetin, devlet ve hükümet görüşüne bağlı yazarların, basın mensuplarının, bu konulardaki tutumları ikiye bölünmüştür.

Şu dönemi hatırlayalım: 1994 yılının kış aylarında, bazı korucubaşları Ankara'ya davet edilmiş; medya, günlerce, korucubaşlarının bu gezisi hakkında görüntülü yayınlar yapmıştı. Korucubaşları, Emniyet Genel Müdürlüğü'nde, İçişleri Bakanlığı'nda görüşmeler yaptılar, Polisevi'nde ağırlandılar. Başbakan ve Cumhurbaşkanı da korucuları kabul edip görüştü. Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar'ın ve Prof. Doğu Ergil'in de hazır bulunduğu bir ortamda, televizyon yayınına çıkan korucubaşlarına Doğu Ergil Hoca soruyordu: "Siz ne istiyorsunuz? Hiç, kendinizle, kendi toplumunuzla ilgili bir şey istemiyor musunuz? Mesela diliniz falan..." Onlar da şöyle diyorlardı: "Hiçbir şey istemiyoruz, biz çok memnun Türk bayrağı altında yaşamak... Sadece, silah istiyoruz, pere istiyoruz..."!

Devletin görüşüne göre Kürt sorununun arkasında geri kurumlar var. Aşiretler, şeyhler, ağalar var... İşte onların, yani Kürt sorununun arkasında olduğu söylenenlerin duyguları ve düşünceleri de bu!

1990'larda, koruculuk, aşiret, şeyhlik kurumlaştınıyordu. 1999'da, Bülent Ecevit'in, koalisyon hükümeti döneminde, bazı HADEP'li belediye başkanları, belediyelerinin sorunlarını Başbakan Ecevit'le görüşmek için randevu istedikler. Randevu vermeyen Ecevit, "Ben teröre yataklık yapanlarla görüşmem" diyordu. 1994'te, korucubaşlarını, ağaları, aşiretleri, şeyh kimlikli kişileri ağırlayan Başbakanlık, 1999'da, Kürt halkının oylarıyla, demokratik yollarla seçilmiş belediye başkanlarını kabul etmiyordu, onlarla görüşmüyordu!

Kürtlerin asimilasyonu, aslında, Cumhuriyet'ten çok da-

ha önce, İttihat ve Terakki yıllarında uygulanan, uygulanmaya çalışılan bir politikadır. İttihat ve Terakki'nin, Osmanlı Devleti'ni, Türk unsura dayalı olarak, yeniden organize etmeye çalışan bir anlayışı vardı. Bu politikaya dayanarak Rumlar sürgün edilmiş, Ermeni nüfusu ise, tehcirle, kınmla çürütülmüştür. Kürtlerin Türklüğe, Alevilerin Müslümanlığa asimile edilmeleri 1910'larda başlayan bir politikadır. Ziya Gökalp'in, Bahattin Şakir'in, Dr. Nazım'ın, bu politikanın saptanmasındaki ve uygulanmasındaki rolleri büyüktür. Baha Sait'in, sonra Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün, daha sonra da Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükcan'ın, bu politikanın geliştirilmesinde ve uygulanmasındaki rolleri dikkate değerdir.

Cumhuriyet'le birlikte, Kürtlerin Türklüğe, Alevilerin Müslümanlığa asimile edilmeleri, özenle izlenen bir politika olmuştur. Örneğin Kürt bölgelerinde, bir Kürt burjuvazisinin oluşumunun engellenmesi dikkatle izlenen bir politikadır. Kürt burjuvazisi derken, kendi toprağında üretim, yatırım, dağıtım, denetim yapan bir burjuvaziyi anlıyorum. Kürt coğrafyasında böyle bir burjuvazi yok. Sermaye sahibi Kürtlerin, yatırımlarını batı illerine yapmaları için yönlendirilmeleri, izlenebilen, gözlenebilen bir politikadır. Sermayelerini Kürt bölgelerine yatırmaya çalışanlara zorluklar çıkarıldığı, örneğin bankalardan kredi almalarnın zorlaştığı biliniyor. Kürt bölgelerinde bu anlamda bir burjuvazinin oluşması veya oluşmasının engellenmesi, asimilasyon uygulamalarıyla yakından ilgilidir. Böyle bir burjuvazinin oluşması, Kürt nüfusun bu çevrelerde yığılmasını sağlayacağı, bu sürecin de asimilasyona engel olacağı açıktır. Batı illerinde yatırım yapan sermaye sahibi Kürtleri ise "Kürt burjuvazisi" olarak adlandırmak doğru değildir. Bunları Türk burjuvazisinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Bu sermaye sahipleri subjektif olarak Kürt de olabilir, Kürt değerlerini de savunabilir, ama bunlar yine de, Türk burjuvazisinin bir parçasıdır. Kürt burjuvazisi olabilmeleri için, kendi topraklarında olmaları, kendi topraklarında üretim, yatırım, dağıtım ve denetim yapabilmeleri gerekir. Ama, sermaye sahibi olan, batı illerinde yatırım yapan, fakat subjektif bakımdan Kürt olan, milli duygulara, milli değerlere sahip olan bu girişimcilerin, demokratik Kürt mücadelesinde önemli bir işleve sahip olduklarını da belirtmek gerekir.

Burada, devlet ve hükümet tarafından Kürtlere empoze edilen bir görüşten daha söz etmekte yarar vardır. Deniyor ki, "Bölge tarımsal bakımdan çok verimsizdir. İklim koşulları çok elverişsizdir. Altı ay kış... Köy yolları kapalı... Bu, bölgede sanayinin gelişmesini de engellemektedir..." Bu söylem de, Kürt illerinden batı illerine göçü hızlandırmaktır. Halbuki bölge tarımsal bakımdan, hayvancılık bakımından çok zengindir. Çok geniş, verimli topraklar üzerinde Devlet Üretme Çiftlikleri kurulması, bunun işareti-dir. Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği, Muş Devlet Üretme Çiftliği, Erciş Devlet Üretme Çiftliği, Iğdır Devlet

Üretim Çiftliği bunlar arasındadır. Bunların dışında, çok geniş arazilerin askerî alan yapıldığı, girilmesi yasak alanlar olduğu da bilinmektedir.

Sadakayla sahip çıkmak!

Kürtlüğü, geri ekonomik ve toplumsal ortamın yarattığı tezine gelince... Buna göre, bölgede ekonomik kalkınma gerçekleştiğinde, halkın refahı arttıkça Kürtlük de yok olacak, etkisiz kalacaktır! Halbuki yaşananlar, bu görüşün tam tersini doğrular niteliktedir. Kürtlerde de milliyetçilik daha çok orta sınıflar arasında ve şehirlerde gelişmektedir. Örneğin topraksız köylülerin, marabaların, Kürt diliyle, Kürt kültürüyle ilgilenmeleri gibi bir durum olmaz. Bu kesimleri, sadece dili, kültürü yaşayan, yaşatan unsurlar olarak değerlendirmek gerekir. İnsanların dile, kültürle ilgilenmeleri için, bunlara yönelik bir mücadele içinde olabilmeleri için, belirli bir refah seviyesine ulaşmaları gerekir. Kürt bölgelerinde yaşanan da budur. Zanaatta, ticarette tutunan, ilerleyen ailelerin, örneğin, berberlerin, terzilerin, ayakkabıcıların, mağaza sahiplerinin vb. sanayide ilerleyen bazı kişi ve ailelerin, Kürt milli değerleriyle, örneğin, dile, kültürle daha çok ilgilendikleri, bunları kazanmak için belirli bir mücadele içine girdikleri gözlenmektedir.

Köylerin yakılıp yıkılmasına, ailelerin mağdur edilmesi-ne bağlı olarak bir yöntem daha geliştirilmiştir. Evleri, köy-

leri yakılıp yıkılanların, kendi öz yurtlarını terke zorlananların çok büyük bir mağduriyet içinde oldukları açıktır. Koruculuk dayatması yüzünden, bu aileler, çok yerde köylerine, beldelerine dönememektedir. Fakat, bulundukları şehirlerde, ilistikleri varoşlarda da, çok ağır bir mağduriyet yaşamaktadırlar. Halbuki bunların, köylerinde toprakları vardı, suları, evleri, hayvanları, kümes hayvanları, bahçeleri vardı... Dönemiyor ve bu olanakların hiçbirini değerlendiremiyorlar. Fakat, büyük şehirlerin ilistikleri varoşlarında, veya Kürt şehirlerinde, başkalarına muhtaç bir yaşam sürdürüyorlar. Buralarda, iş yok, aş yok... Sağlık olanaklarından yararlanamıyorlar. Eğitim vs. yok... İşte bu ortamda, devlet onlara, "bir torba makama, bir torba un, bir kutu peynir, yağ..." vs. ile, sahip çıkıyor! Önce evleri yakılıyor, yıkılıyor, öz yurtlarını terke zorlanıyor, mağdur ediliyor, başkalarına muhtaç bir hale getiriliyor... İleriki bir zamanda da, onlara bir torba makamayla, bir torba unla, bir paket çayla vs. sahip çıkılıyor. Burada etik yönleri de olan bir sorunla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Bu da incelenmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konu... Bu sürecin de asimilasyon için çok elverişli bir ortam yarattığı besbellidir.

Bütün bu asimilasyon süreçlerinden mümkün olduğu kadar az hasarla çıkmak, bu ilişkilerin bilincine varmakla ve resmî görüşleri, inkâr ve imha siyasetini eleştirmekle mümkündür.

Sorun 'kalkınma' ise kalkınma paketleri neden çözümüyor?

HÜSEYİN DENİZ

Son günlerde çeşitli tartışma programlarında sık sık telaffuz edilen hedef, uzun yıllardır önümüze konulmuştu: "Doğu'nun kalkınması"...

Eğer "Doğu'nun kalkınması"ndan, Kürt meselesinin ekonomik tedbirlerle çözülmesi kastediliyorsa, buna verilecek yanıt, "hayır"dır.

Kürt sorununun, "Doğu'nun kalkınması" meselesi olmadığı, makul ve gerçekçi çözümün "Doğu" denilen coğrafyanın neden kalkındırılmadığı sorusuna verilecek yanıt-tan geçtiğini vurgulamak gerekiyor.

Ama önce, "Doğu'nun kalkınması bir söylem mi çözüm mü?" sorusuyla başlayalım...

Kalkınma bir çözüm olabilir mi?

Bu konuda yapılan girişimler var mı?

Varsa neler yapılmış ve sonuçlar ne olmuş?

"Kalkınmak", TDK sözlüğünde "durumu düzeltmek, aşamalı bir biçimde gelişmek, ilerlemek" şeklinde tanımlanıyor.

Bu tanım, izahat sağlamakla birlikte durumu ortaya koymakta yetersiz kalıyor.

Kalkınma, aslında kapitalist bir jargon olup, zengin-fakir sınıflandırmasında, az gelişmişlerin gelişmişler yolundaki durumu için kullanıldı.

Kalkınmış ve geri kalmış ülke karşılaştırmasında, başlıca sektörlerin millî gelirdeki payları, çalışan nüfusun başlıca sektörlerle dağılımı, kentleşme oranı, çeşitli mal-

ların fert başına tüketim miktarı gibi kimi ölçüler kullanılsa da asıl geçerli kriter, genelde fert başına düşen millî gelir oldu.

Bunun yanı sıra tarıma öncelik verilmesi olarak da dile getirilen kalkınma, günümüzde sanayileşme ile eş anlamı olarak kullanılmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu olarak adlandırılan Kürt nüfusunun ağırlıklı olarak yaşadığı coğrafyada, durumun düzelmesinden, tanımsal bir gelişmeden bahsetmek de mümkün değil. Aksine, temel gelir kaynağı olan hayvancılık ve tarımda da büyük gerileme söz konusu.

Şark Raporu'ndan GAP'a...

"Kurtuluş reçetesi" haline getirilen ekonomik kalkınma, TC'nin kuruluşundan beri dillendirilmektedir. Peki niye bir türlü başlanamamış?

Önce iki temel girişimden başlayalım...

Biri Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana bir türlü gerçekleştirilmeyen *Toprak Reformu*, diğeri GAP olarak bilinen *Güneydoğu Anadolu Projesi*'dir. Adına "*Şark Raporu*" denilen ilk paket, ilk olarak dönemin İktisat Vekili Celal Bayar tarafından hazırlanmış, daha sonra rafa kaldırılmıştır. Reform paketinin hazırlandığı yıl 1936'dır. Şeyh Said isyanının bastırıldığı, 1938 Dersim meselesinin ilk işaretlerinin verildiği bir dönem...

Rapor, "Doğu"nun içinde bulunduğu, köy ve tarım sorunlarını, somut ve kapsamlı olarak inceliyor ve devletin gündemine taşıyor. Çözüm yolu olarak da, sorunlarının başına, "toprak dağıtımı"nı koyuyor.

"Doğu illeri bizim rejimimize gelinceye kadar katı bir tarzda hâkimiyetimiz altına girmemiştir. Geçmiş hükümetler, halk üzerindeki hâkimiyetlerini ağalar ve şeyhler vasıtasıyla yürütmek istemişlerdir. Ağalar ve şeyhlerin soyduklannın bir kısmını hükümet erkânına vermeleri suretiyle müşterek idare-i maslahat devri yaratmışlardır" ibareleri raporun amacı ni ortaya koyuyor.

Ancak uygulanmamıştır.

Uygulamayanlardan biri de raporu bizzat hazırlayan Celal Bayar'ın başında bulunduğu hükümettir.

Raporda dikkat çeken "*toprak reformu*" ise, 1965'lerden sonra TIP tarafından gündeme getirildi. Yayın organlarında konunun üzerinde ısrarla duran TIP'in birçok kez TBMM kürsüsüne taşıdığı *Toprak Reformu*, 1970'lerin de en önemli taleplerinden biri olarak eylem ve etkinliklerde de öne çıktı. Ancak, dönemin hükümetlerince görmezden gelindi.

Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) gelince, on yıllardır yapımı süren projenin en önemli ayaklarından biri sulama, diğeri enerji üretimidir. Enerji, projenin en sevilen çocuğu olurken, bölge için daha büyük önem taşıyan su-

lama ise yetim bırakıldı. 2005 yılına gelindiğinde GAP, toplam 39.6 milyar kilovatsaatlık hidrolik enerjinin yüzde 47'lik bir payını üretirken (GAP enerji hedefi: 27 milyar kilovatsaat), sulamada hedeflenen 1.7 milyon hektar alanın ancak yüzde 14.9'u gerçekleştirilebildi.

Sadece bu iki girişime değil, "Doğu"ya yapılan yatırımlara da bakmak gerekiyor. Yatırımlar ağırlıklı olarak, hidro-elektrik barajları, çimento fabrikalarından oluşmaktadır. Yapılan kara ve demiryolları da aynı amaca hizmet ediyor. 2007'de de durum değişmedi. Dersim'e sadece 13 barajın kurulmak istenmesi, Hasankeyf'e baraj yapılma girişimi sadece birkaç örnek.

Hükümetlerin tespitleri ve göstergeler...

Son yıllarda ise Kürt sorunundan kaynaklı çatışma dönemi ile durum daha da beter oldu. "Doğu"nun temel gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılık konusunda ciddi bir altyapı yaratılmadığı gibi, sınır ticaretine güvenlik gerekçeleriyle getirilen sınırlamalar, yayla ve mera yasaklarıyla gerileyen hayvancılık, köy boşaltmaları, göç ve güvenlik meselesi ile bitme noktasına geldi.

Çatışmaların yoğun olarak sürdüğü 1995-1999 arası Bölge'nin kamu yatırım tahsisinde içindeki oranı yüzde 5 ile 6 arasında seyrederken, 2000-2005 arasında ise ortalama yüzde 7 olarak gerçekleşti.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT), 1996 ve 2003 yıllarında yaptığı illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasına göre, Antep dışındaki bölge illeri ilerlemek yerine geriledi: "1996 yılında Türkiye sıralamasında 61. olan Adıyaman, 2003 yılında 65. oldu. 1996 yılında 57. sırada bulunan Diyarbakır 63'üncülüğe inerken, Mardin 66. sıradan 72'ye geriledi. 1996 yılında Türkiye 68'incisi olan Siirt, 2003'te 73. sıraya, tanımsal sulamanın başladığı 1996 yılında 59. olan Şanlıurfa 68. sıraya düştü. Batman 65. sıradan 70'e gerilerken, 75. sırada bulunan Şırnak 78. sıraya düştü. 1996 yılında Antep'e bağlı ilçe olan Kilis, 2003 yılında Türkiye illeri arasında 54. sırada kendine yer buldu."

Devlet politikasının bir sonucu olan yukarıdaki durum, bugün Kürt sorununun bir nedeni olarak gösteriliyor.

55. Hükümetin programı: "Güneydoğu Anadolu'nun sorunları, aslında etnik nedenlerden değil, coğrafi, sosyal ve ekonomik nedenlerden, bölgenin feodal yapısından ve dış tertip ve tahriklerden kaynaklanmıştır. Bölücü teröre karşı mücadele etkili biçimde sürdürülürken, demokratik hukuk devleti kurallarına tam bağlılık güvence altına alınacaktır."

57. Hükümetin programı: "Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı, ekonomik ve sosyal önlemlerle çözülecektir; işsizliği ve yoksulluğu önleyici üretken yatırımlar hızlandırılıp, desteklenecektir. Terörün ekonomik ve sosyal kaynaklarının kurutulmasına yönelik önlemler güçlendirilecektir."

Ancak bu tespitlere rağmen sorun bugün devam etmektedir.

Her iki programda dile getirilen "ekonomik geri kalmışlık" ise, olsa olsa ancak geri bırakılmışlık olabilir.

Peki böyle bir şeye neden göz yumulmuştur?

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kemalist yönetim, Bölge'ye yapılacak yatırımların bir Kürt burjuvazisinin doğuşuna, bunun da bir bölünmeye yol açacağına inanmaktadır. İsyanlar da buna gerekçe yapılmıştır. Bu nedenle bölgeye ciddi bir yatırım yapılmamış, yapılanlar da oldukça denetimli ve daha çok kaynak aktarımı çerçevesinde düşünülmüştür. Hızla Türk burjuvazisini yaratmayı hedefleyen sistem, bu amaçla "Doğu'nun yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarını Batı'ya aktarma yöntemine başvurmuştur. Demiryolları dahi buna göre düzenlenmiştir. En çok yapılan yatırımların ise barajlar (enerji), çimento fabrikaları (yapı), kömür ve ham petrol üretimi olması bu durumu doğruluyor.

Bu tabloya bakıldığında bugün hâlâ çözümü ekonomik kalkınma hedefli paketlerde aramanın ne kadar sonuç vereceğini tahmin etmek zor değil.

Dolayısıyla, Kürt sorununda, ekonomik kalkınma çözümü değil, söylemdir demek yerinde olacaktır.

Neden söylemdir? Bunun için sadece yukarıdaki verilere değil, paketlere ihtiyaç duyulduğu dönemlere de bakmakta yarar var. Ekonomik paketler ya da kalkınma söylemi, devletin Kürt sorunu karşısında politik ya da güvenlik tedbirleri açısından sıkıştığı dönemlerde gündeme gelmesi dikkat çekici. Böylesi durumlarda ilk yapılan şey ise bölgeye bir miktar kaynak aktarımı vaadinde bulunmak olmuştur/olmaktadır.

Sonuç olarak, 15 yılı aşkın bir süredir bu "tedbirler!"den onlarcası hazırlandı. Ne oldu?

'Ekonomik tedbirler', neyin tedbiri?

1991'de açıklanan 10 trilyon TL'lik paket kapsamında, sadece birkaç futbol stadı yapıldı;

1993'te açıklanan, dönemin bölgeden sorumlu Devlet Bakanı Ekrem Ceyhan tarafından açıklanan, her yıl 40 milyar dolar olmak üzere toplam 234 trilyon TL'lik yatırım vaadi boş çıktı;

1993'te Başbakanlık görevine başlayan Çiller'in 5,5 trilyon TL'lik, 1994'te Devlet Bakanı Ali Şevki Erekin 16 trilyon TL'lik, 1995'te Çiller'in 25 trilyon TL'lik yatırım paketleri vaatten öteye geçemedi;

Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın 1996 yılında açıkladığı 40 trilyon TL'lik yatırım ve 1997'de bölgeye aktarılacağını belirttiği 119 trilyon TL'lik kaynak aktarımı sözleri de uygulamaya dönüşmedi;

AnaSol-D Hükümeti'nin bölgeye yönelik vaatleri de hayata geçirilmedi.

Sonuç rekor düzeyde işsizlik, büyük göç, yoksullaşmaya gelindi. .

Şimdi ise AKP Hükümeti tarafından benzer bir paketin açıklanacağı dile getirilmektedir.

İki dönemdir iktidarda olan AKP'nin, bölgeye, çatışmaların arttığı bir dönemde ekonomik vaatlerde bulunması, diğer paketlerin tutumunu hatırlatıyor. Tarım ve hayvancılık açısından büyük bir potansiyel taşıyan "Doğu ve Güneydoğu"ya, ciddi bir sükunet havasının yaşandığı 2002-2005 döneminde yatırım yapmayan hükümetin, şimdi ekonomik vaatlerde bulunması bölge insanı açısından sürpriz değil. Çünkü bu tedbirlerin bölgeye yönelik bir destekten ziyade güvenlik amaçlı olduğu biliniyor. Henüz tam açıklanmayan paketin, "23 yıldır örgüte katılım önleyemediklerini" söyleyen Kara Kuvvetleri Komutanı'nın, PKK'ye karşı mücadelede ekonomik tedbirlerin de hızla devreye sokulması talebinden sonra gelmesi bunun en önemli nedenlerinden birisi. Zaten kararlar da hükümetin ilgili ekonomi bakanlıklarından değil, "Terörle Mücadele Yüksek Kurulu" toplantısından çıkıyor.

Oysa iyi hatırlıyoruz ki, en çok paket yine benzer çatışma dönemlerinin yükseldiği 1991-1995 döneminde hazırlanmıştı.

Bütün bunların ışığında, Kürt sorununun nedeni ekonomik geri kalmışlıktır diyebilir miyiz?

Öyle ise, 1990'ların başında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "benim annem de Kürt", "federasyonu dahi tartışabilmeliyiz"; 1991 yılında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in "Kürt realitesini tanıyoruz"; 1993'te dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in "Bask Modelini konuşabiliriz" ve en son Başbakan Erdoğan'ın iki yıl önce "Kürt sorunu vardır, benim sorunumdur" sözlerini nereye koyacağız.

Ya "biz Kürt sorununa yanlış yaklaştık" diyen emekli generallerin söylediklerini?

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana sorun bir çözüme kavuşturulmamış ise, son yıllarda 20'ye yakın pakete sığdırılan ekonomik ve sosyal tedbirlere rağmen problem devam ediyorsa, yine de "çözümdür" diyebilir miyiz?

Ekonomist Mustafa Sönmez

Küreselleşmeci ilişkilerle eşitsizliği hiç gideremezler

AKP Hükümeti, sıklıkla Bölge'ye dönük ekonomik hamlelerden, özel teşviklerden söz ededursun; rakamlar, Doğu ve Güneydoğu'nun Türkiye ortalamasının en altında yer aldığı gerçeğinin AKP döneminde de değişmediğini ortaya koyuyor. Zira 2002-2006 döneminde Bölge'ye yapılan yatırımların Türkiye toplamındaki payı yüzde 4 olurken; Bölge'yi oluşturan 21 ilin toplam teşvik yatırımları, Bursa'nın bile gerisinde kaldı.

İktisatçı Mustafa Sönmez, mevcut küreselci piyasa ilişkileri sarmalında AKP'nin de Bölge'ye göz boyamacı bazı hamleler dışında bir yatırım yapamayacağını söylüyor. Belediyeleri ele geçirmeye dönük bu girişimlerin, hiçbir zaman Bölge'nin ihtiyacı olan uzun vadeli istihdam, iş, aş ihtiyaçlarına cevap verecek hamleler olamayacağını belirten Sönmez, Bölge'ye ayrılan kaynağın büyük bir kısmının askerî harcamalar için kullanıldığını anımsatarak; barışın tesisi ile askerî harcamaların sivil harcamalara, iş ve aş yaratan yatırımlara dönüştürülmesinin, Bölge' insanının beklentilerine daha çok cevap vereceğini ifade ediyor...

1927'de yapılan Cumhuriyet'in ilk sanayi sayımında o günlerin Diyarbakır'ının 772 sanayi işletmesiyle İstanbul'dan sonra ikinci sırada olduğunu görüyoruz. Yine istihdam kapasitesi açısından Diyarbakır, 67 işletmeyle 3. sırada yer alıyor. 2003'teki sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ise 63. sırada. Bu büyük düşüşteki temel etkenler nelerdir?

Genel olarak Osmanlı'da kapitalist dünyaya açılma, bunun bölgelere yansması 19. yüzyıla denk geliyor. Ve Batı kapitalizmi ile ilişki kurulan ilk bölgeler haliyle Avrupa'ya en yakın bölgeler oluyor. Yani Balkanlar, İstanbul, Ege, Çukurova ve kısmen Batı Karadeniz.

Emperyalizm o dönemde şöyle bir işbölümü öngörüyor. Osmanlı'nın dahil olduğu çevre ülkelerine, altyapı yatırımları yapmak; limanlar, demiryolları, finans kuruluşları ve hammadde yatırımları. Amacı buralardan hammadde almak ve işlenmiş hale getirdikten sonra işlenmiş mamüllerini satmak. Dolayısıyla Batı'yla olan bu bütünleşmenin ilk ayağını bölgesel olarak denize kıyısı olan ve coğrafi olarak yakınlığı olan bölgeler teşkil ediyor.

İlişki böyle kurulunca Orta Anadolu ve Doğu-Güneydoğu bu işbölümünün ister istemez dışında kalıyorlar. Ve Batı'daki ya da denize yakın bölgelerdeki kapitalistleşme süreci, emperyalizme kurulan bu ilişkiler bağlamında geliyor. Yani burada temel belirleyici etken aslında dış dina-

mikler. Çünkü içerde de böyle bir yerli burjuvazi yok bu sektörleri, sanayiye geliştirecek.

O döneme kadar Doğu ve Güneydoğu'da geçerli olan bir kent ekonomisi, kent zenaati var. O da esas olarak Ermenilerden kalan bir şey. Dolayısıyla 1927 sanayi sayımında kayıtlara geçen işletmeler, esasında Ermeni zanaatkarlardan miras kalan bir birikim.

Ama bu Batı kapitalizmden esen rüzgâr bir türlü Doğu ve Güneydoğu'ya ulaşmıyor. Geriye bir tek şey kalıyor, bundan sonra iç dinamiklerin oraya müdahil olması. İç dinamiklerin müdahil olması da devletçilik dönemi ile ancak mümkün oluyor. Yani devletçilik döneminde İstanbul'daki gelişmeyi durdurup, bütün Anadolu'ya hammadde olan bölgelere devlet yatırımları söz konusu edildiğinde, Doğu-Güneydoğu'nun kısmetine de ufak tefek şeyler düşüyor. Elazığ ve Diyarbakır'da bakır madenleri işletiliyor. Diyarbakır'daki üzümçülük bağcılık dikkate alınarak rakı fabrikası kuruluyor, Bitlis'in tütününü için oraya bir atölye kuruluyor, Kars'ın sütü için oraya bir tane süt fabrikası kuruluyor falan. Ama esas olarak önce demiryolu götürülüyor. Demiryolu götürülmesinin iki türlü amacı var. Bir, vuku bulan Kürt isyanlarını da bastırmak. Çünkü yol olmadığı için Şeyh Said isyanlarını bastırmada gecikiliyor. Demiryolunu askerî olarak kontrol altına almanın yanı sıra, aynı za-

manda ekonomik ve sosyal entegrasyona hizmet edeceği de açık. Dolayısıyla demiryoluyla beraber orda birtakım pazar bütünleşmeleri gerçekleşmeye başlıyor ama oraya modernleşme, kapitalistleşme falan esas olarak devlet eliyle oluyor. Yani Batı'daki herhangi bir sermaye birikimi oraya gitmiyor, orada da bir tüccarın sanayiye dönüşmesi ya da bir feodalın tüccara dönüşmesi mümkün değil, olmuyor.

'50'li yıllardan sonra da tamamen seçmen oyuna endekli bir sosyal devlet müdahalesi geçerli. Birtakım çimento fabrikaları ve Türkiye'nin birçok yerine olduğu gibi şeker fabrikaları kurmak, demiryollarının yanı sıra karayollarını geliştirmek, yanı sıra Türkiye'nin diğer bölgelerinin ihtiyacı olan enerji ihtiyacını karşılamak üzere barajlar yapmak, enerji yatırımları yapmak, petrolü biraz daha güçlendirmek. Oradaki maden kaynaklarını güçlendirmek. Böylece yine esas olarak devlet kapitalizmi ile söz konusu olan bir modernleşme, kalkınma, gelişme filan söz konusu ama bu da ancak '70'lerin sonuna kadar geçerli bir hadise. 80'lerde başka bir dönem başlıyor.

80'lere geçmeden önce, belirttiğiniz gibi 1925'te Şeyh Said ayaklanması yaşanıyor. Daha sonra da oldukça uzun süren Takrirî Sükun, mecburi iskân uygulamaları var. Bölge'ye özel kanunlar Cumhuriyet'in ilk yıllarından bugüne hep olageldi. "Devletin ilgisi sürdü" dediğiniz, bu 'özel' ortamda ne kadar mümkün oldu?

Zaten '30'lu yıllarda yapılan yatırımlar Türkiye genelinde son derece dar bir sermaye birikimi ile yapılıyor. Bu birikimle nereye ne yapılır? Aslında bir plan çerçevesinde yapılıyor. Birinci sanayi planında "üç beyaz ve üç siyaha ağırlık vereceğiz" deniyor. Yani hammaddeleri yerli olan pamuk, un, şeker. "Bu sanayileri geliştireceğiz", işte "demir cevheri, kömür kromu çıkaracağız, nerede bunlardan varsa o bölgelere gidip yatırım yapacağız" deniyor. Yani esas olarak bölgesel bir saikten ziyade, tam bir ekonomik saik... Ama orada şöyle bir şey yok. "Burada Kürt isyanları var, buralarda yatırım yapmayalım" falan. Ha vardır belki de, şöyle düşünelim, o dönem Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanı ve savaştan çıkmış, bir paranoya var. Fevzi Çakmak bırakın Doğu-Güneydoğu'yu, kıyı şeritlerinin hiçbirine bir şey yaptırtmıyor. "Buralara herhangi bir fabrika falan yapmayın, çünkü düşman buralara çıkama yapar ve imha eder" diye. Mesela uzun yıllar Antalya'ya, Ege'nin birçok sahil kesimine yol yapılmıyor, düşman çıkarma yapar ve o yollar işgale yol açar düşüncesiyle. Dolayısıyla bu bakış açısı tabii ki Doğu-Güneydoğu'ya da bir şey yaptırmamıştır. Yapacağı varsa da yaptırmamıştır. "Bunlar isyan ediyorlar, yarıñ öbür gün bu yolları sabote ederler" diye. Ama orda ikili bir şey var. Bir yandan böyle asker kafalı kanat var, bir yandan da Celal Bayar'ın başını çektiği daha kapi-

talist bir kafa var. Onlarda böyle bir saik daha az ama esas olarak da zaten öyle aman aman yatınma amade sermaye birikimi zaten yok. Oluşturulmaya çalışılıyor, onlar oluşturulurken en rantabl gördükleri yerler söz konusu... Dolayısıyla, akmasa da damlar biçimde Doğu-Güneydoğu'ya da bazı böyle küçük şeyler gitmiyor değil, gidiyor.

Bu küçük yatırımlar '80'ler için de söz konusu mu?

80'lere gelindiğinde artık 1970'e kadar söz konusu olan popülist politikalar ya da sosyal devletin, siyasetçilerin oy karşılığı yatırım götürme, KİT'ler eliyle oralara istihdam sağlama vs. hadisesinde yavaş yavaş sona geliniyor. Çünkü özellikle '90'dan başlayarak Dünya Bankası (DB) ve IMF, devletin ekonomiden çekilmesi, hiçbir şekilde devletin bu alanlara girmemesi gerektiğini, eldeki işletmelerin satılması gerektiğini, tarıma-hayvancılığa süsbansiyon verilmemesi gerektiğini sıkı sıkıya telkin ediyor. Dolayısıyla '90'dan başlayarak bu bölgelerin eskiden belki kınntı aldıkları, alabilecekleri yatırımları da artık alamamaya, devletten dirsek görmeye başlıyorlar.

Devletin gitmediği bu bölgelere merkezi Batı'da olan özel sektör de pek fazla gitmiyor. Bu bölgede çeşitli şekilde oluşmuş küçük birikimler de çok fazla Bölge'de kalmıyorlar. Çünkü bu iş sonuçta Kürde Türke bakmıyor. Ekonomi hiçbir şekilde etnisite tanımaz. Kâr motifi esastır. Nerede kâr varsa oraya gider. Bu da tabii haliyle Bölge'yi yatırımsız, istihdamsız bırakıyor. Devletin Bölge'ye ayırdığı kaynaklar, eğitim, sağlık, vs. son derece yetersiz kalıyor. Ve tabii '80 başlarında başlayan Kürt hareketleri de oradaki polis, askeriye harcamalarını daha çok artırıyor. Yani kamu harcamalarına baktığımızda Bölge'ye gitmiş gibi görünen kamu kaynaklarının ağırlıklı olarak asker polis harcamaları olduğunu görüyoruz.

İsyanlardan, 1920'lerdeki 30'lardaki süreçten söz ederken, o tablonun Doğu-Güneydoğu'ya yatırım yapma meselesini çok da etkilemediğini, zaten başka özgün koşullar olduğunu söylediniz. '80'ler için de aynı şeyleri söyleyebilir miyiz? Yani Kürt hareketinin güç kazanmaya başlaması, yaşanan savaş süreci, devlet cephesinden Bölge'ye bakışı değiştirmede mi?

İşe devlet cephesinden baktığınızda, bırakın Doğu-Güneydoğu'yu, genel olarak devlet yatırımcı olmaktan çıkarılıyor. "Sen küçül, şimdiye kadar yaptığın bütün işletmeleri de tasfiye et, bunların hepsini piyasalaştır" deniyor. Dolayısıyla bu sadece o bölgeye dönük devletin bir tercihi değil. Devlet zaten bütün bölgelerden elini ayağını çekmeye zorlanıyor. Orada herhangi bir iradi şekilme falan söz konusu değil. Geriye ne kalıyor? Özel sektörün ve yabanc sermayenin gitmesi, onlar da o bölgeye gitmiyorlar. Hem güvenlik vs. açısından belki ama daha çok da özellikle söz konusu olan özel sermaye olduğunda kâr motifi ağırlık basar; yani bırakın oraya gitmeyi, İstanbul ötesine

Amaç, 'PKK efsanesi artık bitmiştir' dedirtmek

Mevcut bölgesel eşitsizlik nasıl ortadan kaldırılabılır?

Bu büyük uçurumu daraltabilecek tek şey kamu yatırımları. Yani devletin sosyal gömleğini tekrar giyip, oraya yatırım götürmesi, kaynak arttırması, oradaki göstergeleri Türkiye ortalamasına yaklaştırması. Olması gereken bu. '80 öncesinde bunun arayışları var. Biraz dediğim gibi hem oy saiki var, hem de o dönemin dünya kapitalizmiyle olan ilişkisi ve Türkiye'nin daha kendi kararlarını veren bir ülke olması nedeniyle '80 öncesinde o iyi kötü mümkündü. '80 sonrasında bu tamamen ortadan kalktı. Çünkü o sosyal gömlek çıkartıldı. Hatta daha da ileri gidilerek Türkiye'nin genelinde kamu yatırımları durduruldu. Dolayısıyla bugünden sonra AKP zihniyeti de ya da hangi parti söz konusu olursa olsun, bir şey yapamayacaklar. Oraya bir sosyal devlet hamlesi, yatırımı yapamayacaklar, çünkü bunu yapabilecek araçları ve politikaları zaten dünyada girmiş oldukları DB, IMF angajmanlarıyla mümkün değil. Oralar hâlâ devlete sürekli olarak "mali disiplin uygula, kamu yatırımlarını kıs, harcamaları azalt" diyor, bunu da bütün Türkiye için diyor. Geriye ne kalıyor? Birtakım kozmetik çabalar. AKP bundan sonra özellikle yerel seçimlere dönük olarak kozmetik çabalar içine girecek. Bir taraftan tırtıkladığı bazı kaynaklarla orada biraz göstermelik, kamuoyunun aklını çecek şeyler yapacak. Esas amacı oradaki belediyeleri ele geçirmek ve Bölge'de "PKK efsanesi artık bitmiştir" dedirtmek. Buna yönelik olarak daha kısa vadeli kozmetik göz boyamacı bazı hamlelere girecektir. Ama bunlar hiçbir zaman Bölge'nin ihtiyacı olan uzun vadeli, istihdam, iş, aş ihtiyaçlarına cevap verecek şeyler olmaz. Olabilmesi gerçekten de sadece Bölge'ye dönük değil, bütün Türkiye'nin geneline dönük bir iktisadi paradigmanın yaratılmasına veya buna sahip bir iktidarın, hükümetin olmasına bağlı. Çünkü bölgesel politikalar son tahlilde ekonomik değil, sosyal politikalardır aslında.

Şunu kabul etmeliyiz, bölgeler arasında derin uçurumlar oluşmuştur. Dolayısıyla devlet olarak bir taraftan alınan vergileri, kaynakları ortalamanın çok altında olanlara aktarmanız gerekir ki bu eşitsizlik dengelensin. Bu da siyasi iradedir, politik bir tercihtir. Buna sahip olmak lazım. Bunu söyleyebilmek için, gerçekten bunu uygulayabilecek kadar bağımsız olmanız lazım. Halbuki dünya kapitalizminin içine girilen ilişkiler, küreselleşmecî piyasacılık ilişkileri hiçbir zaman bu bağımsız siyaseti uygulayabilme keyfiyetini vermiyor. Dolayısıyla oradan bir kopuş olmadıkça, yani dünyayla olan ilişkilerimizi gözden geçirmedikçe, oradaki bağlantıları yeniden tanımlamadıkça, ona bağlı olarak kendi siyasi ve ekonomik kararlarımızı özgürce veremedikçe, kendi üretim güçlerimizi bir plana, programa bağlayamadıkça, Türkiye'nin geneli için hem dengeleyici sosyal politikaları uygulayamazsınız, hem de bundan en mağdur olmuş en alttaki bölgeler için hayli hayli uygulayamazsınız. Yani hadiseye bu bütünlük içerisinde bakmak gereklidir.

de çok gitmiyorlar, Marmara'da yoğunlaşıyorlar. Dolayısıyla '80 sonrasında oraya gitmemede öyle bir saikin geçerli olduğunu düşünmüyorum.

Öyle bir şey olsa belki GAP projelerini de devam ettirmezlerdi. Tamam, belki GAP hâlâ sürünüyor falan ama harcanmış az buz para yok.

GAP Bölge'ye yarayan bir proje mi?

Değil. GAP, Bölge'nin ihtiyaçları düşünülerek dizayn edilmiş bir proje değil. Esas olarak Türkiye kapitalistlerinin enerji ihtiyaçları için yapılmış bir proje. Ama bu arada o enerji ile birlikte bir sulama ayağı da olursa, oradaki topraklar da sulanır ve tarımda kapitalistleşme söz konusu olur, örneğin pamuk ekimi oraya kaydırılır. Böyle bir tarımsal iş bölümü düşünülmüş olabilir. Bakıldığında çok da başanlı bir proje değil, bitmiş bir proje değil, dolayısıyla

Bölge'nin ihtiyaçlarına cevap olabilecek bir proje de hiçbir zaman olamamış.

Ama bütün bu şeyler boyunca, 80'li yılların bu piyasacı ve küreselleşmecî rüzgârından, Doğu-Güneydoğu'nun diğer bölgelerden çok daha kötü etkilendiğini, yani genel olarak bir bölgesel eşitsizlik yaratıldığını söylemek lazım. Bu sürecin Orta Anadolu'nun çeşitli bölümlerini, Doğu Karadeniz'i yoksullaştırdığı da aşikâr ama en altta kalan ve en dezavantajlı olan bölge tabii ki Doğu ve Güneydoğu. Dolayısıyla en zararlı çıkanlar da onlar. Nitekim göstergelere falan da baktığımızda 81 ilin en alt kısmında bu bölgedeki 21 ili görüyoruz.

AKP'nin (aynı zamanda askerinin de) "Bölge'nin ekonomik kalkınması" söylemini bugünlerde yine öne çıkarmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çünkü çok açık, şunu görüyorlar. Yani çocuklar niye dağlara çıkıyorlar? İşsizler, yoksullar. Şimdi sadece dağdaki insanları vurup kırıp ya da onları aşağıya çekmekle bitmiyor ki. Ne olacak? Oradaki insan hayatını nasıl idame ettirecek?.. Dolayısıyla mecburlar. Bu bölgeye de bir ekonomik program uygulanması gerektiğinin farkında olmak durumundalar...

Ama bunun farkında olmak yetmez, bunu gerçekleştirebilecek bir donanıma, plana, kaynakları seferber etme iradesine ve samimiyetine sahip olmak lazım. Ben diyorum ki, bunlar bunu kabul etseler bile bunu gerçek anlamda uygulayacak bir bağımsızlığa sahip değiller. En ufak bir ciddi kaynak israfı, harcama söz konusu olduğunda IMF ve DB hemen ellerine vuracaktır. Buradan bir özel sermaye de zaten gitmiyor. Dolayısıyla bu zihniyetin gerçek anlamda bir ekonomik açılım ve program götürebilme oyun alanı son derece dardır. Bu da dünya kapitalizmi ile girmiş olduğu ilişkiler, taahhütler sarmalından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla o sarmaldan çıkmadıkça, ne Türkiye’nin geneli ne de en alttaki Bölge için yapabilecekleri bir şey yoktur. Yapıp yapacakları seçime odaklı kozmetik, palyatif birtakım göz boyamacı programlardır.

Kürtlerin taleplerini ekonomik kalkınmayla karşılamak mümkün mü?

Bölge’ye dönük ihtiyaç tabii ki farklı. Hem o kimliğin tanınması ve bunun belgelere geçmesi, anayasal bir tanımlamaya dönüşmesi, o kültürün kendini ifade etmesi ve geliştirmesi için tam bir özgürlük ortamının sağlanması, ama yanı sıra, bu kimlikteki yurttaşların da herhangi bir Türkiye Cumhuriyeti yurttaşının sahip olduğu bütün ekonomik, sosyal haklardan, hizmetlerden yararlandırılması. En azından Türkiye ortalamalarına yaklaştırılması. Yani sağlık, eğitim hizmetleri açısından, diğer altyapı imkânları açısından hayatını geçindirme, iş bulma, iş kurma vb. imkânlar açısından mutlaka Türkiye ortalamaları düzeyine çı-

kanılması gerekiyor. Bu yapıldığı takdirde, insanlar kendilerini daha kabullenilmiş, daha rahat hissedecekler. Bunca yıldır uğradıkları mağduriyetlerin iyi kötü telafi edildiğini düşünecekler. Kardeşlik lafta kalmayacak, daha özgür ve demokratik bir cumhuriyet birlikte sahiplenilmiş olacak. Ama bunu yapabilmek için gerçekten böyle bir vizyonun, niyetin olması gerekiyor.

Ama başta AKP olmak üzere benzeri zihniyetlerin bunu yapabileceklerine ihtimal vermiyorum. Çünkü uluslararası bağları var, taahhütleri var, hepimiz de yakından izledik ki oraya yapılacak müdahale Washington’dan icazeti almadan olmuyor. Washington icazeti de babasının hayrına verilmiyor. Kürt kimliğini kabul etme konusunda bu hükümetin veya benzeri hükümetlerin yapabileceklerinin sınırlarını aşağı yukarı görüyoruz.

Ama biz nelerin olması gerektiğini söylemeliyiz ve bunun olmasını da talep etmeliyiz. Yani sadece olmayanlarla sızlanmak yetmez. Ne olması gerektiğine dair de insanların önüne bir model, program koymamız gerekir ki, insanların da bir hedefleri olsun, neyi niçin yaptıklarını bilsinler. Dolayısıyla Kürt kimlikli insanların ve bunların yoğun olarak yaşadıkları bölgenin hem kültürel, hem de ekonomik ve sosyal olarak bir samimi gelişme, kalkınma hamlesine, programına ihtiyaçları var. Bir kere bu şiddet ortamının ortadan kalkması lazım. İnsanların tekrar köylelerine dönmesi için kolaylıklar sağlamak, tarım ve hayvancılığı tekrar canlandırmak gerekiyor. “Düşük yoğunluklu savaşın” gerekçesini oluşturan askerî harcamaların, başının tesisi ile sivil harcamalara, iş ve aş yaratan yatırımlara dönüştürülmesi, Bölge insanının beklentilerine daha çok cevap verecektir. Bu da büyük ölçüde aslında yine Bölge’nin sivil inisiyatifiyle, bir politik hareketiyle, talebiyle söz konusu olacaktır. Dolayısıyla hadise son tahlilde yine mücadeleye dayanmaktadır. Politik mücadeleye, kültürel, ekonomik, demokratik mücadeleye.

Diyarname

**Hay ji diyarê xwe hebin, nûçeyên xwe
ji Diyarnameyê bixwînin**

www.diyarname.com

Nûçe
Çand
Hevpeyvîn
Çapemenî
Serbest
Werger
Helbest
Çîrok
Quncik
Xêz
Foto-nûçe
Klîba hefteyê

Çocuk İşçiler... İşçi Çocuklar...

HANDAN ÇAĞLAYAN

Aralık ayının ortalarında Diyarbakır'daydım. Ofis'te otobüs beklediğim soğuk bir sabah, mendil satıcısı çocuklar yaklaştılar yanıma. Diyarbakır'ı bilenler bilirler; sokak satıcısı çocuklar kentin Ofis, Dağkapı gibi merkezlerinde gruplar halinde "çalışırlar". Bir yandan mevsimine göre soğuk su/ava sar, mendil, simit, sakız satarken bir yandan da küçük oyunlar sıkıştırırlar "iş"lerinin arasına. Küçük elleriyle bana mendil uzatanlar da, üç kız bir erkek çocuktan oluşan küçük bir gruptu. Önce kızlardan biri geldi. Sosyal hizmet uzmanlarının "sokakta çalışan çocuklardan alışveriş yapmak, çocukların bu şekilde istismar edilmelerine katkı sunmaktır" şeklindeki uyarısını dikkate alarak, küçük kıza mendil ihtiyacım olmadığını söyledim. Israr etmeyip uzaklaştı. Ardından aralarında en küçükleri olduğu belli olan bir erkek çocuğu gelip ciddi ama çocuksu bir yüzle bir mendil daha uzattı. Uyarının haklılık payı olabilirdi ama çocuklarının getirdiği birkaç kuruşu hayatta kalma stratejilerinin önemli bir parçası olarak gören ailelerin yoksulluğu ortada durduğu sürece, uzatılan mendili almamam, çocuk işçiliğini ne denli önleyebilir ki! Ailelerin yoksulluğu devam ettiği sürece, bu uyarının geçerli olmayacağına kanaat getirip bu kez uzatılan mendili almaya karar verdim...

Dicle Üniversitesi öğretim görevlilerinden M. Burak Buluttekin, geçtiğimiz yaz aylarında Diyarbakır'da sokakta çalışan 5-14 yaş arası 316 çocukla yaptığı araştırmasını anlatırken şunları söylüyordu:

"Yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler -şüphesiz-

büyüme, gelişme ve yaşama hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleri yeni çocuklar. Gelir azlığı nedeniyle 'yıpranmış' yoksul ailelerde, sorunlarının çözümü için tüm aile fertlerine 'istemli/istemsiz' ciddi sorumluluklar yüklenir. Özellikle çalıştır(ıl)abilme kolaylığı nedeniyle -ilk başta- çocuklar, birer gelir kaynağı olarak algılanır. Bunun sonucu olarak, -yoksulluğun, ekonomik anlamdaki, kuşkusuz en önemli göstergelerinden biri olan- çocukların çalış(tırıl)ması kaçınılmaz bir hal alır. Çalışmak zorunda olan -eğitim/öğretim çağındaki- bu yoksul çocuklar ülkenin ekonomik şartlarının (istihdam özelliklerinin) uygun/yeterli olmaması neticesinde sokağa itilir hale geliyor ve nihayetinde 'yoksulluk', 'çalışma hayatı', 'sokak ortamı' ve 'çocukluk' olgularının ağır sorumluluklarını birleştirerek 'sokakta çalışan çocuklar'ı meydana getiriyor¹."

Bir paket mendil için 1YTL uzattığını gören küçük oğlan bir paket daha uzattı. Tanesini elli kuruşa sattığı için verdiğim 1 YTL karşılığında ikinci paketi almam için ısrar etti. Hakkaniyetli küçük adam! Kendisi bu denli hakkaniyetli olsa da, yaşam ona ve onun gibi olanlara karşı hiç de adil değildi. Buluttekin'in araştırmasına göre sokakta çalışan çocukların büyük bölümü göç mağduru ailelerden geliyor. Bu ailelerin yarısına yakınının hanesine ayda 100 ila 200 YTL arası gelir giriyor. Geri kalanı da asgari ücretin üzerine çıkmıyor. Sokakta çalışan çocukların ailelerinde çalışan diğer kişiler de genellikle sokakta çalışıyorlar. Anneler tarlada çalışıyor, babalar seyyar satıcı. Çocukların küçük bir kısmı ailesinin tek geçindireni konumunda. Yüzde 45,9'u okul dışı tüm zamanlarda,

78,2'si yılın tamamında, yüzde 34,5'i haftada 7 gün ve yüzde 83,2'si günde 5-10 saat çalışıyor².

Yoksulluk: Kuşaklar boyu 'kader'!

Diyarbakır'daki sokak çocuklarına ilişkin bu araştırmanın basına yansıdığı günlerde, Eğitim Sen de ilk öğretim çağındaki pamuk işçisi çocuklara ilişkin yürüttüğü araştırmanın raporunu yayınladı. Eğitim Sen Genel Merkezi'nin, mevsimlik tarım işçiliğinin ilk öğretim çağındaki çocukların eğitimi üzerindeki olumsuz etkilerini saptamak, sorunun boyutlarını ortaya çıkarmak ve çözüm önerilerini paylaşmak amacıyla Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Batman, Adana ve Gaziantep illerinde yürüttüğü, 115 ilköğretim okulu ve 243.339 öğrenciyi kapsayan araştırması çarpıcı veriler sunmaktaydı. Araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki her yüz öğrenciden on'u mevsimlik tarım işçisi. Bu nedenle her yıl okullar kapanmadan en az bir ay önce okullarını terk edip, okullar açıldıktan bir ya da iki ay sonra dönebiliyorlar. Urfa'da tarım işçisi öğrencilerin oranı yüzde 20'yi buluyor. Araştırmanın açığa çıkardığı çarpıcı olgulardan birisi, tarım işçisi çocuklar için yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılan bir kader halini almakta oluşu:

"Mevsimlik tarım işçiliği (...) hem yorucu bir iştir hem de mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşulları barınma, beslenme, temiz içme suyu olmak üzere birçok açıdan güçlükler içermektedir. Çalışma koşullarının yanı sıra ulaşım koşulları da sağlıklı ve güvensizdir. Çalıştıkları aylar boyunca elde edecekleri çok az birikimin büyük bölümünü ulaşım harcamak istemeyen aileler, normal otobüs ya da trenle gitmek yerine, kiralanmış minibüslerle ya da otobüslerle ve kapasitenin çok üstünde bir sayıyla yolculuk yapmaktadırlar. Böylesi olumsuz yaşam ve çalışma koşullarının ardından okula gelen öğrenciler, ruhsal uzaklığın yanı sıra bedensel olarak da bitkin duruma düşmektedirler. Mevsimlik tarım işçiliğine giden aileler genellikle bulundukları mahallelerdeki en yoksul aileler durumundadır. Bu nedenle yılın yarısından fazlasını oturdukları yerleşim yerinin dışında çalışarak geçirdikleri halde, geri döndüklerinde öğrencilerin okul ihtiyaçlarının tümünü karşılamakta zorlanmaktadırlar. Öğrenciler derslere geç başlamanın yanı sıra, defter, kalem, ayakkabı gibi gereksinimleri karşılamadan okula gelmenin ezikliğini yaşamaktadırlar. Bu koşullarda okula gelen çocuklar konsantrasyon sorunları yaşamakta, çocukların okula ilgisi azalmaktadır. Aileler çoğunlukla ilköğretimden sonra okutamayacakları çocuklarını ilköğretime gönderme masraflarını da karşılama konusunda isteksiz davranmaktadır. Eğitimin

kendileri açısından maddi bir getirisinin olmayacağını farkında olmaları, çocukların eğitimlerinin yarıda kesilmesinde etken olmaktadır³."

Araştırma kapsamında öğretmen ve öğrencilerle yapılan yüz yüze görüşmeler, sorunun birçok boyutunu gözler önüne sererken, çocuk işçiliğinin, ailelerin ayakta kalma mücadelelerindeki yeri de dikkat çekiyor. 9 yaşındaki Ayşe "ben gitmek istemiyorum ama çalışmak zorunda olduğumuz için gitmek zorundayız" diye özetliyor durumlarını. Bir öğretmenin aşağıya aktarılan ifadesi, yılın yaklaşık dokuz ayını geçici ve geçici tarım işçiliği ile geçiren küçük ilköğretim öğrencilerinin eğitimlerine devam etmelerinin imkânsız yakın olduğunu gösteriyor:

"Öğrencilerin birçoğu eğitim-öğretimden yoksun kalıyor. Örneğin birinci sınıf öğrencisi okuma-yazma çalışmasına geç başlıyor, erken de bitiriyor. Okumaya tam geçmeden işe gidiyor. Bu durumda da temelsiz bir ev meydana getiriyoruz. 2. 3. sınıf derken 4. sınıf ve okuma-yazma bilmeyen, dört işlemden anlamayan yüzlerce öğrenci... Okulu arka planda bırakma, okulu terk etme... Bunların yanı sıra bu ortamda kendini kurtarıp ispat edebilen öğrenciler ise gözü yaşlı bırakıp gidiyor okulunu. Küçük elleriyle çapa tutuyorlar ya da küçük kardeşlerine bakıyorlar."

Madalyonun 'resmî' yüzü

Çocuk işçiliği sadece Diyarbakır'ın, Urfa'nın, Adana'nın ya da Türkiye'nin sorunu değil elbette. Kapitalist üretim ve paylaşım sistemi zincirlerinden boşaldıkça ve ülkeler, sınıflar, cinsler arasındaki gelir dağılımı bozuldukça, dünyanın dört bir yanında çocuk yoksulluğu ve işçiliği artıyor. UNICEF'in 2005 rakamlarına göre dünya çocuklarının yarısı, -yaklaşık bir milyar çocuk- yoksulluk içinde yaşıyor. Toplam 2.2 milyar çocuğun üçte biri sağlıklı barınma olanaklarından, beşte biri temiz içme suyundan yoksun⁴.

Dünya genelinde 14 yaşın altında 250 milyon çocuk çalışıyor. Türkiye'de 6-17 yaş dilimi içindeki çocuklardan ekonomik faaliyetlerde bulunanların oranı yüzde 10.2 olarak tahmin ediliyor. Üstelik bu sayı devletin resmî organları tarafından hesaplanmış. Bu sayıya sokakta ve geçici işlerde düzensiz olarak çalışan çocuklar dahil değil. Dünya ölçeğinde çocukların çalışma alanları, halı dokumacılığında konfeksiyon ve ayakkabı üretimine kadar farklı imalat sanayi kolalarında olmaktadır. Filipinler ve Tayland'ta ise çocukların çalışma alanları arasına fahişelik de girmektedir. Sokak satıcılığı ve ev işlerinde önemli sayıda çocuk, istatistiklere dahil olmadan çalışmaktadır. Türkiye'de sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe

çalışan çocukların çalıştıkları işyerlerinin yüzde 83'ü hiçbir yere kayıtlı değildir⁵.

Bu rakamlar bile, Türkiye'de çocuk işçiliği sorununun boyutları hakkında yeterince fikir veriyor. Çocuk işçiliği ile yoksulluk ve kayıt dışı üretim arasında sıkı bir bağ bulunuyor. Türkiye'de yoksulluğu bir kader olmaktan çıkaracak politikalar hayata geçirilmediği gibi kayıt dışı sektörler de, rekabet koşulları düştürülerek el altından desteklenmektedir. Bu da çocuk işçiliğinin artarak devam etmesine yol açmaktadır. Oysa 18 yaşın altındaki bütün bireyleri çocuk kabul eden BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun "ekonomik sömürüye karşı korunmasını, riskli ya da eğitimi engelleyecek, sağlığına veya bedensel, akılsal, ruhsal, ahlaksal, toplumsal gelişimine zarar verecek işlerde çalıştırılmaması"nı temel bir hak olarak tanımlamaktadır. ILO En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi hükümetleri, çocuk işçiliğini önlemek ve bunun için gerekli önlemleri almakla, kötü koşullarda çalışan çocukların rehabilitasyonları ve sosyal uyumları için gerekli yardımı sağlamakla yükümlü kılmiştir. Türkiye'de bu doğrultuda kimi kısmi adımlar atılmışsa da bunlar göstermelik olmaktan öteye gitmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, halen uygulanmakta olan ekonomi politikaları bırakalım çocuk işçiliğini önlemeyi, daha da artırıcı etkide bulunmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi çocuk işçiliğinin kaynağındaki en önemli etken ekonomik. Buna rağmen, kimi zaman Milli Eğitim Bakanlığı, kimi zaman da başka resmi kurumlar, çocuk işçiliğini önlemek için çalışan çocukların ailelerini ikna etmeye yönelik çalışmalar başlatır ve bunu şaşıaali törenlerle kamuoyuna açıklar. Çocuk işçiliğinin en önemli nedeninin ailelerin ikna edilememesiymiş gibi sunan bu tür kampanyaların, sorunun kaynağını ve çözümünü çarpıtmaya dönük bir ideolojik işlev gördüğü açık. Bu yazıyı Eğitim Sen'in ilköğretim çağındaki çocukların, mevsimlik tarım işçiliğinin önlenmesi için geliştirdiği önerilerle bitirelim:

"Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için etkili düzenlemeler yapılmalı, dengeli ve adaletli bir gelir dağılımı ile ailelerin hayatta kalma stratejisi olarak çocuk işçiliğine başvurularının önüne geçilmelidir.

Ulusal tarım politika ve programlarında kırsal kesimdeki geçim olanaklarının iyileştirilmesi ve çocuk işçiliğinin önlenmesi ile ilgili konulara yer verilmelidir.

Resmî yetkililer, eğitim hakkının korunması ve çocuk işçiliğinin önlenmesi ile ilgili evrensel ve ulusal hukuk ilkeleri doğrultusunda görev sorumluluklarını yerine getirmelidir. Çocukların yoksulluk ve çocuk işçiliği gibi nedenlerle temel eğitim hakkından mahrum kalmalarına

acil ve etkin önlemlerle son verilmelidir. Söz konusu önlemlerin oluşturulması ve hayata geçirilmesi sürecinde, sendikalar, toplum örgütleri ve sorunun mağdurları durumundaki tarım işçisi ailelerin ve çocuk işçilerin aktif katılımları sağlanmalıdır.

Oluşturulacak politikaların ve alınacak önlemlerin etkili olabilmesi öncelikle sorunun bütün boyutlarıyla ortaya çıkartılmasına bağlıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'na, mevsimlik tarım işçiliği nedeni ile eğitim alamayan ya da eğitimlerini yarıda bırakan çocukların sayılarının ve bu çocukların illere göre dağılımının saptanması amacıyla ülke çapında veri tabanı oluşturulmalı ve sorunun kapsamı ve gerçek boyutları ortaya çıkartılmalıdır.

Tarım işçiliğinden dolayı eğitim alamayan ya da eğitimlerini yarıda bırakan çocuklara geldikleri yörelerde yatılı okullarda veya diğer eğitim kurumlarında eğitim olanağı sağlanmalı; ulaşım, eğitim araç-gereç gereksinimleri karşılanmalı ve ücretsiz öğle yemeği olanağı sunulmalıdır.

Mevsimlik tarım işçiliğinin söz konusu olduğu illerde her yıl İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri aracılığı ile mevsimlik tarım işçisi ailelerin ilköğretim çağındaki çocukları tespit edilmeli ve bu çocuklara yönelik kaybettikleri zaman için telafi edici eğitim ve rehabilitasyon merkezleri açılmalıdır. Çocukların bu merkezlere taşınması için ulaşım kolaylıkları sağlanmalıdır.

Mevsimlik tarım işçilerine yönelik düzenli sağlık taramaları yapılmalı ve ücretsiz tedavi olanaklarından yararlanmaları sağlanmalıdır.

Tarım işkolunda çalışanların ve bunlar arasında en olumsuz koşullarda çalışan mevsimlik tarım işçilerinin ücret ve sosyal güvenlik açısından korunmasını sağlayacak olan bir Tarım İş Kanunu çıkartılmalıdır.

Şartlı nakit transferi artırılarak sürdürülmelidir..."

Tüm okurlara iyi seneler diliyorum... ✨

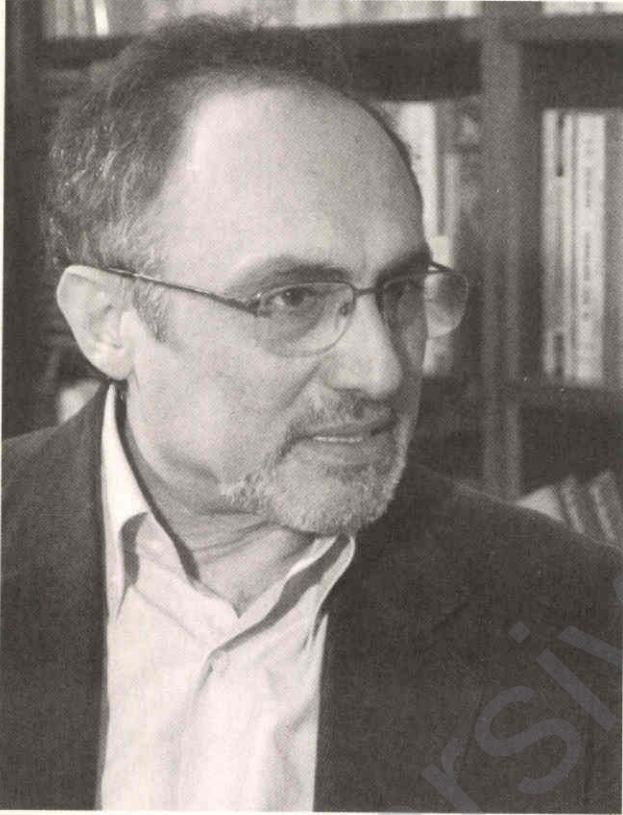
Dipnotlar:

- 1 "Diyarbakır Sokaklarının Yoksulları", 23.12.2007 Radikal gazetesinin Radikal İki eki.
- 2 A.g.y.
- 3 "Eğitim Sen Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni ile Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması", 14 Aralık.2007, Ankara, www.egitimsen.org.tr
- 4 UNICEF Dünya Çocuklarının Durumu-2005
- 5 Kuvvet Lordoğlu, "Oyuna Zaman Yok Ama Sokaklar Bizim", <http://www.fisek.org.tr/web-cocuk-8.php>; "Dünya Çocukları Gününde Çocukların Durumu", Eğitim Sen Bülteni, Ekim-Kasım 2007

Tarihçi Yazar Erdoğan Aydın'la AKP'nin 'Alevi açılımı' üzerine...

AKP, tıpkı Kürtlük gibi Aleviliği de çürütmeye çalışıyor

RÖPORTAJ: SERPİL İLGÜN

Fotoğraf: Cemil Oğuz

AKP Hükümeti'nin, Kasım ayının son günlerinde gündeme getirdiği "Alevi açılımı"na ilişkin tartışmalar devam ediyor. Alevi olduğu için okulda baskı gören öğrencilerin haberleri ile aynı günlerde kamuoyuna yansıyan "açılım", esas olarak Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesini ve dede ve zakirlere maaş bağlanmasını içeriyor. Tarihçi yazar Erdoğan Aydın'a göre, ABD'nin ılımlı İslam projesi kapsamında şekillenen AKP'nin Alevi açılımı, Kürtlere de uygulanan, Sünni, Türk ve dindarlaştırma harekâtının bir devamı niteliğinde. AKP'nin Alevileri Alevi olmaktan çıkarmayı, Alevileri tarihsel belleklerinden uzaklaştırarak eşitlikçi ve özgürlükçü reflekslerini çürütmeyi amaçladığına dikkat çeken Aydın, önümüzdeki günlerde, devle-

tin Alevilerine ek olarak AKP'nin Alevileriyle de karşı karşıya kalacağımız uyarısını yapıyor. Aydın, laikliği devletin ve rejimin çıkarları ile sınırlamaya çalışan sistemin laiklik anlayışı ve Alevilik politikasına karşı çıkmadan, AKP'nin Alevi politikasını etkisizleştirmenin mümkün olmayacağına dikkat çekiyor.

AKP'nin Alevi planını konuşmadan önce, bugünü daha iyi anlamak açısından Cumhuriyet ve Aleviler ilişkisinin seyrine bakmak gerekiyor. Cumhuriyet kadroları Aleviliğe nasıl bakmıştır?

Alevi toplumsal belleğini oluşturan şey, Osmanlı devleti karşıtlığıdır. Niye böyle? Çünkü Osmanlı devleti tarihi boyunca Aleviler için tam bir ezme-ezilme ilişkisi söz konusu. Üstelik o dönemde bu ilişki, çıplak zor ekseninde şekillendiğinden dolayı, bu süreç gerçek anlamıyla yaygın katliamlar, sürgünler, hayvan gibi damgalanmalar olarak şekillendi.

Bu nedenle Cumhuriyet, Alevilerde bir kurtarıcı olarak karşılandı. Nitekim Koçgiri gibi bir iki örnek

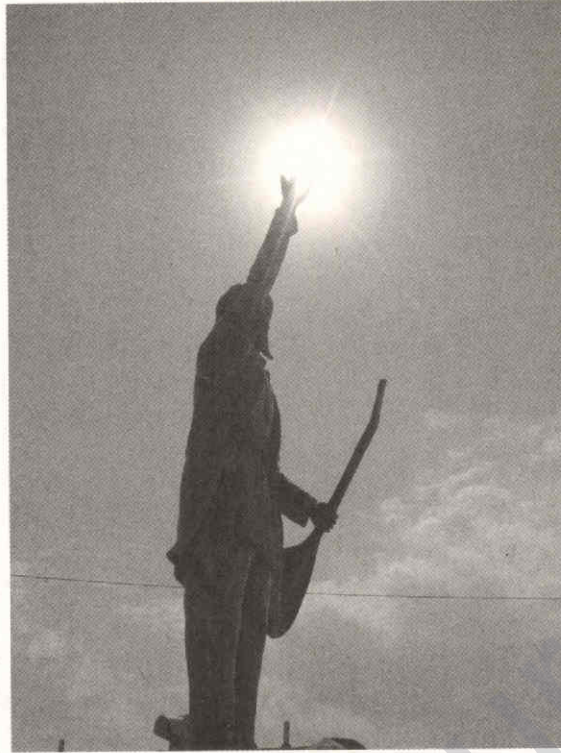
hariç, gerek Kurtuluş Savaşı sürecinde gerekse sonrasında Cumhuriyet ve laiklik yönlü burjuva reformların yapılmasında Aleviler, büyük çoğunluklarıyla, kendiliğinden destekçi bir konuma geçmişlerdir. Yüzyıllardır ezilen bu halk laiklikte, Cumhuriyet ile, artık kurtuluşa erecekleri gibi bir düşünceye kapılmıştır. Fakat tabii bu umut bir müddet sonra başka bir gerçeklikle karşılaşacaktır.

Bu gerçeklik en sert yüzünü hangi dönemde göstermiştir?

1919'dan 1924'de kadarki süreçte, aslında Cumhuriyet öncülerinin gerek Kürtlerle, gerek Alevilerle,

gerekse de sol güçlerle kurduğu ilişki esasen pozitif bir ilişkidir. Bu ilişki örneğin komünistlerin Ankara'da örgütlenmesi, Kürtlerin "Kürdistan mebusu" olarak parlamentoda yer alması, Alevilerin bir dönem parlamento başkanlığı dahil, bu yeni devletin şekillenmesinde doğrudan var oldukları ve hep var kalacaklarını zannettikleri bir dönem. Fakat yeni devletin var olma kaygılarını aştığı 1924-25'lerden itibaren bu durum değişecektir. Lozan'ın imzalanmasından sonra devlet içe dönüp içini düzenlemeye başlamıştır. İçini düzenlerken önüne koyduğu perspektif ise toplumun tektipleştirilmesidir. Çünkü Kurtuluş Savaşı öncülerinin büyük çoğunluğunda, ittifakçı gelenek içinde şekillenmiş ve her farklı kimliğin ileride bir bölünme potansiyeli olacağı şeklinde bir bilinç arkası vardı. Bu nedenle "bölünme potansiyellerini ortadan kaldırarak, sınıfsız, imtiyazsız, yekpare bütün oluşturmak" bilinci, Cumhuriyet devletinin kurumsallaşmasına yön vermiştir. Bu bilincin faturası da, Kurtuluş Savaşı'na ağırlıklı nüfusuyla katılmış olan Alevi ve Kürtleri vuracaktır.

Bu başlangıç döneminde gayrimüslimlerle ilgili sorun, mübadeleyle çözülmüştür. Bu mübadele, Türklük eksenli değil, Müslümanlık eksenli yapılmıştır. Örneğin Türkmen olan ama Ortodoks inanca sahip Karamanlılar gönderilmiştir, buna karşılık Balkanlarda Müslüman olup, Türk olmayanlar getirilmiştir. Yani başlangıç zemini olarak Müslümanlık temel yapıştırıcı öge olmuştur. Ve ardından bu Müslüman eksenin de kararlı bir devlet politikasıyla Türkleştirilmesine yönelinmiştir. Fakat bu iradi kimlik dayatması, başka kimliklerle, Kürtlük, Alevilik ve İslamcılıkla sorun yaşamaktadır ve bunlar çok ciddi nüfus oluşturmaktadırlar. Bu nedenle burjuva demokratik bir atılım ola-

rak başlayan Cumhuriyet, giderek demokratikleşmesini imkânsızlaştıran tektipleştirici bir zoru eksen alan bir kurumsallaşmaya gitmiştir. Burada ortadan kaldırılması hedeflenen üç kimliği ayrıştırmak gerek. Bunlardan Kürt ve Alevi kimliği, demokratik hukuk açısından bir hak sorunu iken, İslamcı kimlik ise (demokratikleşme ve laikleşme gereksinimleri açısından) bir tahakküm ideolojisidir.

Burada herkese dayatılan resmi kimlik, dünyevileştirilmiş bir İslam ekseninde Türklüktür. Liberal ve İslamcı tarih okumasına

karşı ayrıştırılması gereken bir gerçekle karşı karşıyayız: İslamcılığın tasfiyesi monarşist-Hilafetçi karşı devrim ile burjuva devrim arasındaki kavga olmasına karşın, Cumhuriyet'in Kürt ve Alevi kimlikleriyle yaşadığı sorun, burjuva diktatörlüğü ile burjuva demokrasisi arasındaki bir sorundur. Özetle demokratikleşme açısından, Cumhuriyetin bu üç farklı kimlikle yaşadığı sorunun birbirinden ayrıştırılması gerek.

Biz çoğumuz 1925'teki tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin yasayı, aslında şeriatçılara karşı laikliği ve burjuva devrimi güçlendiren bir yasa zannederiz. Oysa şeriatçı güçlerle hesabını kılıçla gören Cumhuriyet, 1925'teki tekke ve zaviyelerin kapatılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsallaştırılmasıyla, tüm Türkiye toplumunun devletin denetiminde dünyevileşmiş (yani şeriatçılıktan arındırılmış) Sünni Hanefi bir inanç kalıbına dökülerek tektipleştirilmesini hedeflemiştir.

Bu sürece rağmen, Alevilerde Cumhuriyet ve Mustafa Kemal'le bir özdeşleşme söz konusu. O mesafe neden çok açılmıyor?

Aslında açılıyor, fakat Alevi halk 500 yıllık ezilmenin yükü ve örgütsüzlüğü ile duruma razı olma pozisyonuna çekiliyor. Osmanlı

döneminde egemen ideoloji din, temel düşman da Alevilerdi. Cumhuriyet döneminde ise temel ideoloji Türklük ekseninde milliyetçilik olduğundan ve laiklik olduğundan dolayı Aleviler duruma razı olma yoluna yönelmişlerdir. Ama bu razı olma durumu aslında yenilgilerin ve yorgunluğun yanı sıra laiklikle sorunlarının çözüleceği umutlarının yaratmış olduğu bir durumdur. Üstelik İslamcılığın toplum içindeki nüfuzu yanında sağcı siyaset sınıfının onu koruyup kollaması koşullarında Aleviler Cumhuriyet'e sığınarak kendilerine güvence aramıştır. Nitekim bugün, Mustafa Kemal'in ikinci bir Ali veya Ali'nin donunda (onun figüründe) tekrar dünyaya gelmiş kişi olduğu söyleminin yaygınlığı da bundandır. Atatürk'e dayanarak, daha sağcı, daha İslamcı güçlere karşı kendilerini koruyabilme, âdeta Atatürk'ü bir kalkan olarak kullanma refleksinin yansımasıdır bu. Ki bunun toplumsal psikoloji açısından çok anlaşılabilir bir durum olduğunu düşünüyorum.

Alevilerin hep hayal kırıklığı yaşamalarına karşın, yüzlerini CHP'ye dönmeleri için neler söylersiniz? CHP'ye yedeklenmek de bu psikoloji ile mi ilgili?

Hayal kırıklığı yaşadıkları kesinlikle doğru, ancak bu noktada bir bilgi eklemesi yapmak istiyorum. Aslında Aleviler bütün Cumhuriyet boyunca CHP'yi desteklememişlerdir. Bir dönem Mustafa Kemal'in etkisi ve onun hâkim olduğu bir rejimde zaten başka hiçbir kapının açılmaması nedeniyle tüm Türkiye yurttaşları gibi CHP'de mecburen olmuşlardır. Fakat çok partili döneme geçişte Alevilerin önemli bir kesiminin DP'ye oy verdiklerini biliyoruz. Çünkü CHP'nin sermaye birikimi ve tektipleştirme için uyguladığı sömürü ve baskı, işçiler ve Kürtlerin yanı sıra Alevilerin de kitlesel olarak DP'ye yedeklenmesini getirmiştir. Tabii bir müddet sonra DP'nin de farklı olmadığı, bunun tek tek partilerden bağımsız olarak bir devlet aklı olduğu görülecektir.

Bağımsız ve etkin sosyalist hareketin ortaya çıkmadığı koşullarda Aleviler, 1955'lerden itibaren, çaresizlik içinde tekrar CHP'ye yönelmeye başlayacaktır. Fakat Alevilerin gerçek anlamda siyasete katılmaları sosyalistlerin güçlenmesiyle birlikte başladı.

60'lardan itibaren 60 Anayasası'nın o kısmen özgürlükçü atmosferi ve 60'ların başından itibaren bütün dünyada devrimci dalganın yükselmeye başlaması ve bunun Türkiye'ye yansımaları olarak DİSK'in ve TİP'in örgütlenmesiyle Aleviler, en uyanık kesimlerinden başlayarak hızla sosyalizme kaymaya başladılar. 70'lerde bu daha da netleşecektir. Aleviler ağırlıklı sosyalistlerden yanadırlar.

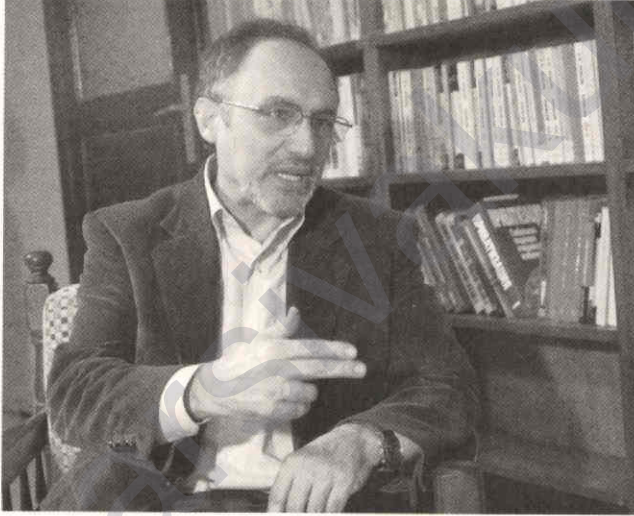
Burada sosyalist hareketlerin netleştirilmesi gereken şey şudur. Aleviler, sadece Kürtler gibi ezildikleri için sosyalizme yönelmemişlerdir. Alevi inancı kendi doğallığı içinde Kerbela'nın haksızlığa karşı direnciyle; Pir Sultan'ın türküleri, Baba İshak'ın, Kalender Çelebi'nin öyküleriyle; Yunus'un, Hacı Bektaş'ın hümanizmiyle şekillendiği için, bu geleneğin olmazsa olmazı olarak zaten sosyalist olmaktan başka bir seçeneği yok. Politikada farklı bir tercih, Alevinin kendi geçmişi ve değerlerinden de uzaklaşmakla özdeşir âdeta. Bu

anlamda bugün soldan uzaklaşma, eski sosyalist kadroların sosyalizmden uzaklaşması gibi bir kendine yabancılaşma durumudur.

Dolayısıyla bu duruş, Alevileri 12 Eylül faşist darbesinin de hedeflerinden biri yaptı...

Evet, 12 Eylül Türkiye'deki devrimci güçler, sendikalar ve Kürtler yanında, en yaygın olarak Alevi mekânlarına saldırdı. Böyle olunca Alevi belleği büyük bir travma

yaşadı. Aleviler için bu Kürtlerinkinden farklı bir süreçti. Kürtler bu süreçte kendilerini var ettiler, ayağa kalktılar ama Alevilerde ciddi bir yabancılaşma yaşandı. Aslında bir anlamda devrimci kadroların yaşadığı travmayı Aleviler toplum olarak yaşadılar. Solun yok edildiği bu dönemde Aleviler korku içinde âdeta yeniden şekillendirildiler. Bu dönem aynı zamanda CHP-SHP üzerinden ciddi bir Alevi müteahhit sermayesinin oluşturulduğu, devletin Aleviler içinde organik ilişkiler geliştirdiği bir dönemdir. Bunun sonucunda Aleviler içinde kendilerini soldan uzak tutmak, geleneğe dönmek ve gelenekte de mümkün olduğunca İslamcı öğeler yakalayarak, iktidarla çatışma noktalarını azaltmak gibi bir bilinç gelişti. Giderek, Alevi kültüründe "Hızır Paşa'laşma" denilen sendrom, Alevi toplumunda hızla yaygınlaşmaya başladı.

Geleneğe dönmeyen, Alevi toplumuna yansımaları nasıl oldu?

Alevicilik diyebileceğimiz bir akımın hızla yükselmesini getirdi. Birdenbire işte bir kısım dedeler olağanüstü, âdeta her sözlerinde bir keramet bulunan insanlara dönüştüler, onların çevresinde yeni örgütlenmeler oluştu. Alevilerin içinde anti-sosyalist ve düzen içinde kendilerine ikbal arayan önemli bir kesim oluştu. Geçmişin kimi sosyalist kadroları da bu sürece dahildir. Ortaya çıkan bu travmatik durumun ise, 1) devlete yönelme, ve özdeşleşme, 2) İslama yönelme, Aleviliğin İslam olduğunu iddia etme, 3) sosyalistlerden mümkün olduğunca uzak durma şeklinde yansımaları oldu.

AKP bu sağcılaşma, İslamcılığa unsurları yakaladığı için mi bugün bir Alevi planıyla ortaya çıkıyor?

Evet, ama bunun ötesinde yönelimleri var. Devletin başlatıp sola, Kürt kimliğine ve İslamcılığa karşı manipüle ettiği Alevilik şimdi de AKP tarafından manipüle edilmek isteniyor. AKP son seçimlerden sonra (bu seçimlerde bir kısım Alevi kökenli insanları milletvekili de yaparak), Aleviler cephesinde yeni bir açılımın başlatıcısı oldu. Burada AKP'nin kendisini sıkıştırmaya çalışan devlet güçlerine karşı, toplumsal desteklerini arttırma kaygısı var. İkinci olarak yine kendisini sıkıştırmaya çalışan devlete karşı, uluslararası temelde halkın farklı demokratik taleplerini kabul ediyormuş gibi davranma tutumu var. Bir üçüncü öge olarak da AKP, bu yolla toplumun inanç ekseninde kontrol edilebildiği bir Türkiye inşa etmeye çalışıyor. Bu aynı zamanda ABD'nin de geliştirdiği ılımlı İslam projesinin de Türkiye'de bir uygulanma tarzı. AKP Alevilere bu şekilde el atarak onların içinde de din üzerinden kontrol ettiği bir alan yaratmayı hedefliyor. Eğer bugün bu projeye işbirlikçi-lik eden küçük bir azınlık dışındaki geniş bir Alevi kesimi bu oyuna gelecek olursa, Türkiye laikliğin ve eşitlikçiliğin temel toplumsal damarı olan Alevilerin biraz daha kendilerine yabancılaştığı ve Türkiye'nin bütününe çok daha geriye doğru, yani eşitsizlik, Amerikancılık, dincilik vb. eğilimlere doğru biraz daha tahkim olması anlamına gelecektir.

Alevi örgütlerinin ilk tepkilerine baktığınızda ne görüyorsunuz?

Örgütlü Alevi çevreleri içinde devleti eksen alan ve Cem Vakfı etrafında toplanmış olan bir kesim var ki, bunlar, doğrudan kendileriyle ilişki kurularak bu proje kotarılmadığı için devletin laikliği istismar eden, milliyetçilik eksenli kesimlerine sırtını daya-

arak bu projeye karşı çıkmaktadır. Ama aslında, devletin din eğitimi ve din bütçesi içinde Alevilerin de yer alması şeklinde talepleri birbiriyle örtüşüyor.

Bunun dışında adına demokratik Alevi hareketi diyebileceğimiz, Türkiye'deki temsilcileri Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF) olup, Pir Sultan, Hacı Bektaşî gibi yüzlerce derneği içeren kesim ise, bu çürütme projesine tavır koyuyor. Söz konusu demokratik Alevi hareketinin talebi, kimliklerin hak eşitliği içinde yaşayacakları çok kimlikli, çok kültürlü bir Türkiye'dir ve Diyanet'in lağvedilmesini, devletin elini dinsel alandan çekmesini talep ediyorlar ki bu doğru, laik, demokratik ve adil bir yaklaşımdır...

Şu var ki, bu kadar örgütsüzleştirilmiş, bu kadar özgüven yitimine uğramış bir halk gerçekliği içinde AKP'nin projesinin de kendi Alevilerini yaratma ihtimalinin ciddiye alınması lazımdır. Çünkü insanların yeşil karta, sadakaya muhtaç bırakıldığı bir gerçeklikte, AKP devlet bütçesinden kendileriyle işbirliği edecek dedelere para dağıtarak, oralarda İslamcı dayanışma örgütlerini kurumlaştırarak bu alanda kurumlaşmayı hedeflemektedir...

Alevilere yönelik bu plana ordu nasıl bakıyor?

Ordu, gerek Hacıbektaş Belediye Başkanı, gerek bazı Bektaşî babalar, gerekse de Cem Vakfı aracılığıyla, Aleviliği Türklük ve Müslümanlıkla özdeşleştiren, ama devletin otoriter laikliğinin yanında AKP'ye ve demokratik Alevi hareketine de karşı duran bir Alevi alanı yaratma anlayışına sahip. Bu bakış açısı da, Aleviler açısından bir nevi hac işlevi gören Hacıbektaş'taki belediye üzerinden demokratik Alevi hareketini etkisizleştirmeye çalışıyor. Eğitim, medya, adalet, yasalar, polis vb. her olanakla demokratik Alevi hareketini etkisizleştirmeye çalışan, Alevi sorununun çürütülmesi inadını sürdüren egemen politika, AKP'nin Aleviler arasında örgütlenmesini kolaylaştıran bir sonuç getirecektir. Nasıl ki Kürtlerin demokratik ve laik hareketinin kendini ifade etme hakkının bastırıldığı oranda giderek genişleyen AKP'li Kürtler oluşmuşsa, Alevilerin içinde de bu çaresizlik, örgütsüzlük ve yoksulluk atmosferinde, devlet kapısına sığınıp nemalanma refleksi, giderek AKP'nin kurumlaşmasına zemin açmaktadır. Bu nedenle, laikliği güçlendirmek açısından bile, sadece AKP'nin Alevilik planına itiraz etmek yetmez; onun yeşerebilmesini sağlayan ortama ve sorumlularına, yani rejimin laiklik ve Alevilik politikasına da karşı çıkmak gerekiyor. Ona karşı çıkmadan AKP'nin Aleviler politikasını etkisizleştirmek de mümkün değildir, bu da aslında Türkiye'nin diğer sorunlarında olduğu gibi, birbi-

rinden büyük iki gericilik odağı ile karşı karşıya olduğumuz gerçeğini kavramak gerektiğini gösteriyor.

Yakın zamanda Cumhuriyet mitinglerini yaşamış, laikçiler-şariatçılar kampaşmasını uzun uzun konuşmuş bir toplumuz. Bu plandan sonra laisizmden söz etmek ne kadar mümkün? Devlet dine daha da batmış olmuyor mu?

Doğru. Ancak önceki dönemde de Türkiye'de gerçek bir laiklikten söz etmek mümkün değildi. Gerçek laiklikte devlet dinsel veya mezhepsel inanca yatırım yapmaz. Belli bir dini/mezhebi destekleyip zorunlu din dersleriyle topluma dayatmaz. Laiklikte insanların dini sorulmaz, kimlik kartına yazılmaz. Her inanca eşit mesafede durulup tam bir inanç özgürlüğü atmosferi sağlamakla yetinilir. Oysa Türkiye'de Sünni imamlar öğretmenlerden fazla maaş alıyorlar, laik eğitimin paraleli bir imam hatip sistemi yerleşmiş durumda, cami sayısında dünya birincisiyiz. Diyanet bütçesi altı bakanlıktan büyük, zorunlu din dersleriyle sadece Alevi çocukları değil, bütün çocuklarımız sistematik bir dinselleştirmenin kurbanları ve bunların hiçbirisi AKP nedeniyle başlamadı. Sorunlarını toplumu dinselleştirerek çürütme politikasının asli sorumlusu laik olduğuna inanmamızı isteyen rejimin kendisi; AKP bu fidelelikten beslenip büyüyen ve tabii iktidarının geleceği açısından toplumu sistematik bir şekilde İslamize ederek laikliği daha da içeriksizleştiren bir güç durumunda.

Cumhuriyet mitinglerinde, "Türkiye laiktir laik kalacak" diye slogan attıranlar gerçekte bizimle dalga geçiyorlar. Oysa Türkiye'nin gerçekten laik yapılması lazım ve bu noktada ilk adım olarak özgürlüğü la-

iklik talebiyle, mevcut rejimin otoriter laikliğinden kendimizi ayırmamız lazım. Bunu herkese anlatmamız lazım.

Roj TV'deki bir programa katıldığınız için uzun zamandır yazı yazdığınız Cumhuriyet gazetesindeki işinize son verildi, kitaplarınızın dağıtımı durduruldu. Nasıl karşılıdınız?

Öncelikle düşünemeyeceğim denli büyük bir dayanışmayla karşılaştım. Bu vesileyle başta siz olmak üzere dayanışma gösteren tüm kurum ve dostlara teşekkür ediyorum. Ancak daha etkin bir dayanışma mekanizmasına ihtiyacımız var; öyle ki farklı düşünceleri nedeniyle kimse işinden olamasın. Yaşadığımız hoşgörüsüzlük, düşünce ve ifade özgürlüğüne karşı milliyetçi ve İslamcı baskı dalgasının bir tezahürü. Kendisinden farklı düşünen insanların ifade özgürlüğüne hak vermek istemeyen tavır her tarafta yaygınlaşmış durumda. Dolayısıyla benim işten atılmam veya benim yazma ve ifade özgürlüğümün bu şekilde ihlal edilmesi de son olmayacak örneklerden bir tanesi sadece.

Erdoğan Aydın, oldukça üretken bir isim. Konuştuğumuz bütün bu gelişmeler şu sıralar yeni bir kitaba ilham kaynağı oluyor mu?

Doğrusu şu anda ilham alamayacak kadar yoğun bir durumdayım. Katılmak zorunda olduğum etkinliklerin yoğunluğu yanında, Cumhuriyet'ten geri çektiğim 8 kitabımın yeni baskılarını hazırlıyorum. Bu vesileyle onları bir kez daha gözden geçiriyorum. Öncelikle Cumhuriyet'in basıp dağıtımına vermediği Öteki Tarih adlı kitabımın yeniden basımını diğer kitapların basımı izleyecek. ✨

Heq

ŞEVGER ÇIYA

Karikatür: Canol Kocagöz

Payîza Diyarbekir ji rojê, ya ku bê dilê xwe hiltê mirovan germ nake lê dişewitîne, aciz dike û ji şevên ku berbanga wan êdî sar dibin tê fêmkirin, ne dar hene ku pelgên wan biweşin, ne çayir heye ku zer bibe, ne ji kanî hene ku avên wan biçikin. Di van deman de carna ewr tîn berhev, ba qirêja bajêr a veşartî derdixe derve, kolan, sûk, meydanên bajêr di binê xweliyê de dimînin. Çend dilop barana zûhatî her çi qas mirov hevidar bike ji bextewar nake, lewre baran ji çend dilopan wêdetir naçe. Şoreş ku navê wî yê fermî Îbrahîm e, ber bi buroya apê xwe ve dimeşiya. Havînê

emeletî kiribû di însaeta apê xwe de; bûbû du meh ku karê wan qediya bû, hê ji pereyên xwe nestendibûn. Wî, heta niha hêvî dikir ku dê apê wî pereyê wî bişîne, lê apo li ku, pere û şiyandin li ku... Zanîngeh jî dest pê kiribûn, ji pirtûk mirtûkan wêdetir mesrefa wî ya şexsî ji zêde bûbû, ji xwe pêdiviya wî tune bûya ji heq e ku mirov pereyê xwe bistîne, ji bo çi ew qas xebitî? Ev pere jixwe ji bo mirovên wiha zengîn pere nîn bûn, pereyê mazota erebeyê ji bo rojêk an ji pereyê eraqa şevêk e. Her ku difikiriya hestên wî dijar dibûn, dest bi çêran kiribû. Hat gihîşt ber buroyê, ber derî pêşî pantorê xwe rast kir qayîşê xwe şidand, îçlikê xwe berda ser pantorê, bi destê xwe porê xwe rast kir. Tiştê ku ji apê xwe re dê bibêje serê xwe de carêk jî bihurand û li derî xist. Keçikêk ku di temenî wî de bû derî vekir, Şoreş got ez biraziyê mîrza A'yê me, keçikê ew keremê hundir kir.

- Merheba, çawa yî apo?
- Saxbî, birazî. Tu çawa yî?
- Baş e, spas dikim.

Bi vê spas kirinê hinek şerm kir. Lewre, spas kirin mîna wan bike weki hev. Gelo mirov karibûn ji apê xwe re spas bike. Mirov ji hevalê xwe re spas dike. Yan na? Apê wî ji binê çavan de lê mêze kir, bişiri. Telefon lê ket, bi tirkîyeke nazik û nazenîn apê wî dest bi peyivînê kir, li şûna 'q'yê 'k' bi hesanî ji devê apo derdiket, yekê ku nizanibûna dê bigotana qey ev ciwanmêr tirkekî xas e. Di nav hestên wisa xerîb de çû û hat, wexta bi mamosteyan re an ji cihekê fermî de xeber didan ev hest dihatin, wê demê peyv di qirikê de asê diman tu car nikaribûn 'q' yê bike 'k' xasma gava 'q' di orteya peyvyan de bûn. Apê wî telefon

girt, vegeriya ser Şoreş: "Ev ê ku min pê re xeber da karsaz e, li Edeneyê febrîkeyên wî hene. Dixwest em li wê derê şirîkî bikin, bi hev û du re fabrikeyeke vekin. Wê demê min jî got erê, baş e. Wekî ku tu jî dizanî xizanî bêhed û hesab e li Diyarbekirê. Me dil kir ku em çend însanê xwe bikin xwediyê kar, mixabin çênebû."

Hinêk mirov wexta behsa xwe dikin nabêjin ez, dibêjin em, wekî ku jî kesek pirtir bin. Apê wî li hevîya Şoreş bû ku bipirse gelo çima çênebû, lê Şoreş dil nekir ku bipirse, çavê wî çûbûn ser kovara ku li ser maseyê bû. Apê wî jî bo bala wî bikişîne ser xwe bangê xebatkara xwe kir, jî bo xwe qehweyk xwest, Şoreş serê xwe rakir li keçikê mêze kir, wî jî çayêk xwest. Apê wî dom kir: "Di vê adarê de Diyarbekir dîsa li binê guhê hev ket, ciwanmêr tirsîyan, dev jî saz kirina febrîkeyê berdan. Gotin were em herin li Edeneyê de vekin. Min dixwestin em li vê derê vekin, qenebe çend mirovan bikin xwediyê kar. Bila xêra me bigihîsta xelkê me. Çi karê min li Edene medenê heye? Divê mirov wexta karek bike paşî û pêşiyê bifikire birazî, kar û zirara xwe hesab bike. Binêr birazî, belkî çend febrîke dê bihatana saz kirin, çend dikan vebûna, çend avahî ava bibûna, lê çi bû? Kurdên me yên bêaqil dîsa erîşê her derê kirin, derebe şikandin, cam daxistin, banqe talan kirin, erebe şewitandin, çi ket destên me? Em zengîntir bûn, pereyên me zêde bûn, dewletê me tiştêk hesaband? Na?"

Di vê navberê de xebatkar, ku keçikêk delal bû, li derî xist berî ku dengê êrêkirinê bê ket hundir pêşî qehwe, paşê çaya Şoreş danî ser maseyê. Li apê wî mêze kir wekî ku bibêjê daxwazeke te ya din heye yan na. Apê wî got: "Tu dikarî biçî" û derket çû. Apê wî xwe ser kursiya xwe hinek ra kir, pantorê wî yê ku kişiyabûn jor bi destê xwe jêr ve da, xwe dawêşand li cihê xwe rehetir rûnişt, her du destê xwe gihand hev û berdewam kir:

- Ne ku me nekiriye, me jî kiriye, em jî di wextê xwe de şoreşger bûn, me jî her roj sazûman ava dikirin, dinê xilas dikirin, bindest dikirin serdest û serdest jî dikirin bindest, çend caran em ketin bin çavan jî, me lêdan jî xwar, çêr jî xwar lê dawiya dawî çi bû? Çi ket destê me, tu tiştêk jî.... Di vê dinê de hinek şah in, hinek jî piyon in. Dîrok tenê navê şahan dinivîsîne, ew şah ku tenê jî bo berjewendiyên xwe têdikoşin. Mêze tu jî diçî zanîngehê, çavêkirî be, dinê wekî ku di pirtûkan de dinivîsîne nîn e, rastî heye rastî. Wexta zik birçî be mirov her tiştî dike, her tişt zik e zik?

Di vê navberê de bi destê xwe zikê xwe miz da, wekî ku bêje yê min têr e ez rehet im û domand: "Îro ez

dizanim ku çavê malbatê li min e. Her kes tê tiştêk dixwaze, ez ê çawan karibim her kesî xwedî bikim. Wan rojan meta te hatiye pere dixwaze. Çima? Zarok dest bi dibistanê dikin divê forma û pirtûk bîn stendin, wexta zarokan tînin dinê tu bijî qey tînin jî min dipirsîn, ku îro tînin mesrefê wan dikin stûyê min. Wexta ez bi şev û bi roj dixebitîyam ne tenê jî bo xwe dixebitîyam, jî bo ku xelk bi me yarî neke, nebêje hemû xizan in. Qey îro em hemû feqîr bûna mala Ebas, mala Hecî Elî dê bi me henekên xwe nekirana? Min bi her tiştî dizanibû jî bo vê yekê min şev û roja xwe kir yek, min got bila em jî wekî xelkê serkeftî û serfiraz bin. Îro jî ev jî me re bûye sûc."

Şoreş guh neda peyvên dawî yên apê xwe, çimkî fêhm kir ku apê wî dixwaze pêşîya xwestina pereyan bigire, ew jî ket nav dudiliyekê, divê bixwestana lê nikaribû bêje 'ez havînê xebitîm, perê min bide.' Apê wî dê ev yek wekî bêterbiyetiyê fêhm bikira, belkî pere bidana lê dê jî her kesî re bigota: "Şoreş wekî ku ez xerîb bim hatiye dibêje pereyên min bide, çi ferqa min û ya wan heye qey pereyên min jixwe ne yê wan in, wekî ku ez ê birevim, wînda bibim hatiye buroyê firiye min" jî ber vê yekê tenê riyêk mabû jî Şoreş re ew jî pereyê xwe wekî ku parsek dixwazin bixwaze, bêje pêdiviya min pê heye, min dest bi zanîngehê kiriye, jî min re pirtûk divên, wele pênc qurîş pereyên min nemane. Ev yek jî jî bo wî zor bû. Mirov carinan heqê xwe bi lavelavan dixwaze, lê, jî wê jî wêdetir dê apê wî biçe di nav xizman de bêje: "Ez wî didim xwendin, her roj tê pere jî min dixwaze, ez nikarim her kesî xwedî bikim êdî bes e derdê we, ez ber derdê we bi ku ve biçim."

Wexta Şoreş li ser van difikirî, apê wî destê xwe dirêjî cixareya xwe kir, yek jê derxist û rabû piyan destê xwe kir berikê xwe, derxist kir a din, bi kelecana li çeqmaqê xwe geriya, dawî dît, li cihê xwe rûnişt, cixareya xwe pêxist, behnêk kûr jê kişand, çavên xwe girt wekî bixwaze tehma cixarê derxe.

Şoreş hedî rabû piyan, apê wî belgeyekî di dest de dixwend; her çiqas fêhm kir ku dê Şoreş biçe jî xwe ker kir, hevîya xatir xwestina Şoreş bû lewre wî dest bi axaftinê bikirana bigotana; "Şoreş tu radibî?? diviya bûn bipirse ihtaciyeke te heye yan na? Ev yek jî jî Şoreş re dibû fersend ku pereyê xwe bixwaze. Wî jî ev yek nekir û li kaxiza ber xwe mêze kir. Şoreş, bi dengê ku pir jê re xerîb hat, dengêki kelogirî xatir jî apê xwe xwest, derket çû. Apê wî bişirî, xwendina kaxiza xwe domand. Şoreş wexta der ket derve jî hêrsan bûbû wekî bizota agir, xwe bi xwe got: "Gelo ev zengîn hemû wiha piç in? ❀"

Bölgesel Asgari Ücret

YUSUF KARATAŞ

Cumhuriyet rejiminin 1950'li yıllardan bu yana Kürt sorunu karşısında kullandığı en yaygın söylemlerden biri, sorunun "ekonomik geri kalmışlık sorunu" olduğudur. Bu söylem, Kürtlerin varlığının ve ulusal demokratik taleplerinin üstünün ekonomik gerekçelerle örtülmeye çalışılması bakımından geleneksel inkârcı politikaların bir devamı olmanın yanı sıra, burjuvazinin Bölge'yi daha kârlı/verimli bir pazar haline getirme niyetinin bir ifadesi olarak da anlaşılmalıdır. Fakat bu yönüyle bölgesel/ekonomik geri kalmışlık söylemi, kendi çelişkisini/açmazını da içinde barındırmakta; Kürt sorununda inkâr ve çözümsüzlük politikalarına hizmet ettiği oranda, Bölge'nin sermaye için kârlı bir pazar haline getirilmesi zeminini de ortadan kaldırmaktadır. Sonuçta ülke egemenlerinin dönem dönem Bölge'nin ekonomik geri kalmışlığına son vermek adına açtıkları 'paket'lerden, gericiliğin Bölge'deki burjuva-feodal dayanaklarına/uzantılarına kaynak aktarımından başka bir şey çıkmamıştır.

Uluslararası sermayenin ve ülke içindeki işbirlikçilerinin çıkarlarının gözü kara savunucusu olan AKP Hükümeti'nin, bu çıkarlar temelinde bir süreden beri Bölge'de Kürt hareketinin; Kürt halkının ulusal demokratik istemlerinin karşısında burjuva-feodal Kürt unsurlara da dayanarak örgütlenme yönünde adımlar attığı bilinmektedir. İşte tam da böylesi bir süreçte, AKP'nin hem ulusal sorun karşısındaki gerici duruşunun, hem de sınıf karakterinin bir ifadesi olarak 'bölgesel asgari ücret' uygulamasının tartışmaya açılmış olması rastlantı değildir. Hatırlanacağı gibi bölgesel asgari ücret tartışması, 2005'te IMF Başkan Yardımcısı Anne Krueger'in "Türkiye'de asgari ücret yüksek" açıklaması ile başlamış, ardından sermaye

çevreleri ve AKP Hükümeti tarafından sahiplenilmiştir.

Dönemin Ankara Sanayi Odası (ASO) Başkanı olan Zafer Çağlayan, bölgesel asgari ücrete geçilmesi konusunda Başbakan Erdoğan'la görüşmüş ve Erdoğan'ın taleplerine sıcak baktığını belirtmişti (08.04.2005 tarihli gazeteler). Aynı dönemde İstanbul Ticaret Odası (İTO), asgari ücrette esnekliğe geçilmesi yönünde bir rapor hazırlamıştır. ASO Başkanı iken "Terörün en büyük sermayesi işsiz insandır. Bölgesel asgari ücretin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanması halinde; teşvik sisteminin getiremediği yatırımların bu iki bölgemizde gözle görülür biçimde artacağına hep birlikte tanık olacağız" açıklamasını yapan Zafer Çağlayan, bugün Sanayi Bakanlığı koltuğunda oturuyor. "Bölge çocuğu" olan Devlet Bakanı Mehmet Şimşek de, 2008 asgari ücret görüşmelerinin hemen öncesinde "ücretlerin en yüksek olduğu ülkelerden biriyiz" diyerek, ücretlerin düşürülmesi, bölgesel asgari ücret uygulamasına geçilmesi konusunda Çağlayan'ın yalnız olmadığını; hükümetin bir bütün olarak bu politikaların arkasında olduğunu göstermiştir. Açlık sınırının 697 YTL ve yoksulluk sınırının 2.271 YTL olduğu bir dönemde asgari ücrete 15 YTL (asgari ücret 2008'in ilk 6 ayında net 420 YTL'den 435 YTL'ye çıkarılmıştır) zam yapılarak ücretlerin sabitlenmesi yönünde bir adım atılmıştır. Sermaye çevreleri ve hükümetlerinin yeni hedefi, asgari ücrette esnek modele geçiş; bölgesel asgari ücretin uygulanmasıdır.

"Bölge'nin kalkındırılması", "yoksulluk ve işsizliğe son verilmesi" gibi söylemlerle gündeme getirilen bölgesel asgari ücret ile; özellikle çatışmalı süreç ve zorunlu göçten sonra Bölge'de halk yaşantısının en

görünür olguları haline gelen açlık, yoksulluk ve işsizliğin yine halka karşı kullanılarak, hem ulusal demokratik istemlerin bastırılması, hem de yeni bir sömürü alanı yaratılması amaçlanmaktadır. Bölgesel asgari ücret saldırısı karşısında emekçilerin talep ve beklentilerini kucaklayacak bir mücadele hattının oluşturulması, sınıf partisi ve tüm demokrasi güçleri bakımından sadece Bölge'de değil, ülke genelinde gericiliğin demokrasi ve halk düşmanı politikalarıyla hesaplaşmak bakımından büyük önem taşımaktadır.

İnkârcı ve bölücü...

Bölgesel asgari ücret uygulamasının temel dayanağını Kürt sorununun "yoksulluk ve işsizlikten beslenen bir terör sorunu" olarak gösterilmesi oluşturmaktadır. Bölge'de ücretlerin düşürülmesi ile yatırımlar artacak; işsizlik ve yoksulluk ortadan kalkacak ve "terör sorunu" bitecektir! Daha önce belirttiğimiz gibi bu söylem ile Kürt sorunu, işsizlik ve yoksulluktan beslenen bir terör sorunu olarak tarif edilerek inkâr politikaları sürdürülmekte; ayrıca Bölge'deki Kürt işçi ve emekçilere iki kat sömürü dayatılarak bölücülük yapılmaktadır. Bu yönüyle bölgesel asgari ücret, işçinin cebinden alınarak sermayeye aktarılmış bir teşvik olacaktır. Bu uygulamanın beklenebilir sonuçlarından biri de, asgari ücretin düşük olduğu bölgelerden yüksek olduğu bölgelere doğru bir "iç göç"ün yaşanmasıdır. Böylesi bir gelişmenin bölgeler arasındaki eşitsizliği daha uç noktalara götüreceği bilinmez değildir.

Katmerleşmiş sefalet dayatması...

Bölgesel asgari ücret ile Bölge'de yatırımların artacağı, işsizlik ve yoksulluğun azalacağı iddiası gerçekçi değildir. Bölgesel asgari ücret sermaye için bir teşvik uygulamasıdır ve halen yürürlükte olan bölgesel teşvik uygulamasına rağmen 2002 ile 2006 yılları arasında Bölge'deki 21 ilin ülkede yapılan yatırımlar içindeki toplam payı yüzde 4.4 ile Bursa'nın bile gerisinde kalmıştır. Bu bakımdan Bölge işçi ve emekçilerinin cebinden verilecek böylesi bir teşvikin tek görünür sonucunun yine işçi ve emekçilerin açlık ve sefaletin derinleşmesi olacağı belirtilmelidir.

697 YTL olan açlık sınırının üçte ikisinden az olan asgari ücretin Bölge'de daha düşük uygulanması gerekçelerinden biri olarak da, "Bölge'de geçim standartlarının düşük olması" gösterilmektedir. Mesela İTO, İstanbul ile Diyarbakır'da geçim koşullarının aynı olmamasını asgari ücrette esnekliğe geçişin gerekçesi olarak göstermektedir. Bu yaklaşımın hiçbir

haklı dayanağı bulunmamaktadır. Çünkü bu, hem hane halkı sayısını, hem de hanede çalışan kişi sayısını göz ardı eden bir yaklaşımdır. Asgari ücret belirlenirken 4 kişilik bir aile baz alınırken, Diyarbakır'da bir ailenin ortalama nüfusu 6.34'tür. Yine resmi rakamlara göre ülke genelinde işsizlik oranının yüzde 10; Diyarbakır'da ise yüzde 35 olduğu belirtilmektedir. Kısacası, Diyarbakır'da hane başına düşen nüfus bir buçuk kat (yani 435 YTL'lik asgari ücret 4 kişilik bir aileye bölündüğünde kişi başına düşen miktar 108.75 YTL ve 6.34 kişiye bölündüğünde kişi başına düşen 68.61 YTL'dir) ve işsiz sayısı üç buçuk kat fazladır (başka bir deyişle hane başına düşen çalışan sayısı üç buçuk kat azdır)!

Emekçilerin birliğine

yöneltilmiş bir saldırı...

Bölgesel asgari ücret uygulamasının sadece Bölge işçi ve emekçilerini etkileyeceğini beklemek büyük bir yanılgı olacaktır. Bu uygulama, uluslararası sermayenin dünya genelinde çalışma yaşamının kural-sızlaştırılması; işçi sınıfının güç ve birliğinin parçalanmasına yönelik neo-liberal saldırısının bir devamı niteliğindedir. Esnek ücret modeli politikasının hayat bulması halinde, hem bölgesel farklılıklar üzerinden işçi sınıfının birliği parçalanmaya çalışılacak, hem de bu bölünmüşlük sınıfın ücret ve koşulların görece daha iyi olduğu kesimlerinin baskılanmasına; onlara diğer bölgelerde uygulanan ücret ve koşulların dayatılmasına (bugün sınıfın bütün kesimlerine asgari ücret ve çalışma koşullarının dayatılması gibi) yol açacaktır.

Özetlemek gerekirse: Bölgesel asgari ücret uygulaması ile ülke gericiliği, bir yandan Bölge'deki dayanaklarını güçlendirerek Kürt sorununda inkârcı politikaları etkin kılmak; öte yandan da Kürt işçi ve emekçilere katmerli sefalet dayatarak ve bunu diğer işçi ve emekçilere karşı kullanarak sınıfın birliğini parçalamak, hatta ulusal önyargıları da kullanarak sınıf kardeşliğini dinamitlemek istemektedir. Bu saldırı karşısında, tüm emek ve demokrasi güçlerinin örgütlü birleşik mücadele platformları oluşturması öncelikli bir görev olarak durmaktadır. Böylesi bir mücadele hattının oluşturulması, saldırılara karşı sınıfın birlik ve mücadelesini sağlamakla kalmayacak; aynı zamanda Kürt ulusal mücadelesinin emekçi karakterinin belirgin hale gelmesine ve ülke genelinde Türk, Kürt, her milliyetten işçi ve emekçilerin kendi mücadelelerini Kürt halk mücadelesiyle birleştirmeleri zemininin güçlenmesine hizmet edecektir. ✱

Zimanê zikmakî û perwerdehî

ADAR JIYAN

Perwerdehî, di wateya giştî de wekî domana guhertin û sazandina reftar û tevgerên mirov tê zanîn û pejirandin. Ji bo ku civak an jî neteweyek hebûna xwe bidomîne, divê pêşî bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibe.

Bi rastî tu mirov nîn e ku nehatibe perwerdekirin. Çimkî pêvajoya hêvojkariya mirov hê jî ducaniya dayika mirov dest pê dike û heta dawiya temenê wî/wê didome.

Heta gelek pisporên perwerdehiyê yên ku destpêka perwerdehiya mirov şûndetir dibînin û perwerdehiyê rasterê bi rewşa perwerdehiya dê û bav, kalik û pîrik û dapîr û bapîrên mirov ve girê didin, hene. Der barê vê yekê de yek ji zanyarê perwerdehiyê Pitîrs dibêje: "Ger hûn dixwazin zarokê/î perwerde bikin, pêşî ji dapîra wî/wê dest pê bikin." Bi rastî jî, mirov (heta lewir jî) (baş-xerab) hemû kê-m-zêde nasdarî perwerdehiyê dibin. Belê bi çi awayî û bi çi şewazê; jî bo çî; çawa; û di kîjan mercan de perwerde dibin, ew tiştekî din e. Pêwîst e ku mirov bi baldarî li ser van hemû pîrsan raweste.

Danezana Mafê Mirovan a Gerdûnê ji aliyê NY'ê (Neteweyên Yekbûyî) ve di mîjûya 1948'an de hatiye pejirandin. Piştî vê biryarê, bi yazdeh salan ango di sala 1959'an de bi mebesta perwerdekirin û hîndekariya zarokan 'Danezana Mafê Zarokan' di rojnameya fermî de hatiye weşandin. (Hejmara biryarê: 1386)

"Xala 7'an: Mafê zarokan ê perwerdehî û hîndekariyê bi zimanê zikmakî ye û bê dirav e. Ji bo ku zarok çanda xwe ya giştî hîn bibin divê wekî hemû zarokan ku bi yeksanî û bi zimanê xwe yê zikmakî werin perwerde kirin..."

Îro li gelek Tirkiyeyê zarokên kurd, laz, çerkez, gûrcî, ereb, asûrî û hwd. di dibistanên fermî de, tenê bi zimanê tirkî tene perwerdekirin. Heta îro pergala perwerdehiyê bê awarte tu carî li gorî peymanên navneteweyî tevnegeriyaye. Heta peyman û danezanên ku hatine navîşkirin, tev hatine û binpêkîrin û pêpeskirin.

Zarokên ku nû jî dayik dibe, ji bilî cest û giyana xwe tiştekî bi xwe re naynin vê dinê. Hemû liv, bizav

û tevgerên wan, lasayiyên malbat û mezinên wan in. Ango her tiştî jî der û dora xwe û jî mezinên xwe fêr dibin. Girêdayî vê yekê, sê hêmayên bingehîn ên ku bandorê li ser perwerdehiya mirov dike, hene. Yek; malbat (dê, bav, xwişk, bira, dapîr, bapîr, kalik û hwd.) du; dibistan (dibistana destpêkê, seretayî navîn û zanîngeh) sê; civak û derdor (televîzyon, radyo, sînema û hwd.) Îro roj, perwerde-

hiya her mirovî/ê di nava vê sêgoşeyê de dirûv û teşe digire. Bi kurtayî jiyana mirov bi perwerdehiyê dest pê dike, bi perwerdehiyê didome û bi perwerdehiyê bi dawî dibe. Ango bêperwerdehîbûn nîn e. Cihêbûna perwerdehîbûnê heye. Cureyên perwerdehiyê bi xislet û çawanîyên xwe, bi şewe û şewazên xwe, bi merc û derfetên xwe jî hevdû vediqetin. Belê beriya her tiştî divê ku her zarok bi zimanê xwe yê zikmakî (zimanê dayika xwe) perwerde bibe.

Ligel ku gelek hêmanên perwerdehiyê hebin jî dîsa ya herî girîng mebest û ramana perwerdehiyê û felsefeya wê ye. Gelo îro perwerdehiya mirovahiya cihanê bi çi mebestê ye, li ser çi bingehê ava bûye yan jî kîjan felsefeyê dinisile? Carekê mebest û armanca dîgelên mêtînger û hêzên desthilatdar ne perwerdekirina mirov û mirovahiyê ye. Wekî hemû dezgeh û sazûmanên wan, ên din dibistan, zanîngeh, zanko û saziyên perwerdehiyê bi mebesta berjewendiyên aborî û hêzdarkirina destlatdariya dinê ava dibin. Her dîgel jî hemwelatîyên xwe dîsa jî bo ku di di suxreya pergalên sazûbûyî de bixebitînin perwerde dikin. Perwerdekirina mirovan her car li gora bîrdoza fermî û feraseteke statukoparêz didome.

Li gor bîrdozên fermî yên dewletên îroyîn, armanca perwerdehiyê ne gihandina mirovên kemilî û şareza ye. Armanca sereke, berjewendiyên kesane yan jî dirav in. Û hemû mirov jî, jî bo bidestxistina diravan, her car wekî alevên mêtîne tene xebitan-din. Çimkî her dîgel pêşî dixwaze gelan bêrêxistin bike û wan bêvîn bihêle. Ew dixwazin mirovên bêlêcûn, bêraman, bêhest û mîjî biafirînin. Mixabin diafirînin jî.

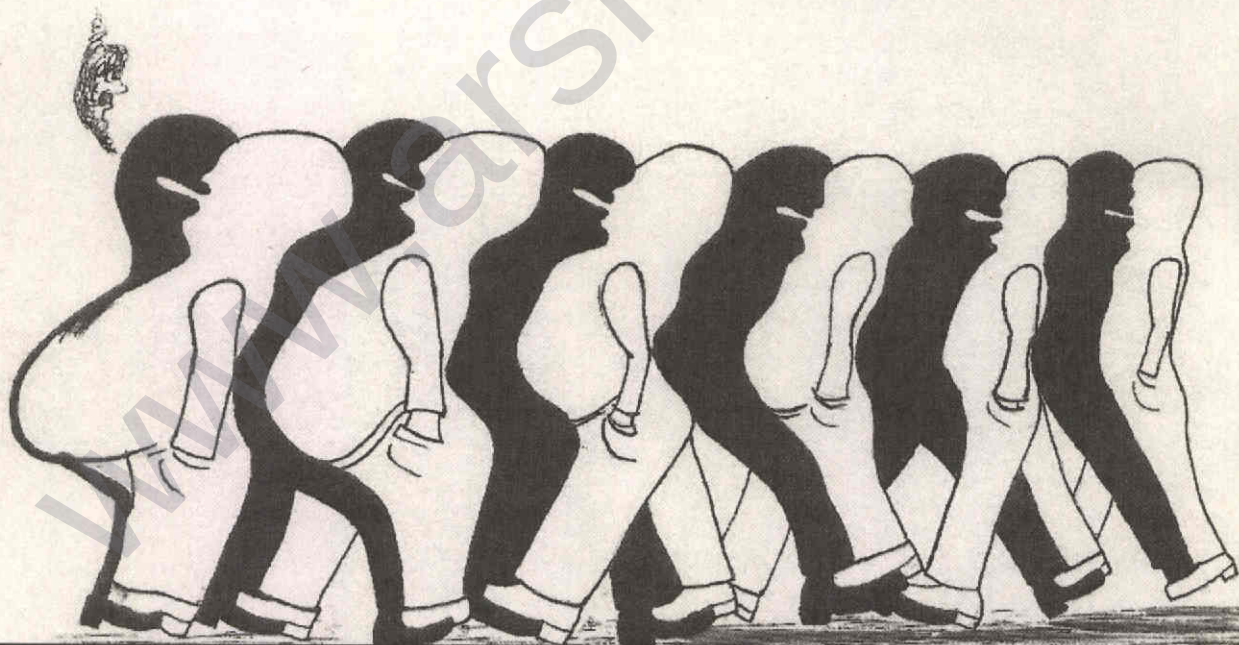
Hêzên zorani û mêtînger bi hemû alav û amrazên perwerdehiyê û berên teknolojiyê raselitîni ser serê gelan dibin. Bi saya vana lavan, zêç û zarokên wan di pêçekê de ji ber wan digirin û li gorî dilê xwe perwerde dikin. Pitikên ku nû çavê xwe vedikin bi çand û zîmanên biyanî fêrî axaftinê dibin. Bi riya televîzyon û bernameyên wan nasdarî dinê û jiyana civakî dibin. Çi zarokên ku bi xwe hay dibin, xwe di nav vê pergala perwerdehiya derzanistî û bişavker a efnîkî û genî de dibîne. Ji televîzyonan bigirin heta dibistan û zanîngehan, ji sînema û şanoyan bigirin heta werzîş û hengemayan hemû di nav kar û suxreya bişavkeriyê û windakirina zarokên gelan de di pêşbaziye de ne. Di gel sazî û dezgehên perwerdehiyê, hemû alavên zanî û ragihandinê (televîzyon, radyo, kovar, pirtûk) û heta tevê weşan û çapemenî jî tê de, tev bi hestên şoven û nijadperest tevdigerin û ji bo bişavkirin (asîmîlasyon û dejenerasyon) zarokan û mandelekirina gelan bi hev û din re dikevin rikberiyê.

Tiştê ku awa û şewaza jiyana mirov tîkûz dike û didilîne perwerdehi ye. Disa em dibêjin çî kesê/a ku diji her wiha bi perwerdehiyê rû bi rû ye. Belê di perwerdekirina mirovan de erênîbûn û neyînîbûneke mezin heye. Perwerdehiya erênî ew e ku her mirovî/ê bi zîmanê wî/wê perwerde bike û hest û hizreke mirovî û gerdûnî pê re bigihîne. Mixabin perwerdehiya Tirkîyê îro roj ji xislet û taybetiyên zanistî gelekî bi dîr e ji hest û hizrên mirovane bêpar e.

Çi erênî dibe çî jî neyînî, perwerdehi, di jiyana civakê de her gav xwediyê roleke diyarker e. Her çendî ku di jiyana civakê de rewşa aborî wekî hêzeke diyarker were dîtîn jî, rewşa aborî jî her gav girêdayî hêza perwerdehiyê dirb û dirûv digire û pêş ve diçe.

Bi awayekî din, mirov dikare bibêje, perwerdehi îro hem wekî hêzeke diyarker û hem jî hêzeke bandorker rola xwe dilîze. ☀

adarjiyan@mynet.com

Karikatür: Mehmet Bogatekin

Tanî Estanikî û Deyîrê Ma

ROŞAN LEZGÎN

Tanî Estanikî û Deyîrê Ma nameyê kitabê J. Îhsan Esparî yo. No kitab reyaya verêne adara 1995î de Almanya de hetê Weşanên Rewşen ra ginayo çape ro. Reya diyîne zî, payîzê 2004î de Îstanbul de hetê Weşanxaneyê Vateyî ra ginayo çape ro û 198 rîpelî yo.

Verî ke ez derheqê muhtewaya nê kitabê ma de tay agahiyan bida û tikêk zî fikrê xo îlawe bika, ez wazena derheqê cuyê nê nuşttoxê ma yê erjaye yî de tay agahiyan bida.

J. Îhsan Espar 1956 de Pîran de maya xo ra biyo. Ey 1979 de, Dîyarbekir de Înstîtuyê Perwerdeyî qedênayo. Demeyêko kilm Kurdistan de mamostetîye kerda. Ameyîşe Cuntaya Eskerî ya 1980î ra pey, semedê xebata ey a siyasî polis ci geyrayo. Menga nîsana 1982 de Kurdistan ra vejîyayo, 1983 de şîyo Swêd û nika zî uca ciwîyêno. J. Îhsan Esparî Swêd de zî unîversîte de tarîx, ilmê cematîkî û aversîyayîşe zîwanê ciwananê diziwanîyan wendo.

Hetanî ewro gelek nuştayê ey ê kurdî (kîrmancî, kurmanckî), tirkî û swêdkî, hikaye û şîrî ey ê kîrmancî kovar û rojnameyan de neşr biy. O, Grûba Xebate ya Vateyî reyra zîwanê kurdî û bi taybetî lehçeya kîrmancî ser o xebitîyêno. Ê hûmara yewîne ra hetanî nika redaktoriya kovara Vateyî keno.

Eke ma agêrin muhtewaya kitabî ser, bêguman seke nameyê xo ra zî eyan o, kitab arêkerdîşe folklorî yo û heme 6 qisman ra ameyo meydan.

Sernameyê qismê yewînî "Gore bi edetanê ma zewac" o. No qisim rîpel 11 ra dest pêkeno hetanî rîpel 34 dewam keno û tede goreyê edetanê miyanê Pîranî, sere ra hetanî peynî merhaleyê zewicîyayîşî yenê qalîkerdîş. Mavajin, "Emrê zewacî", "Awa yerî", "Keyneki veynayîş" (Kêneke dîyayîş), "Qali girewtîş" (Soz girewtîş; la pa wa kerdîş), "Cenî waştîş", "Qalin birnayîş", "Nîşan ronayîş", "Şîrine werdîş", "Patîrey" (Lengerî), "Cêz erînayîş", "Şewa henî", "Veyve" û "Zêrey (Zeyî)" derg û dila amey qalîkerdîş.

Qismê diyîne "Deyîr" ê. No qisim de tam 26 tene deyîrî amey komkerdîş. Heme deyîrî sey vatîşe vatoxan ameyê nuştîş. La çî heyf ke kitab de notayê deyîran çîn ê. Werrekna îmkânî bibîyêne, nuşttoxî nê heme deyîrî yewe bi yewe fekê vatoxan ra bigirewtêne kamera. Dima ra hetê yew muzisyenê profesyonelî ra notayê înan biamêne ronayîş. Bi no qayde, nê deyîrî

do hîna weş heta bi heta xizmetê muzîkê ma de bîyêne. Herçendî vateyê deyîre zaf muhîm bê û kesê ke zîwan û edebîyatî reyde mijul benê, şenê ci ra zaf îstîfade bikerî zî la esas deyîre meqamê xo reyde temam bena, gerek meqam bîyero zanayîş ke deyîre yew manaya xo bibo. Ez hêvî kena ke nuşttox va pa bîyaro û na kêmaniye bîyero temamkerdîş.

Qismê hîrêyîne "Meseley" ê. No qisim de tam 21 tene meseleyî estê. Hema vajêne ke nuşttoxî hemeyê meselan vîrê xo ra arêkerdê. Çî meseleyê ke ey verê cû Pîran de yan zî sewbîna cayan de eşnawîtê, senî ke vîrê ey de mendê, ey zî bi o qayde nuştê. Nuşttoxî fekê kamî ra mesela eşnawîta, eke vîrê ey de mendo, nameyê qalîkerdîşî yan zî qalîkerdoxe bin de nuştê. Nê meselan ra yewe bi no qayde ya:

"Yew dizd hergû roj sewlanê cematî camî ra tiraweno.

Rojê cemat vano "Inhawa nêbeno, ma xwî rê yew mîrdîmî veynî, wa sewlandê ma hetî newbetî bigêro û ma piya heqê yê bidî." Cemat qebul keno û ebi inhawa cematî ra yew newbeta sewlan paweno.

Pawitoxê sewlan şîno keye, cenêrda xwî ra vano:

- Mi xwî rê yew gure dîyo. Ez eyro ra pey camî di sewlanê cematî paweno.

Wexto ki azanê sibhay wanêno, cenêki dekuwena mîrde dê xwî, vana:

- Wardî, wardî mîrdek, mela ha veng dano, şo camî!

Mîrdekî ra veng nêveciyêno. Cenêki hewna dekuwena bide. Mîrdek vano:

- Cenêki, mi bigeyrî, ez xwî rê rakewena. Dizdê sewlan ez o û ez zî ha keye di yo. Kam şîno sewlan tiraweno?"

Qismê çarîne de "Vateyê kay" estê. Vernîya vateyanê kayî de nuşttoxî derheqê înan de yew şîrove nuştê, vano:

"Vateyê kay, kultur, psîkolojî û zewqê gedan ifade kenî. Vatan di yew fikir ya zî mantiq çîniyo. Tema yî-nî muşterek nîya. Kes şeno gelek hedîsanê çîyayan nê tekstan di veyno. Beyntardê nê hedîseyan di tîkîlî zî çîniya. Yew mesela ra perenî yewna mesela. ..."

Qismê pancîne "Nameyê Tanî Mewqîyanê Pîranî" yo û no qisim de nameyê cayan û mewqîyanê dorê merkezê Pîranî heme ameyê nuştîş.

Qismê şeşine, yanî qismo peyên zî "Estanîkî" yo. No qisim de şeş tene sanîkî estê. Tay sanîkî hetê merdimanê bînan ra ameyê arêkerdiş. Mavajin "Şanika Biza Kole" hetê Elicanî ra, sanîka "Pisinge û Kutik" û "Qemer" hetê Lerzan Jandilî ra, sanîka "Şay Maran" hetê Malmisanîjî ra ameyê arêkerdiş.

Kitab de yew xetaya basîte ya teknîkî zî kewte verê çimê mi; rîpelo ke muhtewaya kitabî tede ameya rêzkerdiş, yanî qismê "TEDE" de tay numreyê rîpelan şaş ameyê nuştîş. Mavajin ke "Pisingî û Zeng.....118" nuşte yo, la rîpelê 118 de "Elifi Kura Ya?" esta û "Pisingî û Zeng" zî ha rîpelê 120 de.

No kitab folklorê ma ra yew eser o.

Seke yeno zaneyîş, nê davîst serranê peyênan de cuyê şarê ma her hetan ra serûbin bi. Şarê ma koçber bi. Erdê xo, herriya xo ser ra kewt dûrî. Dewî, banî, keyeyî amey veşnayîş... Nê hedîseyan tesîrêko negatîf kultur û ziwan û folklorê ma ser o kerd. Bêguman zafê folklorê ma zî dewan û banan û keyan reyde veşa, bi weli. Hetêk ra zî, teknoloji bi suret kewt miyanê cuyê ma. Politikaya asimilekerdişî û yasaxbiyayîşe ziwan û kulturê ma ra teber, kanalanê televîzyonanê tirkî zî kulturê ma bi ma da vindîkerdiş; bi no qayde şarê ma bi xeribê xo... Xulasa nê davîst serrê peyênî, yanî serranê 1980an ra heta bi serranê 2000inan seba ziwan û kultur û folklorê ma yew dewranêko zaf krîtîk bi; keyeyê ma xeripîya; zafê çiyê ma biy vindi. Labelê ma rê folklor zaf muhîm bi. Werekna ma zî sey şaranê bînan firsendê xo bidîyêne û folklorê xo wexto wextên de heme bidayne arê. Yan zî werrekna heme wendeyê ma sey J. Îhsan Esparî, sey tayna merdimanê ma yê erjayan ke hûmara înan engîştanê yew destî ra vêşer nîya, belê, wendeyê ma yê bîni zî sey înan hişyarê xo biyêne. Her yewî cayê xo de folklorê ma bidayne arê. Çi heyf!...

Nika ke ma wazenê yew edebiyato modern biyarî meydan, a dara tewr qewîn û sehihe ke ma paştiya xo bişanin qirmê aye, helbet dara folklorî ya, yanî edebiyatê ma yo fekkî yo; folklorê ma yo. Çünke ma yew mileto wayîrê yew kulturê nuşteki nîyê. Sedemê nê rewşî zaf ê; sedemê zereyênî û teberênî tîmîyankewte yê; yew sedemî tesîr ro yewnayî kerdo. Yan zî yew sedemî yewnayî xo reyde ardo meydan. Belê, seba ke ma yew ziwanî sehih edebiyatê xo de bi-

şuxulnin, ganî ma kok û ristim û rîşte-leyanê xo yê esilan ser o zergun bibin. Û helbet heme reng û dirûv û xasiyetê ma yê karakteristîkî zî miyanê folklorê ma de nîmite yê.

Folklor delîlê biyayîşe tarîxî yê miletî yo. Folklor sey tesewurî nêameyo wucûd; hetê kesêk yan zî çend kesan ra netîceyê yew tesawurêkê bi zaneyîşî de nêameyo viraştîş, ney, folklor yew proseso derg û dila yo tarîxî de bi hawayêko tebîî û bi xebatêka anonîme virazîyayo. Helbet her esero folklorîk yew esero hunerî yo. Sey yew eserê hu-

nerê modernî, gelek mesajê ciya-ciyayî yew esero folklorîk de zî estê. Bena ke zafê nê mesajan ra ma bi xo ewro zêde fam nêkerin, yan zî ma rê zêde yew manaya xo çin bo, la no yew çiyêdo zaf muhîm o ke prensîbê exlaqî yê yew miletî folklor de pawite yê. Nika tekane çime yo ke ma yew awa bêminete, awa helale ci ra bişîmin, folklorê ma yo.

Û heke ma na merhale de folklorê xo arênedîn, yan zî kesê ke edebiyatê modernî reyde eleqedar benê, eke bala xo hurdî-hurdî nêdê folklorî ser, ez bawer nîya ke bişênê yew ziwanî sehih bişuxulnê. Eke ma, qet nêbo hetê ziwanî ra, qiseykerdişe xo yo edebî ziwanê eseranê xo yê folklorî ser o awan nêkerin, bena ke ma dekewin dama yew ziwanê viraşteyî yan zî yew ziwanê bêkokî. O semed ra lazîm o ke heme çiyê folklorîkî bi metodolojiyêko rast biyerê arêdayîş, qeyd bibê. Çünke folklor hişe ma yo muştêrek o, hişe ma yo neteweyî yo.

Nêke tena miyanê ma de, ney, verîya ma de zafê miletan edebiyatê xo yê fekkî heme arêdayo, muhafize kerdo, ser o mutala kerdo. Dima ra hêdî-hêdî edebiyato modern kokê xo yê folklorîkî ser o awan kerdo. Badê ke edebiyato modern balix biyo, xora, folklorî zî wezîfeyê xo tamam kerdo. La miyanê ma de, seba ke rewşe miletê ma sey miletanê bînan aver nêşîyo, seba ke ma her hetan ra erey kewtê, coka edebiyatê ma yo modern, o ke esto, hema nêkewto linganê xo ser. No semed ra na pêle de edebiyat û ziwanê ma zaf hewceyê folklorî yê.

Roja ewroyîne de, eke folklor nîyero arêdayîş, qeyd nêbo, êdî bin ra beno vindi û şîno. Seke qet çin biyo. Coka na merhale de werre bi canê ê kesî ke dest estê folklorê ma, eke tena yew çekuye bo yan zî yew qale bo, vindîbiyene ra xelisnaya. ☀

Kitabê ey

Tanî Estanîkî û Deyîrê Ma,

Beji Se Bena?

Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî û Tirkî -Kirmanckî (Zazakî)

Rastnuştîşe Kirmanckî (Zazakî)

Ka ew keştiyên nû!

AZAD RONAKBAR

Ev çend roj in ne xwendina rêzik û hevokan, ne bihîstina dengê evîndara nazenîn, ne tîrêjên afirîner ên roja zer û ne jî ken û şeqînên zarokan nikarin tu hest û aramiyê bigihînin ber dilê min; çend roj berê bû, peyamek nebixêr hemû hesten min dizî û bir... Diçim û tîm, tenê helbestekiye ku lê dinihêrim, helbesta mirinê, helbesta Cemal Sureya:

*Bila ji ber de mayî bimîne
Vaye ez jî dimirim Xwedêyo
Di dawîya dawî de ev jî hate serê min
Her mirin mirina bê wext e
Dizanim Xwedêyo
Belam, jê pê ve, ev jiyana tu hildidi
Ne xirab e...
Bila ji ber de mayî bimîne*

Kelekekî min hebû ku min bi perwerdehiya di keştiyên te de hildabû re lêkiribû, kelekekî ku jî hêla komekî xwendekarên kurd ve hatibû ecibandin. Diviyabû ku min ev ecibandin pêşkêşî te bikira. Jixwe dema ku te behsa vê sehkiribû te keştiyekî xwe ku li ser navnişana te hebû ji min re şandibû, da ku min xwe pê bigihanda te, lê ev yek nebûbû nesibê min. Piştî salan, tîrmeha 2006'an de, di xewnên şevan de tu hatibû bajarê min ê ku hîna jî ji "gunehê xwe bi tenê mayîna xwe anîn"ê xelas nebûbû û te pîrsa min kiribû, te gotibû,

- De ka min bibin cem Azad...

Îcar ma ne li min ferz bûbû hatina li cem mamosteyê xwe?

Salekî berê bû, 12 meh û 19 roj berê...

Piştî rêwitiya çar saet dom kiribû em li Amedê bûn, li otogara Amedê. Hevalan pêşwaziya me kiribûn, me hev hembêz kiribû, dûre em siwarê tirimbêlê bûbûn, rêwitiya me ya li ser axa qedim berdewam bû...

Li rûyê serbajara gewre hîna şopên şer dixuyan, mîna dayikeke ku bi salan bû bi şev di meraqa keç û lawên xwe de ranezaye, westiyayî bû. Westa serbajare gewre ji rê û kuçeyên wê bêhtir xuya dikirin, lê ev Amed bû, ji bo kena xwe ya herî jidil hewl dabû xwe.

Em ber bi navêndê ve derketibûn rê. Piştî nivroyê bû, wekî ku me li hev kiribû ji bo hevdîtina bi Lal Laleş re em ketibûne pey dîtina Salona Pirtûk Xwendinê ya Lîsê... Her çi qas hevalên me ji Amedê

bûn ji heta ku em bi ser ve bûbûn çend caran di Kuçeya Hunerê de em çûbûn û hatibûn, salon wekî ku xwestibe xwe xef bike di nav daran de bû... Bi derbasbûyîna hundir re em pêrgî xort û keçên ku dixwendin hatibûn. Ji bo ku tu kes jî me aciz nebin em li odeyekî vala geriyabûn, me hebekî dîtibû û berê xwe dabûyê; mixabin bi ketina me ya hundir re xortekî rabûbû û derketibû.

Bi hatina Lal Laleş re me li ser wergerê destpêkiribû; em li ser helbestê, ceribandî, çirok û romanê axivibûn; rewşa ziman û wêjeya kurdî, destkeftin û pêdiviyên wî... Wêje û evîn bûbû mijara me; em li ser te axivibûn mamoste: Keştiyên te hebûn, keştiyên te yên gewre hebûn mamoste, ku te di behra evîn û wêjeyê de berê wan dabû welatê ronahiyê... Ew keştiyên ku di navbera rabirdû û îroya me de pîrekî bi hêz afirandibûn...

Her wekî ku peyvên me çûbe guhê wî, di demeke germ a sohbetê de Arjen Arî ber derî xuya kiribû, ew jî tev li sohbetê me bûbû... Dîsa ziman, dîsa evîn, dîsa wêje û dîsa tu...

Dûre peyama Reyhan A. Çiçek hatibû, ku digot, "Ez niha bi Zozan Uzun re axivîm, îro roja kemoterapiyê bûye, ji ber rîska enfeksiyonê serdanî qebûl nakin..." ev jî me re bûbû bêhtengîyeke bêpayan...

Dîsa jî divêya em bihatana...

Me xatirê xwe xwestibû û em derketibûn.

Berê me ber bi Venî Vîdiyê ve...

Em li ber nexweşxaneyê bûn, çavên me li pencereya qata şeşan, dibe ku me nekariya mamoste bidîta jî...

Cava ku haya wan ji me çêbûbû, Zozan Xanim xeber şandibû ku li benda me bûn...

Asansor...

Ber bi qata şeşan ve hilkêşiyabû...

Mehmed Uzun li benda me bû!

Em gihaştibûne qata şeşan; korîdorê de birayê Mehmed Uzun li ber deriyê wî pêşwaziya me kiribû. Piştî re derî vebibû; rûyê ku Mehmed Uzun besta xwe jê digirt, bişirîna Zozan Uzun ya ronîdar... Piştî sterilizasyonê ji derî derbas bûbûm û hundir de li hember dîtînen xwe ji bilî komeka "Merheba mamosteyê min ê ezîz!" hemû hevokên min bi teql

derketibûn. Mehmed Uzun li çavên min wisa baş xuya kiribû ku kêfxweşiya min li ber axaftina min bûbû asteng. Heta çend deqeyan karîbûm vebim.

- Mamoste, em li benda we ne, li benda we, li benda hatina we ya bajarê me, li benda keştiyên we yê nû ne em...

- Erê, ez ê werim, ez ji vê nexweşiyê xelas bim, ez ê bêm Tetwanê. Ez ê keştiyên nû ji çêkim, li bendê bin...

Û Zozan Xanim peyvê hildabû,

- Em ê bîn Tetwanê, em ê bibin mêvanê we.

Û ken û kêfxweşî... Ji kêfa me re payan nîn bû...

Min keleka xwe ya biçûk pêşkêşî wî kiribû. Gotibû ku,

- Ez te pîroz dikim. Ez ê li kêleka te binêrim û dûre ez ê li te vegerim.

(Erê, wisan ji bûbû; bi dû hefteyek - deh rojan birêz Şehmus Diken xwe gihandibû min; mamoste li ser kelekê xebitibû, şasiyên wê sererast kiribû û gotibû ku, "Min pîr eciband, teqez divê li behreki bê berdan...")

Li ser paldankeki rûniştî xortekî ku di çavên wî de kovanekî giran û li ser rû helwestekî tîkber, şopên li ber serma û tavê mayinê li ser gwîna wî hîna dihate derxistin hebû. Bi hatina me re navber dabûn sohbeta xwe... Mehmed Uzun, di nav sohbeta me ya ku bi hevokên bi heyecan diherikiya demekî sekinibû û car li wî nihêribû car li min, wekî ku bixwaze me bi hev bide nasandin. Paşî, qey fikra xwe guherandibû...

Piştî hinekî din axaftin û kêşandina wêneyan bi destên Zozan Xanimê, me xatirê xwe xwestibû. Ew

kena xweş a li rûyê mamoste de di hundirê me de germahiyekî wisa afirandibû ku ew coş û kêfxweşiya di dilê me de pêde çûbû û pekabû li bişirînên me...

Dema em ji odê derketibûn, xortê li cem mamoste li benda girtina derî nemabû û bi awayekî bêsebr peyvê hildabû ku, min wî ji komeka wî ya hanê derxistibû; "Mamoste, min ji Kevokê pîr hez dikir, bes diviya ez biçûma..."

Gava ez vegreriya bûm min kelebêhna xwe li hember kompîtera xwe standibû û min gotibû ku, "Dora dayîna nûçeyên xweş ya min e"*

Lê tu...

Te da xwe, tu rabûyî û çuyî!

Îcar ka ew sozên te ji me re!

Ey mamoste, ka ew sozên te ji me re dabû!

Ka ew keştiyên nû! Ma ne ew tu bû, ku dê "Jir" an bi keştiyekî nû bianiya bajaran...

Te da xwe û tu rabûyî çuyî...

Te me tariyê de hişt, te ronahiyê, ew şewqa ku me ligel hemû giraniya tariyan riya xwe pê didît girte ba xwe û tu çuyî...

Dem ew dem e, bêje di bin barê giran a demê de ne, wateyên wan çilmisiye...

Lê tu li vî yekê jî fikiribû, ji bo ku wateya bêjeyan paş de vegeirînin te keştiyên xwe peywirdar kiribû...

De kerem ke gelê min, fermo delala min, cana min; berê keştiyan ber bi welatê ronidar ve ye; rêwîti berdewam e... ❀

azadronakbar@yahoo.com

*Navê nivîsa ku di Sermawez 2006'an de di kovara Evrensel Kulturê de hatibû weşandin

Osmanlı'da Kürt Kadını

MUSTAFA AKYOL

Şimdiye kadar yazdığı ve Kürt gerçeğinin anlaşılması için önemli belgeleri gün yüzüne çıkararak hazırladığı, her biri kendi alanında kaynak olan, 24 kitapla başlı başına bir Kürdoloji kitaplığı oluşturan Mehmet Bayrak, bu kitaplığa Osmanlı'da Kürt Kadını adlı son çalışmasını da ekledi.

Bayrak, kitabın önsözünde, böyle bir çalışma yapmasının amacını şöyle anlatıyor: "Batılılar geçmiş yüzyıllarda Kürt kadınına daha çok egzotik ve romantik bir bakış açısıyla yaklaşmış, Kürtlerin de içinde yer aldığı Doğulu aydınlar ise kadını âdeta es geçmişlerdir. Bundan dolayı da, başta Kürt kadını olmak üzere Doğulu kadın konusunda bir literatür eksikliği ve bellek zayıflığı yaşanmıştır. Bu nedenle, bu çalışma bir bakıma insanların belleklerini yeniden tazelemeyi ve Kürt kadınının görsel tarihini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır."

Bu topraklarda Kürtsüz bir gelecek projesine uygun olarak oluşturulmaya çalışılan Kürtsüz tarih yalanını deşifre etmek üzere, geçmişe dair, yalnızca yazılı değil görsel bir bellek oluşturmamız için eşsiz gravürler, kartpostal ve fotoğraflar içeren kitapta, bu görsel malzemeler, doyurucu yazılı metinlerle desteklenmiş. Gravürlerin, kartpostalın, fotoğrafların ne zaman, kimler tarafından, nerede ve hangi koşullarda yaratıldığının bilgisini de veren bu metinler, âdeta bir fotoğraf alt yazısı gibi, bilgilendirici unsurlar olarak da görülebilir.

Pek çok yabancı ve yerli kütüphanede yüzlerce kaynak taranarak, zorlu bir çalışma sonucunda Türkçe ve Kürtçe sunulan kitap, Kürdoloji alanına derli toplu bir kaynak sunarak bir boşluğu doldurmuş oluyor.

Kitapta bulunan çoğu gravür ve fotoğraf, gerek resmî, gerek özel görev ya da seyahatler amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Batılıların mektup ve seyahatname tarzındaki anlatı eserlerinden ve Batılılaşma hareketleriyle birlikte, başta kimi gayrimüslimlerin öncülük ettiği kartpostal ve fotoğraf çalış-

malarından derlenmiş. Kürt kadınlarının yanında Ermeni, Süryani kadınlara da rastlamak mümkün...

Kitap, geçmişten günümüze Kürt kadını yansıtmakla kalmıyor sadece, resmî tarih yazıcılığının bu alana da nasıl el attığını, Kürde ait olan her şeyi kendi kimliğinden soyutlayıp "Türklüğe" ait kıldığını, asimilasyonun ve inkârcılığın verdiği boyutları, örneklerle 'gösteriyor'.

Bayrak, ilkin gravürle daha sonra fotoğraf ve kartpostal biçiminde belgelenmiş ve kendi döneminde apaçık Kürt kimlikleriyle adlandırılmış pek çok şahsiyetin, İttihatçı yönetimle birlikte "Türk" olarak nitelendiğini örnekleriyle sergiliyor. Tipik örnek;

Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya ve İsveç gibi Batılı ülke literatürlerinde "Kürd Prenses, Kürdistan Kahramanı, Kürdistanlı Kara Fatma, Kürt Amazonu"; Osmanlı literatüründe "Kürd Cengâveri, Kürd Mücahidi, Kürd Prensesi" gibi sıfatlar alan, Kürt literatüründe de "Fata reş" olarak anılan 1853-56 Osmanlı-Rus Savaşı'nın meşhur kadın kahramanı 'Kara Fatma'nın, İttihat Terakki'den sonra "Türk Kahramanı Kara Fatma"ya dönüştürülmesidir! Bayrak, kitabında, karşılaştırmalı kaynaklarla, resmî tarihin bu türden sansür ve saptırmasını açıkça sergiliyor.

Kadın ile erkek arasındaki ilişkinin toplumsal ve cinsiyetçi karakteri,

o toplumu anlamak açısından en önemli unsurlardandır. Kürt toplumunu bir de kadınlar üzerinden tanıma-mıza yardımcı olacak, çeşitli yaşam, çalışma alanları ve yerel kıyafetleri içinde betimlenerek çizilmiş, resmedilmiş, fotoğraflanmış kadınların her biri, onlar hakkında öyküler kurduracak kadar çağrışımlarla yüklü...

Kimlik mücadelesindeki bir halka, unutturulmuş tarihini hatırlaması için bir bellek olabilecek ve belki de yapılacak filmlere, sahnelenecek tiyatro oyunlarına, yazılacak roman, öykü ve şiirlere ilham verecek değerli ve ilgiye değer bir çalışma Mehmet Bayrak'ın eseri...

MEHMET BAYRAK
OSMANLI'DA KÜRT KADINI
JİNÊN KÜRD
Dİ SERDEMA OSMANİ DE

DOĞUYU TÜKETMEK

ve

oryantalizmde 'Türkiye örneği'

BARIŞ AVŞAR

"Doğuyu Tüketmek"...

Dünyanın doğusunu? 'Batı'nın doğusunu? Türkiye'nin doğusunu?

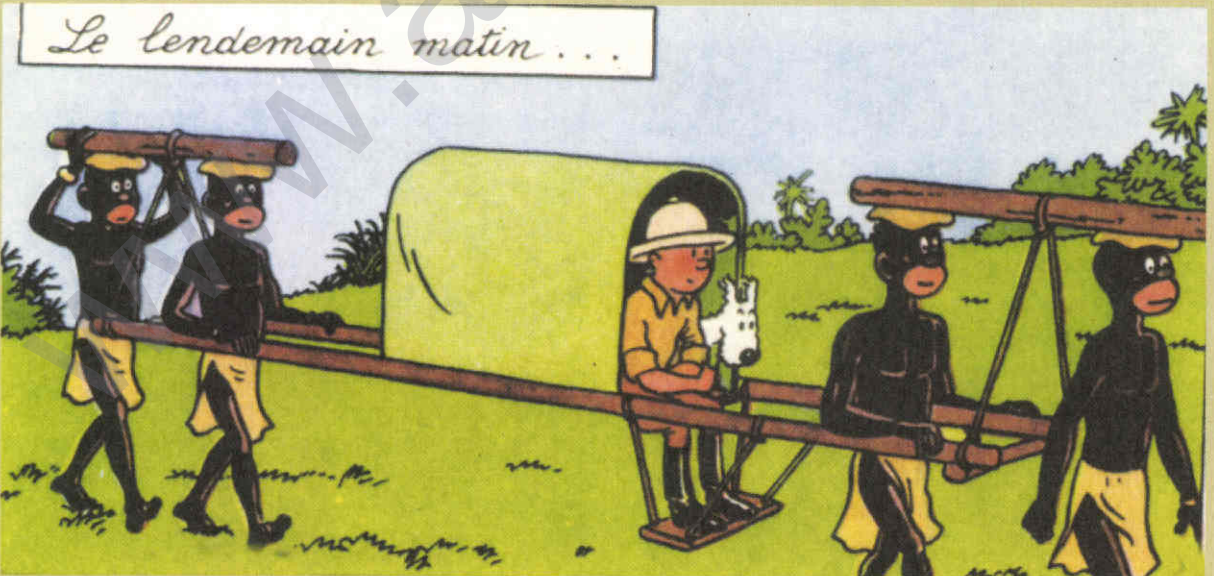
Osmanlı Bankası Müzesi'nde devam eden "Doğuyu Tüketmek" sergisinin küratörü Prof. Dr. Edhem Eldem, oryantalizmin popüler kültürle ilişkisi üzerine ayrıntılı tanımlama ve anlamlandırma faaliyetinin sonucunda vardığı noktada 'tükeniş'in baskın geldiğini düşünmüş olacak ki bu başlığı uygun görmüş.

Eldem; afişler, kartpostallar, rehber kitaplar, çizgi romanlar, sigara paketleri, porselen heykelciklerden oluşan yüzlerce obje arasındaki araştırmasını, "Egzotizm", "Etnografya", "Erotizm" ve "Tarihsel Bağlam" başlıkları altında sınıflandırmış. Edward Said'in *Şarkiyatçılık* kitabında yaptığı tarihlendirmeye uyarak, "200 yıldan biraz uzun" bir dönemde üretilen söz konusu objelerin okumalarını bu dört başlık çerçevesinde yapmış. Ve ortaya yine Said'in işaret ettiği gibi, oryantalizmin merkezindeki iki ülkenin, Fransa ve İngiltere'nin ağırlığını oluşturduğu bir döküm çıkmış. Sergi için hazırlanan kapsamlı kataloğun so-

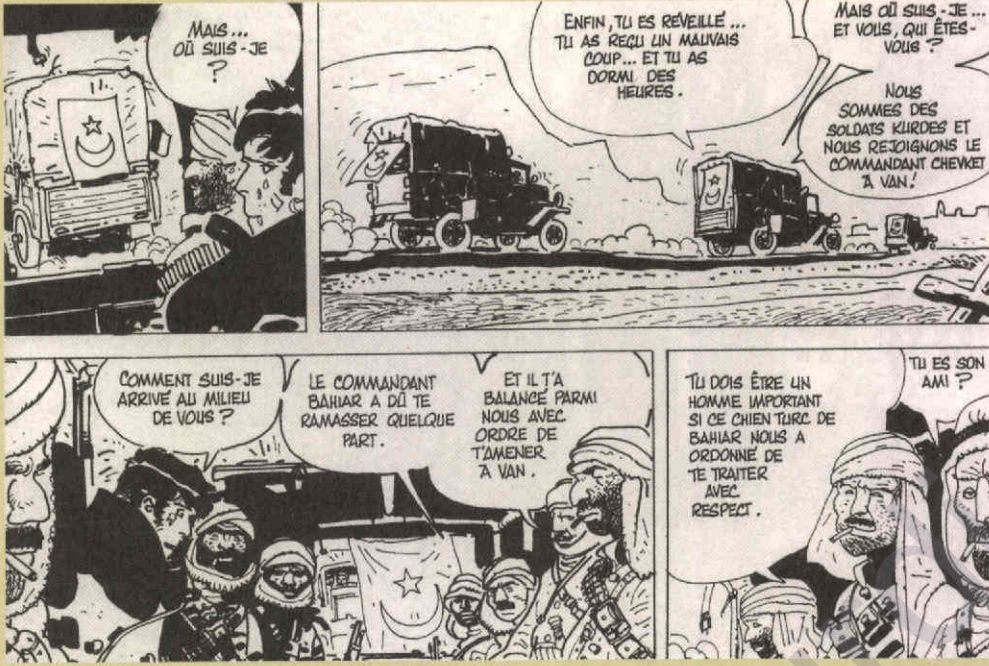
nuç bölümünde bütün bu görsel birikime ilişkin yapılan küçük istatistik, aslında "gösterilene" dair oldukça açıklayıcı:

"Görüntülerin üçte birinden fazlası şu veya bu şekilde çöle veya kuma gönderme yapıyor; cami ve minarelerde bu oran biraz düşmekte; develer ile atlar ise biraz daha düşük bir sıklıkta, ama yine de yüzde 20 gibi bir oranla varlıklarını hissettiriyorlar. 'Araplar', yani bol bir entari giymiş başı örtülü şahıslar, objelerin yarısında yer alıyor, onları da yarısı çarşafli temsil edilen kadınlar izliyor (yüzde 37). Daha genel bir anlamda, görüntülerin yaklaşık yüzde 55'i, bir şekilde yerel bir 'kıyafete' odaklanıyor ve 'gelenek' ile ilgili olarak tanımlanabilecek bir mesaj iletiyor. Bazı alt kategorilerde, bu simgelerin belirli bir pazarlama hedefi ile nasıl etkileşim içinde oldukları belli oluyor. Reklam söz konusu olduğunda develerin, atların ve palmyelerin görünme sıklığı ikiye, hatta üçe katlanabiliyor; seyahat afişlerinde ise kadın figürlerinin oranı yüzde 56'ya kadar yükselebiliyor."

Sergideki afişler için Prof. Eldem'in belirttiği bir nokta var, "... sergilenen bazı afişlerin sömürgeci ve/veya

Tenten Conga'da

Pratt, La maison
dorée de
Samarkand, s. 65.

1. Dünya Savaşı
sonrasında Şevket
Paşa adlı bir
komutanın
emrinde
savaşmak için
Van'a doğru giden
Kürt milisler...

oryantalist bir bağlamda yaratıldığını bilsem bile, çarpıcı güzelliklerinin tadına varabilmeyi isterim." Çünkü sonuçta afişi yapanlar kökleri yüzyıllar öncesine, "Doğu"nun uygarlık bayrağını taşıdığı, "Batı"nın ise bitmez görünen bir karanlığın içine saplanıp kaldığı dönemlere kadar geriye giden bir algılamanın, bir ideolojinin içine doğmuşlar ve buna uygun düşünüyorlar. Ve bu objeleri üretenler, falanca marka sabunla yıkanınca rengi beyazlaşan siyah derili "Doğulu"yu gösteren örneklerdeki gibi açıkça ırkçılık yapmadıkları sürece, "sadece bu yüzden" suçlanamazlar. Nasıl ki, Batı sanatında İncil'in mucizelerini, dini hikâyeleri resmeden onlarca sanatçı on iki havariyi, azizleri, ekmek ve şarabı, çarmlı kullanmışsa, sergideki Doğu'dan bahseden bu ürünler de aynı doğallıkla palmyeyi, çölü, piramitleri kullanmış.

Osmanlı'ya ve Türk'e özgü oryantalizm!

Buraya kadar yapılan tüm faaliyet "oryantalizm"e ilişkin ayrıntılı, aydınlatıcı ve birçok tartışmaya-arastırmaya kapı açabilecek zenginlikte. Ancak bizim üzerinde durmak istediğimiz konu, andığımız dört başlığın ardından gelen ve onların üzerine oturtulan serginin son bölümü. Başlığı, "Türkiye Örneği". Osmanlı'da ıslahat hareketleriyle başlayıp günümüze kadar gelen, "Batılılaşma" faaliyetlerini oryantalizmin kriterleriyle değerlendiren, buradan da ülkemize özgü bir oryantalizmi ortaya koyan bir bölüm bu.

Sergi kataloğunda, Türkiye'yi oryantalizmin en çok üzerine gittiği Arap dünyası, Hindistan, Çin gibi

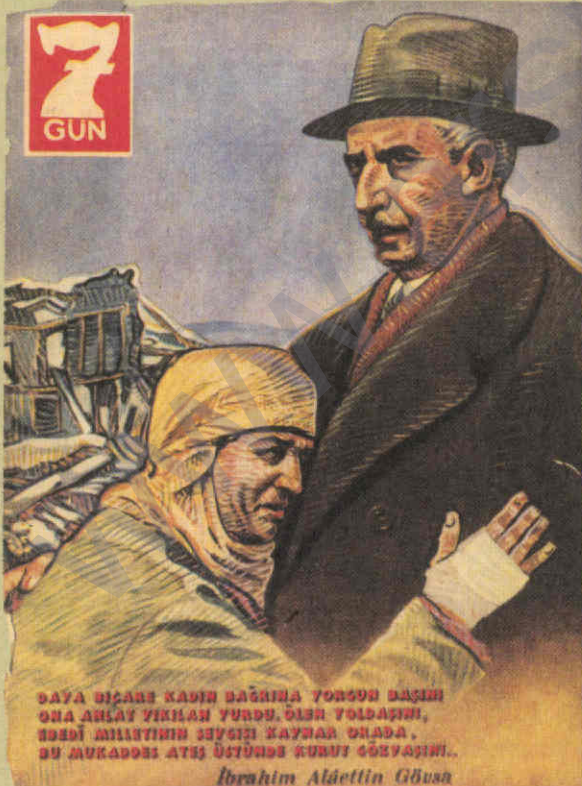
bölge ve ülkelerden ayıran özelliğinin görece özerk ve bağımsız kalabilmesi olduğu vurgulanarak başlanıyor "Türkiye Örneği" bölümüne. Kast edilen, sergideki objelerin çoğunda "palmye", "çöl", "deve" gibi simgelerle anlatılmaya çalışılan Mısır, Filistin, Tunus, Fas, Cezayir gibi zamanında Osmanlı toprağı olmuş, ancak o zamandan beri Batı'nın asıl olarak "fethedilecek topraklar" fikriyle ilgisini çekmiş ülkelerle Türkiye arasındaki fark. Bu tür özdeşleştirmeler, Türkiye için hiçbir zaman bu yoğunlukla ve rahatlıkla kullanılamıyor. Oryantalizmin başlangıcıyla aynı döneme denk gelen Osmanlı'nın "Batılılaşma" politikaları, Türkiye'yi Avrupa'ya daha çok, "fethedilmesi gereken toprakların egzotik ve ilgi çekici yanlarını ortadan kaldıran ve Batı'nın kötü yanlarına özenen Doğulu" olarak gösterir hale geliyor. Yüzyıllardır aynı kalmış, hatta "İsa'dan bu yana hiç değişmemiş", sadece "İslamın olumsuz etkisiyle yozlaşmış" topraklar, şimdi Osmanlı'nın elinde Batı'nın en kötü yanlarını aramak yok edilmeye çalışılmaktadır. Ve kestirmeci bir sonuca ulaşacak olursak bu toprakların Osmanlı'dan kurtarılması gerekmektedir. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı, Jön Türk hareketi, 1. ve 2. Meşrutiyet'le gelişen bütün bir Batılılaşma gayretine Avrupa'nın karşılığı bu. Çünkü Osmanlı tüm bu faaliyetleriyle, Avrupa'nın deveye binip, kahve köşelerinde pinekleyen, haremlelerinde güzel kadınların göbek danslarıyla hamam sefası yaptığı, kendi kendini yönetmekten aciz, yumuşak huylu "Doğu"sunu kendi bildiğince tüketmesinin önüne bir engel olarak çıkı-

yor. Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan Cumhuriyet de bu anlamda söz konusu engelin "daha da fena" bir devamı oluyor.

Karşı tarafın, yani önce Osmanlı'nın, ardından Türkiye'nin bu tutum karşısında verdiği iki temel tepki var. *Birincisi*, bugün Avrupa Birliği sürecinde de sık sık örneklerini gördüğümüz, kabaca "muhtaç değiliz"cilik. Ki en başından beri genellikle "içeriye" yönelik ve geçici bir tepki bu.

İkincisi ise tam da "Türkiye'ye özgü bir oryantalizm"den söz edilmeye başlanan yer. Avrupa'nın din, dil, milliyet, coğrafi konum farklılıkları üzerinden şekillendirdiği oryantalizmini, elbette İslam dini konusunda hassas davranarak ve daha çok da, "Batılı dünyanın Doğu'daki kapılarını tutan millet" olduğu düşüncesiyle kendini Doğulu milletlerin üstünde tutarak ortaya çıkan bir oryantalizm. "Ne Şam'ın şeker, ne Arabın yüzü" deyişiyle en açık göstergelerinden birini veren, Araplara, Bedevilere, Kürtlere, İranlılara yönelik bir oryantalizm "Türkiye Örneği"...

Bu ilginç oryantalizmi besleyen argümanlardan ilki, Birinci Dünya Savaşı yıllarıyla ilgili "Arap ihaneti"ydi. Buna Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte eklenen Hatay sorunu, su sorunu, sınır anlaşmazlıkları gibi gerekçelerin sürekli beslediği bir "Arap husumeti", özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında "çürümüş" Os-

7 Gün, 30 Ocak 1940

THE GRAPHIC

AN ILLUSTRATED WEEKLY NEWSPAPER

No. 1000 - 1001 - 1002

SATURDAY, MARCH 10 - 1900

Price 1000 - 1001 - 1002

George Hare. "Geride bıraktığı kız", *The Graphic*, 10 Mart 1900.

manlı'yla Arap dünyasını özdeşleştiren bir yazılı ve görsel külliyatın ortaya çıkmasına yol açtı. İroniye bakın ki, "Batılılaşma" hareketini başlatan Osmanlı Devleti ve onun kurumları da, Cumhuriyet'le birlikte bu hareketin başlıca hedefi haline geldi, "Modern Türkiye"ye yakıştırılmayan ve kurtulmak istenen oryantalizmin tüm görünüşleri de Osmanlı ve -Batı'nın hamiliğini üstlendiği Ermeniler, Rumlar, Yahudiler dışındaki- Osmanlı tebaasına yakıştırıldı.

Peki Arapları, Bedevileri, hatta İranlıları, farklı tarihleri ve devletleri olsa da bütün bir "millet" olarak görüp, aşağılayan, hor gören, kendisini dahil etmeye çalıştığı Batı'nın "işbirlikçisi" ilan eden "Türkiye oryantalizmi"nin Osmanlı'dan kalan devletsiz tek unsur olan Kürtlerle ilişkisi nasıl oldu?

Gülbüz kızlar, poşulu erkekler

Malum olduğu üzere Kürtler uzun süre yok sayıldı. Elbette sadece Kürtler değil, modernleşmeye "ayak uyduramayan" bütün halk kesimleri de bu kapsamdaydı. Burada 1930'lu yıllardan 1940'lara kadar uzanan süreçte devlet finansmanıya Anadolu'nun pek çok şehrine gönderilerek resim yapan onlarca ressamın -birkaç istisna hariç- hiç insan figürü kullanmamaları, maşrapayı, sürahiyi, halıyı görüp insa-

Salih Erimez'in koleksiyonundan, "Tarihten Çizgiler", 1941

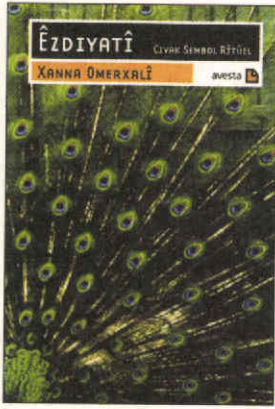
nı görmemeleri, "görmemeleri gerektiğini sindirmiş olmaları" verilebilecek en açık örneklerden birisi. *Doğuyu Tüketmek* sergisinde görülüyor ki, aynı yıllarda karikatüristler ve kitap kapakları hazırlayanlar da neyi görmeleri gerektiğini gayet iyi biliyorlarmış. "*Osmanlı haremindedir geçen*" romanların kapaklarında aynen Batılı oryantalistlerin görmek istediği gibi yarı çıplak "cariye"ler görüyorsunuz örneğin. Köylüler ve diğer halk kesimlerinden kimselerin gösterilmesi gerektiğinde ise, gülbüz köylü kızlarını gösteren hayali resimler girmiş devreye. Cumhuriyet'in başlangıcındaki izleri silinmek istenen isyanların unutulmaya çalışılmasının da etkisiyle "milli kimlik" olarak 'Kürtler'i herhangi bir şekilde şematize etmeye, göstermeye kalkışan olmadı uzun süre... Zaman zaman karikatürlerde ortaya çıkan "*Şaki*" tiplemesini bir kenara ayırmak lazım elbette. Poşulu, şalvarlı, kirli sakallı, esmer bu "tip" hem televizyonda, hem sinemada, hem karikatürde bir "*buranın Doğulusu*"nun karikatürü haline geldi.

Mizah dergisi Limon'un 90'lı yıllardaki çok oku-

nan karakteri "*Orası*"ndan bildiren Kürt çocuğu Ma-ho'dan tutun da şoven illüstrasyonlara kadar farklı amaçlarla yapılan farklı niteliklerde birçok görsel ürüne "poşu, şalvar" formülü uygulandı. Televizyondaki Asmalı Konak, Sıla vb. "ağalı" dizilerde ise hep ya kötü adamlara ya da ağanın, ağanın karısının, ağanın kardeşinin... yardımına muhtaç düşkünlere bu formülün uygulandığını gördük. Deli Yürek, Kurtlar Vadisi, Köprü gibi kimileri sinemaya da aktarılan televizyon dizilerinde, "içlerinde çürük armutlar olsa da" çoğunluğu "*aslında iyi*" olan Kürtlerin "*yaşamayı hak etmek için*" nasıl olması gerektiği üzerine popüler manifestolar izledik.

Bunların hepsiyle birlikte özellikle 60'lı yıllarla birlikte (başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere yönelen Kürt göçünün de etkisiyle) yaygınlaşan, "*kıro*", "*keko*" gibi yaygın dil kullanımlarını da hatırlamak gerekli elbette.

İşte "*Türk*"ün cahil, belalı, düşkün, yönlendirilmeye muhtaç, "*Doğu*" su böyle tüketildi, tüketiliyor... *

Êzdiyatî: Civak, Sembol, Rîtûel

Xanna Omerxali

Werger: Ergin Opengin

Avesta Basın Yayın

Ev kitêb li ser êzdiyatîyê ye, yanî li ser yek ji wan dinên herî veşartî û sirdar ên Rojhilata Navîn. Di vê kitêbê de sê beş hene, her beşek ji bo aliyên cihê yên lêkolîna êzdiyatîyê hatiye terxankirin. Her beşek ji du gotaran pêk hatiye û gotarên her beşekê wisa hatine neqandin ku xwendevan bikarin ji perspektîfên cihê bibin xwedanê fikr û têgihiştîneke giştî li ser êzdiyatîyê. Hevkat, di her beşekê de pirseke muhîm û aloz a vê mijarê tê vekolan. Armanca kitêbê ew e ku hinek pirsên muhîm ên derbarê dinê êzdiyatîyê û tradîsyona wê ya dewlemend de vebikole. Di vê xebatê de gelek daneyên nû hatine pêşkêşkirin, bi taybetî li ser tradîsyona dînî ya êzdiyên Transkafkasyayê.

Ji te dûr bûm

İbrahim Rojhilat

Kom Muzik

Hunermend İbrahim Rojhilat bi duyemîn albuma xwe

ya solo "Ji te dûr bûm" derket pêşberî hezkiriyên xwe. İbrahim Rojhilat ji salên 1990'î ve di bin banê Navenda Çanda Mezopotamyayê de karê xwe yê muzîkê didomîne. Rojhilat demeke dirêj di Koma Rojhilat de karê xwe yê muzîkê domand û piştî belavbûna komê wî dest bi derxistina albuma xwe ya solo kir û bi "Bengî" yê derket pêşberî hezkiriyên xwe. Rojhilat niha jî duyemîn albuma xwe ya sola "Ji te dûr bûm" pêşkêş kir.

Di albuma "Ji te dûr bûm" de stranên wekî "Ji te dûr bûm", "Nêrgîz", "Gula we me", "Binor", "Gidino", "Fatîm", "Seba Yarê", "Hêvî", "Gulam", "Yar Gulê", "Ji bîra min naçî", "Potporî" cih digirin.

Bir Nehir Damlası

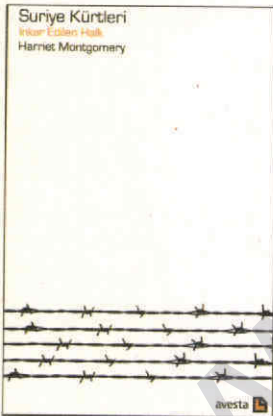
Sadık Aytekin

Evrensel Basın Yayın

İktidarlarını sermaye ve sömürü üzerinden yükselten zorbarlar, dikte ettikleri ve hükümlerle altındaki kurumlar aracılığıyla genel kabulünü sağladıkları resmi

ideolojinin dışına çıkılmasından hoşlanmazlar. O nedenle sanat ve bilim alanında gerçekçi bir anlayışla uğraş veren namuslu kalem sahiplerini, çeşitli boyutlarda uyguladıkları şiddetin hedefi durumuna getirirler.

Sadık Aytekin de gerek ulusal, gerekse uluslararası egemen güçlerin, görülmesini istemedikleri rezillikleri gören kalemlerden biri. Öncelikle ABD'nin Irak'ı işgalini; ölüm, açlık, çocuk, direniş ve işbirlikçileri gibi geniş bir yelpazede irdeliyor akıp giden destansı şiirinde.

Suriye Kürtleri

İnkâr Edilen Halk

Harriet Montgomery

Çeviren: Ümit Aydoğmuş

Avesta Basın Yayın

Ülke nüfusunun yüzde 10'undan fazlasını oluşturmakta olan Suriye'deki Kürtler, devletçe yerleşik-millî veya etnik bir azınlık olarak kabul edilmemektedir. Diğer 'parçalarda' olduğu gibi Suriye'de de Kürtler 'devlet güvenliği' için tehdit olarak algılanmaktadır.

Suriye Kürtleri konusundaki bilgi boşluğunu doldurmayı ve Suriye'deki Kürt meselesinin kapsamlı ve detaylı bir analizini sunmayı amaçlayan kitapta, Suriye Kürtlerinin insan hakları açısından içinde bulunduğu koşullar da detaylı bir şekilde ele alınıyor.

Fêris, mêrxas Mirê Bilûrê (wêne)		Heq, dad Cejn		"Temelkuran" nivîskarek Dijbera 'na' (berepaşkî)		Operasyon		Degnê heywanên mezin
								4
Rêveberî Bi rûsî erê (berepaşkî)	2					Kurteya erbiyûmê Xwediyê gund		
		Rastkêşek Tîpa du Qyê			Hêl, teref Rengek			
Dengê kalîna berxikan	Notayek "... Şemo" romanûs			"Jan ..." hunermendek				
		"...German" hunermendek Tîpa du U'yê						Paşnavê lehengê çirokan Rustem
Sûret Kelb, kuçik						Cînavkek Rêxistina Rizgariya Îrlanda		
		Firaq, qedeh						
Darek Kurteya Azotê						Jinap	Bi reqemê roma 50. Bingeh	
	Gelêrî		Amûrek muzikê Navekî mêran		Xak Kurteya erbiyûmê			Kurtebêja potasyûmê
Xebata zanistî Rik, hingir		5			1			
				Li Tirkîyeyê miletêk kêmahî				Rûniştvan
"...Kutlar" rewşenbîrek Rojek					Bi soranî dem		Hesinê ku dîkin stûyê ga	
		Notayek		"Miradê..." degbejek Xwendina tîpekê	3			
Kurteya îlenyûmê Sparde			Hînbûna tiştêkî					
						Kurteya Îrîdyûmê		

Amadekar: Dawud Rêbiwar

E-mail: rebiwar@gmail.com

ŞIFREYA
VEŞARÎ

1

2

3

4

5

KÜRT HALK TARİHİNDEN 13 İLGİNÇ YAPRAK

Celîlê Celîl

Çeviren: Hasan Kaya

Celîlê Celîl'in bu çalışmasında Kürt halk tarihi ve kültürüne ilişkin 13 makale yer almaktadır. Kırk yılı aşkın süre Moskova, Leningrad, Tiflis ve Erivan'da Kürt halkının kültürü ve tarihi üzerine inceleme ve araştırmalar yapan Celîlê Celîl bu çalışmalarını birçok yapıtında ortaya koymuştur.

Bu kitabında yer alan 13 makale, ilk kez gün ışığına çıkan belgelere dayandırılarak yazılmıştır. Ve Kürt halk kültürü ve tarihini aydınlatmada önemli bir rol oynayacaktır.

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMERHATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL

T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 W: www.evrenselbasim.com E: evrenselbasim@gmail.com, bilgi@evrenselbasim.com

hincesu@hotmail.com

ISSN 1305-4775-16

9 771305 477514